

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİMDALI**

FRIEDRIC A. VON HAYEK'İN SİYASET FELSEFESİ

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
Recep Batu GÜNÖR**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Kazım SARIKAVAK**

Ankara-2008

Yüksek Lisans Tezi İçin Jüri Üyeleri Onay Sayfası

ONAY

Recep Batu Günör tarafından hazırlanan "Friedrich A. Von Hayek'in Siyaset Felsefesi" başlıklı bu çalışma, 23.06.2008 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oybirliği/ oyçokluğu) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Felsefe *Anabilim* dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

[İ m z a]

Prof. Dr. ~~Kâzım Sarıkavak~~ (Danışman)

[İ m z a]

Prof. Dr. İbrahim Arslanoğlu

[İ m z a]

Prof. Dr. Nurten Gökalp

ÖNSÖZ

İnsanlar, yaşamlarını sürdürebilmek için bir arada yaşamaları gerektiğinin bilincine vardıldıktan sonra siyaset ve siyaset felsefesi düşünceleri gelişmeye başlamıştır. Bu bağlamda Antik Çağdan modern zamanlara kadar pek çok siyaset kuramı ve felsefesi gelişmiş, pek çok kuramcı ve filozof bu konuda çeşitli fikirler üretmişlerdir.

Modern siyaset felsefesinde en dikkat çeken kuramlardan biri liberalizmdir. Belki de günümüzde geçerliliğe ve etkinliğe sahip en önemli akım olan liberalizm, gerek teorik yapısı gerekse de felsefi temelleri ile dikkat çekmekte ve birçok araştırmmanın konusu olmaktadır.

Liberal kuramın 20. yüzyıldaki en önemli düşünürlerinden birisi de kuşkusuz Friedrich August von Hayek (1899-1992)'tir. Bu bağlamda Hayek ile ilgili olarak yurt dışında pek çok çalışma olmasına rağmen ülkemizde Hayek ile ilgili çalışmalar sınırlıdır. Bu çalışmada Hayek'in siyaset felsefesi değişik yönleriyle ele alınmaya çalışılmıştır.

Hayek'e göre 20. yüzyılda liberalizm bir anlam karmaşasının içine düşmüş ve giderek liberal öğelerden uzaklaşmaya başlanmıştır. Bu konudan rahatsızlık duyan Hayek, çalışmalarını eski liberal öğelerin tekrar canlandırılması konusunda yoğunlaştırmıştır. Tezimizde Hayek'in bu ana eğilimi kendi eserlerinden, üzerine yazılmış ve onunla ilgili diğer çalışmalardan toplanan bilgilerle, derli-toplu olarak incelenmeye çalışılmıştır.

Tezin giriş kısmında Friedrich August von Hayek'in siyaset felsefesi ile ilgili düşüncelerini daha iyi anlamlandırabilmek için hayatından ve

eserlerinden bahsederek, siyaset felsefesinin kısa bir tanımı verilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızın birinci bölümünde ise Hayek'in benimsediği sistem olan liberalizmin kelime anlamının ne olduğunu incelenmiştir. Liberalizmin türlerini açıklayarak, siyaset felsefesi açısından önemini anlayabilmek için liberalizmin temel ilkeleri ve felsefi temelleri ele alınmış, son olarak da düşünürün liberalizm ile neyi kastettiği, liberalizmden ne anladığı belirtilmeye çalışılmıştır.

Daha sonra ikinci bölümde, Hayek'in liberalizm anlayışını temellendirirken ön plana çıkarttığı evrim anlayışını ve insan aklının bilgisinin sınırlılığı kavramlarını analiz etmek için Hayek'in bilgi kuramı incelenerek, liberalizmin temel ilkeleri olan bireycilik, özgürlük, kendiliğinden doğan düzen, piyasa ekonomisi, sınırlı devlet, kanun hakimiyeti ve adalet kavramları ile ilgili düşünürün fikirlerini incelenmiştir.

Tezin üçüncü ve son kısmında ise, liberalizmin sık sık karşılaştırıldığı demokrasi kavramı ile ilgili olarak Hayek'in düşüncelerini ve demokrasi ile liberalizmin farkları ortaya koyulmaya çalışılmıştır. En son olarak da Hayek'in gerek yaşarken, gerekse ölümünden sonra, savunmakla suçlandığı muhafazakarlık konusunda düşünürün görüşleri belirtilmiştir.

Değerlendirme ve sonuç bölümünde ise, Hayek'in liberaliz anlayışının temel ilkeleri olan ilkelerin birbirleri ile bağlantıları açıklanıp, Hayek'in liberalizm anlayışının, pratik hayata uygulanmasındaki güçlükleri değerlendirilerek, tez sona erdirilmiştir.

Bu tezin hazırlanmasında pek çok kişinin yardımı olmuştur. Burada öncelikle bu tezi hazırlama aşamasına kadar yetişmemde emeği geçen tüm hocalarıma teşekkür ederim. Ayrıca tezi hazırlamam sırasında yardımlarını gördüğüm Arş. Gör. Ceyhun Akın CENGİZ'e teşekkür ederim. Son olarak bu

tezin konusunun belirlenmesinden son aşamasına kadar değerli fikirleri ve yönlendirmeleriyle bana yol göstererek yardımlarını esirgemeyen danışmanım, kıymetli hocam Sn. Prof. Dr. Kazım SARIKAVAK'a minnetlerimi sunmayı borç bilirim.

Recep Batu GÜNÖR
Ankara, 2008

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	iv
GİRİŞ	1
A) Hayatı ve Eserleri.....	3
B) Siyaset Felsefesi.....	10

1. BÖLÜM LİBERALİZM

1.1- Liberalizmin Türleri.....	16
1.2- Liberalizmin Temel İlkeleri.....	19
1.3- Liberalizmin Felsefi Temelleri.....	21
1.4- Hayek'in Liberalizme Bakışı.....	25

2. BÖLÜM HAYEK'İN LİBERALİZM ANLAYIŞININ TEMEL İLKELERİ

2.1- Bilgi Kuramı.....	39
2.2- Bireycilik.....	49
2.3- Özgürlük.....	59
2.4- Kendiliğinden Doğan Düzen.....	67
2.5- Adalet.....	79
2.6- Piyasa Ekonomisi.....	88
2.7- Sınırlı Devlet.....	100
2.8- Kanun Hakimiyeti.....	106

3. BÖLÜM HAYEK'İN DEMOKRASİ ve MUHAFAZAKARLIĞA BAKIŞI

3.1- Demokrasi.....	110
---------------------	-----

3.2- Muhafazakarlık.....	116
SONUÇ.....	120
KAYNAKÇA.....	127
ÖZET.....	131
ABSTRACT.....	133

GİRİŞ

Hayek'in yaşamını incelediğimizde, akademik çalışmalarına başladığı ilk yıllarda öncelikle iktisat alanında çalışmalarını yürüttüğü görülmektedir. İktisat alanında çok büyük izler bırakan Hayek'in iktisat ile ilgili çalışmaları bu tezin sınırları içerisinde olmadığı için burada ele alınmamıştır.

Hayek'in 20. yüzyıldaki düşünce hayatına katkılarının ve bıraktığı etkilerin bir göstergesi olarak; özellikle 1979 yılında İngiltere başbakanı olan Demir Leydi lakaplı Margaret Thatcher'in, Keynes reçetelerinin gününü doldurmuş olduğunu ve başbakan olunca izleyeceği ekonomi politikasının Hayek'in görüşleriyle uygun olacağını ilan etmesi verilebilir.¹ Thatcher'den sonra ABD'de de Ronald Reagan'ın 1980'de başkan seçilmesinden sonra Hayek'in görüşleri doğrultusunda bir ekonomi politikasını uygulamaya başlaması, Hayek'in siyaset alanında ne kadar önemli olduğu bize göstermektedir.

Thatcher'ın reçetelerinin gününü doldurduğunu ifade ettiği Keynes ile Hayek, özellikle ekonomi konusunda farklı politikaları savunmuşlar ve birbirleri ile akademik düzeyde yoğun tartışmalara girmişlerdir. Burada ilginç olan nokta Hayek ile çoğu konuda taban tabana zıt görüşleri olan Keynes'in de Liberal Parti üyesi olmasıdır. Ayrıca Hayek'in Liberal Parti üyeliğine rağmen, görüşlerinin İngiltere'de Muhafazakar Parti, ABD'de ise Cumhuriyetçi Parti tarafından benimsenmesi de bir başka çelişkidir. Bu çelişkinin farkında olan Hayek, bundan yakınlıkla, kendisini en iyi ifade edecek terimin "Eski Whig" (XVII. yüzyıl İngiliz liberalleri) olduğunu belirtir, hatta şimdiki liberalizmin içeriğinin çarpıtıldığını düşündüğü için eskiyi vurgulamak gerektiğini söyler, fakat bunun da sanki o günlere geri dönmek

¹ Nazım Güvenç, **Hayekizm**, BDS Yayınları, İstanbul, 2000, s. 16

istiyormuş gibi gerici bir çağrışım yapacağı için sonuçta her şeye rağmen yine liberal terimini kendi çizgisini, kendi siyasal felsefesini tanımlamak en uygun terim olarak kabul ettiğini açıklar.

Tezin bu giriş kısmı, Hayek'in hayatını yakından incelemeye ve Hayek'in siyaset felsefesi açısından önemli eserlerinin tanıtılmasına ayrılmıştır. Giriş kısmının sonunda ise, siyaset felsefesinin kısa bir tanımı yapılmaya ve ilgilendiği problemlerin ne olduğu incelenmeye çalışılmıştır.

A) HAYATI VE ESERLERİ

Friedric August von Hayek, köken itibarıyla, Çek asıllı bir Avusturyalıdır. 8 Mayıs 1899 tarihinde Viyana'da doğmuştur. Viyana İktisat Ekolü veya Avusturya İktisat Ekolü olarak isim yapmış bir akımın beşiği olan bir kentte doğup büyüdüğü için, bu akım Hayek'in ekonomi düşüncesini büyük ölçüde etkilemiştir.

Hayek'in yaşantısı Avusturya, İngiltere, ABD ve Almanya arasında geçmiştir. Avusturyalı bir Cermen olmasına rağmen yaşamının en verimli zaman dilimini kapsayan 30 yılını İngiltere ve ABD'de geçirmiş, sonunda Almanya'da İngiliz vatandaşı olarak hayata gözlerini yummuştur.

Hayek'in ailesinde daha ziyade doğa bilimleri alanında ön plana çıkmış olanlar vardı. Büyükbabalarından biri tanınmış bir biyolojistti ve zooloji alanında uzmanlaşmıştı; diğer büyükbabası ise, anayasa hukuku profesörü idi. Tıp doktoru olan babası aynı zamanda botanik alanında da eğitim görmüştü ve Viyana Üniversitesinde botanik profesörü olarak görev yapıyordu. Hayek'in bir kardeşi anatomi profesörü, bir diğer kardeşi kimya profesörü idi. Üstelik yıllar sonra kendi kızı biyolog, oğlu ise bakteriyolog olacaklardı. Ama Hayek, kısa bir süre psikolog olup olmamakta kararsızlık geçirdikten sonra sonunda toplumsal bilimler alanına yöneldi.

Hayek, öğrenim yıllarında sosyal bilimlere yönelerek teknik iktisat ve hukuk tahsili yapmıştır. Hayek, öğrenimini iktisat ve hukuk doktorası yaparak Viyana Üniversitesi'nde tamamlamıştır. Daha sonra hem eğitimcilik mesleğine başlamış, hem de bazı resmi görevler üstlenmiştir.

Hayek'in, savaş ve savaş sırasında toplumsal gerçeklerle, toplumsal sorunlarla tanışmasının da doğa bilimleri yerine toplumsal bilimleri

seçmesinin bir nedeni olduğu düşünülebilir. Hayek, 1916 yılında silah altına alındıktan sonra “toplumun nasıl işlediğini anlamak arzum orada başladı, çünkü gördüklerim beni altüst ediyordu. O yıllarda gerçek anlamda sosyalist fikirlere sahip olduğumu söylemek abartma olur; ama benim kuşağımdan pek çok genç gibi ben de savaş sonrasında toplumu daha hakça ve daha iyi bir dünyaya doğru ilerletmeye katkıda bulunmak tutkusuyla doluydum”² diyerek toplumsal meselelere ilgisinin sebebine işaret etmektedir.

Hayek, 20’li yaşlarında fabiancı* görüşleri benimsemiştir. Dolayısıyla Hayek, o sıralarda henüz ılımlı da olsa sola sempatisi olan bir gençtir. Yanında işe girdiği Mises** (öl. 1973) ise koyu bir liberaldir. Mises’in etkisiyle Hayek, “hem siyasal düşüncelerinde fabiancılıktan liberalizme, hem de düşünsel ilgi alanlarında hukuk ve siyasetten ekonomiye geçmiştir.”³

Hayek’in fabian sosyalizminden, liberalizme geçişinde hocası Mises’in “Sosyalizm” adlı eserinin büyük payı vardır. Hayek, bu kitabı okuduktan sonra şöyle demiştir; “yayımlandığı vakit kitabı okuyan biz gençlerden hiçbirine sosyalizm kelimesi eskisi gibi görünmedi”⁴

1920’lerin ortalarında ABD’de kısa bir süre kalan ve bu ülkedeki ekonomik canlanmayı yerinde gözlemleyip bunun yapay bir canlılık olduğu yargısına varan Hayek, Viyana’ya dönüşünde bir dizi makalede bu teşhisini açıklamıştır. 1929 Şubatında da Mises’in görüşlerinden hareketle ve bu makalelerindeki kendi görüşlerini de daha geliştirerek “Para Kuramı ve Konjonktür Kuramı” adlı ilk kitabını yayınlamıştır. Birkaç ay sonra ABD’de ünlü 1929 krizi patlak verdiğinde Hayek’in öngörüsü ve teşhisi doğrulanmıştır.

* 19. yüzyılda özellikle İngiltere’de ılımlı-sendikal sol görüşleri benimseyenlere verilen ad.

** Hayek’in görüşlerini derinden etkileyen Ludwig von Mises, 1881 yılında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu sınırları içerisinde Landberk’de doğmuştur. Özellikle iktisat alanındaki çalışmaları ile ünlenen Mises, Avusturya İktisat Ekolüne bağlı liberal bir düşünürdür.

² Güvenç, a.g.e., s. 18

³ Güvenç, a.g.e., s. 19

⁴ Peter G. Klein; “F.A. Hayek: Avusturyan Ekonomist ve Sosyal Teorisyen”, **Piyasa**, Sayı 11, Ankara, 2004, s. 71

Londra'nın ünlü ekonomi okulu London School of Economics'den bu kitabı okumuş olan bazı İngiliz ekonomistler uzak ve keskin görüşlülüğünü takdirle karşıladıkları Hayek'i 1931 yılında Londra'ya konferanslar vermeye davet etmişlerdir.

Hayek'in 1942 yılında yayınladığı "Kölelik Yolu" adlı kitap kendisine büyük bir ün sağlamıştır. Bu kitap, totalitarizme ve planlı ekonomiye çok ağır bir eleştiridir. Kölelik Yolu'nun temel tezi, devletin özellikle ekonomi alanına her türlü müdahalesinin, sonuçta ister istemez bir baskı yaratacağı, bireysel özgürlüğü engelleyeceği ve planlı bir düzenden ve kumanda ile yönetilen bir ekonomiden oluşan totalitarizmi doğuracağıdır.

Hayek, bu kitapta ayrıca, yaşadığı tarihlerde görülen totaliter sistemlerin özünün sosyalizm olduğu fikrini savunmaktadır. Yani, sosyalizm aslında totaliter bir sistemdir ve doğurduğu sonuçlar da totaliter olmak zorundadır. Bir sistemin gittikçe totaliter bir kimlik kazanması, mutlaka zor kullanarak, anti demokratik bir biçimde olmaz. Hayek, bu düşüncesine örnek olarak, Almanya'da diktatör Hitler'in yönetime seçimle ve demokratik yollarla gelmesini verir. Hayek sonuçta bu kitapla, yönetimlerin totaliterleşmelerinin sanıldığından çok kolay olduğunu vurgulamakta ve bu yönetimleri ve insanları uyarmak istemektedir.

Kölelik Yolu'nun 1944'te yayımlandığı ortama bakıldığında; Avrupa'nın büyük bir parçasına SSCB'nin egemen olduğunu, 1944'te artık eski gücünü yitirmiş olmakla birlikte uzun bir süre Avrupa'nın çok önemli bir kısmına da Nazi Almanya'sının egemen olduğu görülmektedir. Böyle bir ortamda Hayek, hem SSCB'nin komünizmine hem de Almanya'nın nasyonal sosyalizmine her ikisinin de totaliter olduğunu düşündüğü için savaş açmıştır.

Kölelik Yolu etki bakımından büyük bir başarıya ulaşmıştır. "The Road to Serfdom" "Kölelik Yolu", aralarında Fransızca, Çince, Japonca, Almanca'nın da bulunduğu 12 dile çevrilerek ve onlarca defa basılarak,

bütün dünyada çok geniş okuyucu kitlelerine ulaşmış ve son derece etkili olmuştur.

Hayek, 1950 yılında Amerika Birleşik Devletlerine göç etmiştir. 1960 yılında yayınlanan “The Constitution Of Liberty”, “Özgürlüğün Anayasası” adlı kitabı Hayek’in Kölelik Yolu’ndan sonra tanınan en önemli eseridir. Bu kitabını, “Amerika’da büyümekte olan bilinmeyen medeniyete ithaf etmiştir ve bazı yazarlarca Adam Smith’in “Ulusların Zenginliği” adlı eseri ile kıyaslanmaktadır.”⁵ Hayek, bu kitapta çağdaş bir liberalizm anlayışının temel ilkelerini belirtmekte, özgürlüğün korunmasının, toplumun ilerlemesinin sağlanması için çok önemli bir yer teşkil ettiğini açıklamaktadır. Ayrıca toplumun tek bir akıl tarafından tasarlanmasının imkansızlığını vurgulamaktadır.

Hayek, 1962 yılında yeniden Avrupa’ya dönmüştür. Bu kez Almanya’nın Freiburg Üniversitesine ekonomik politika hocası olarak atanmıştır. 1967 yılında emekliye ayrılmış ve nihayet anavatanına, yani Avusturya’ya dönmüştür. Avusturya’daki Salzburg Üniversitesi kendisine onursal üyelik unvanı vermiştir. 1971 yılında Viyana Üniversitesi, Hayek’i üniversite fahri senatörü yapmıştır. Hayek, 1974 yılında Nobel Ekonomi ödülünü İsveçli sosyalist iktisatçı Gunnar Myrdal ile paylaşmıştır.

1973 yılında o güne kadarki toplumbilimsel çalışmalarının büyük bir sentezi olan Yasa, Yasama ve Özgürlük başlıklı üç ciltlik kitabının ilk cildi yayımlanmıştır. İkinci cilt 1976’da, üçüncü cilt de 1979 yılında yayımlanmıştır. Yazım aşamasında Hayek’in sağlık sorunları nedeniyle sık sık kesintiye uğramış olan bu eser Nobel Ödülü kazanmanın ardından gelen yüksek moralle yazarın sağlığının düzelmesi sayesinde altı yıllık bir zaman dilimi içerisinde tamamlanabilmiştir. İngilizce yazılan kitap yine öncelikle ABD ve İngiltere’de aydın çevrelerin ilgisini uyandırmıştır.

⁵ Atilla Yayla, **Liberal Bakışlar**, Liberte Yayınları, Ankara, 2000, s. 159

Hayek, bu üç ciltlik eseri yazmak için geçen sürede yalnızca bu eseri yazmakla kalmamış, çok sayıda makale ve makalelerin derlenmesinden oluşan iki kitap daha hazırlamıştır. Bunlar “Studies in Philosophy, Politics and Economics” (Felsefe, Siyaset, İktisat çalışmaları) ile “New Studies in Philosophy, Politics, Economics and the History of Ideas” (Felsefe, Siyaset, İktisat ve Fikir Tarihinde Yeni Çalışmalar) adlı eserleridir. Adlarından da hemen anlaşılacağı üzere, bu eserlerin ilgi alanına felsefe, özellikle siyaset ve bilim felsefesi, iktisat ve iktisadi düşünce tarihi, siyaset ve düşünce tarihi girmektedir. Bununla beraber Hayek, aynı devrede güncel sorunlarla, mesela işsizlik ve enflasyonla ilgili kitaplara da imza atmıştır.

Gerek Nobel Ödülü kazanması gerekse Keynes* (öl. 1946) reçetelerinin artık işe yaramaz oluşundan ve batılı ülkelerde ekonominin kamu sektörü ve devlet müdahalesinin aşırı boyutlara ulaşmasından ötürü bunalıma saplanması, yıllardır bu tehlikeye karşı çaresizlik içinde uyarıda bulunmuş olan Hayek’in tezlerini yeniden gündeme taşımıştır. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere’de Hayek’in yıldızı yeniden parlamıştır. 9 Mayıs 1978 ve 20 Mayıs 1978 tarihli The Times’da Hayek üstüne makaleler çıkmıştır. İngiltere’de Margaret Thatcher’in önce Muhafazakar Partinin başkanlığına, sonra da başbakanlığa seçilmesi Hayek’in de yeniden ün kazanmasına ivme katmıştır. Çünkü Demir Lady lakabı takılacak olan kadın başbakan kendisini “koyu bir Hayekçi”⁶ olarak tanıtmıştır.

Hayek, 1980’li yılları uluslararası düzeyde konferanslara katılmak üzere bir ülkeden diğerine gitmekle ve aralarda da Avusturya’daki evine dönmekle geçirir. Yaşamının son yıllarında ise, havasını sağlığı açısından kendisine daha uygun bulduğu Kara Ormanların ayağı dibinde küçük ve tipik bir Alman kenti olan Freiburg im Breisgau’ya yerleşmiştir. 1938 yılında, yani

* 1883 yılında İngiltere’de doğan John Maynard Keynes, ekonomi alanında 20. yüzyıla damga vurmuş bir iktisatçıdır. Genel Teori adlı kitabı ile tanınan Keynes, sınırlı devlet görüşüne karşı, devletin ekonomiye müdahale etmesinin kaçınılmaz olduğunu vurgulamıştır.

⁶ Güvenç, a.g.e., s. 29

Almanya'nın Avusturya'yı ilhak etmesinden birkaç hafta önce, Hitler yönetimi altına girmektense İngiltere vatandaşlığına geçmeyi yeğlediğinden, İngiliz vatandaşı olarak 23 Mart 1992 tarihinde hayata gözlerini yummuştur.

Hayek, hayatı boyunca gerçekleştirmek için uğraştığı özgür toplum idealini gerçekleştirmek için bir şeyler yapmayı düşünmüş ve bu amaçla bir toplantı düzenlemiştir. Hayek'in kendi ifadeleriyle; "Savaş ortamında hatta daha da öncesinden beri unutulmuş, bir yana itilmiş bulunan özgür toplumun düşünsel temellerinin yeniden inşası ve özellikle de birbiriyle savaş halindeki batılı ülkelerin akademisyenlerinin böyle bir amaç için bir araya getirilmesi"⁷ amacıyla 1947 yılının Nisan ayında Atlantik Okyanusunun her iki yakasından 39 liberal aydın ve ekonomist İsviçre'nin Mont Pelerin kasabasında Hayek'in düzenlediği toplantı için buluşmuşlardır. On gün kadar süren toplantıların ardından bu buluşmanın gerçekleştiği kasabanın adından hareketle "Mont Pelerin Topluluğu" kurulmuştur. 12 yıl boyunca topluluğun fiili başkanlığını yapan Hayek, daha sonra topluluğun şeref başkanlığı payesiyle ödüllendirilmiştir. Bazı yazarlara göre; "bugün liberalizm fikir çevrelerinde ağır basan bir sosyal teori haline geldiyse, bunda en büyük pay Mont Pelerin Topluluğu üyelerine ve kurucusu ve önderi Hayek'e aittir."⁸

İlk kez Hayek'in önderliğinde kurulan bu dernek, günümüzde de çalışmalarını sürdürmektedir. Kurucular arasında Hayek'in yanı sıra, Ludwig von Mises ve Lionel Robbins ile liberal akımın önde gelen siyaset felsefecilerinden Fransız Bertrand de Jouvenel, İngiliz bilim felsefecisi Karl Popper, Alman liberal düşünür Wilhelm Roepke ve Milton Friedman'dan Michael Polanyi'ye, John Jewkes'den Jacques Rueff'e, Fritz Machlup'a, George Stigler'e dek birçok ünlü isim vardır.⁹

⁷ Güvenç, a.g.e., s. 26

⁸ Yayla, a.g.e., 235

⁹ Güvenç, a.g.e., s. 26

Hayek, 93 yıllık uzun hayatı boyunca, birçok kitap ve makale yazmıştır. Siyaset felsefesinden hukuka, iktisattan psikolojiye çok çeşitli alanlarda çalışmalarını sürdürmüştür. Hayek'in yaşamını iki bölüme ayırarak incelediğimizde, yaşamının ilk bölümünde iktisat ile ilgili çalışmalarının yer aldığını, ikinci bölümünde ise, tekrar canlandırmak istediği liberalizmle ilgili olarak siyaset felsefesi ve hukuk ile ilgili çalışmalarının yer aldığını görürüz.

Hayek, "bir entelektüel geleneğin 20. yüzyıldaki en seçkin temsilcisi hüviyetini taşımaktadır. Bu geleneğin adı klasik liberalizmdir."¹⁰ 20. yüzyıldaki liberalizm savunucuları, özgürlük yanlıları Hayek'ten mutlaka etkilenmişlerdir. Hayek'in siyasal düşünceye yaptığı en önemli katkılardan biri özgür bir toplumun entelektüel temellerini güçlendirmede yaptığı katkıdır. "Özgürlüğe inanan pek çok kimse Hayek'ten etkilenmiştir ve ona çok şey borçludur."¹¹

Günümüz ekonomi politikalarının şekillenmesinde kuşkusuz Hayek'in Keynes ile yaptığı münakaşaların etkisi vardır. Ayrıca Hayek, 20. yüzyıl düşünce hayatına da büyük katkıda bulunmuştur. İki dünya savaşı geçirmiş bir yüzyılda ve gittikçe totaliter yönetimlerin egemenlik kurmaya başladıkları bir ortamda, özgürlüğün en önemli hedef olduğunu ve özgürlüğün hiçbir şey için kısıtlanamayacağını söyleyerek totalitarizme karşı ödünsüz bir savaş vermiştir.

¹⁰ Atilla Yayla, **Özgürlük Yolu, Hayek'in Sosyal Teorisi**, 2. baskı, Liberte Yayınları, Ankara, 2000, s. 5

¹¹ Yayla, a.g.e., s. 5

B) SİYASET FELSEFESİ

Siyaset felsefesinin ne olduğunu anlayabilmek için ilk önce siyaset ve felsefe kavramlarını incelemek gerekir. Siyaset kelimesinin İngilizce karşılığı olan politics kelimesi Eski Yunan'da şehir anlamına gelen polis kelimesinden türemiştir, Arapça'da ise idare etmek, işleri düzene koymak gibi anlamlara gelmektedir. Felsefe ise, kelime manasıyla “bilgelik sevgisi” anlamına gelmektedir. Fakat bu tanım elbetteki, felsefenin ne olduğunu anlatabilmek için yeterli değildir. Felsefenin, herkes tarafından aynı şekilde kabul edilebilecek bir tanımını bulmak çok zordur. Genel olarak felsefeyi, eleştirel bir sorgulama etkinliği olarak tanımlayabiliriz.

Siyaset felsefesi, genel felsefenin bir alt dalıdır. İlkçağdan günümüze de hep böyle kabul edilmiştir. Siyaset felsefesi genel felsefenin özellikle pratik alanına girmektedir. Nitekim Aristoteles (öl. M.Ö. 320) siyaseti “vatandaşların toplumu ilgilendiren işlerle ilgili olarak yaptığı her şey”¹² olarak tanımlarken siyaseti pratik felsefenin bölümlerinden biri olarak görür.

Siyaset felsefesi her şeyden önce, sözlük manasıyla “bilgelik sevgisi” anlamına gelen felsefenin, pratiğe yönelik en önemli dallarından birisidir. Siyaset felsefesi; toplumsal ve siyasal hayatla ilgili problemlere bir takım çözümler bulmak amacıyla ortaya çıkmıştır. Siyaset felsefesi insanları birinci dereceden ilgilendiren problemlere çözüm arar. Bu problemler, bir arada yaşamak için nelerin gerekip gerekmediği, toplumdaki düzenin ve işbölümünün nasıl oluşacağı, toplumsal hayatın nasıl devam gibi problemlerdir.

Siyaset felsefesi genelde sözlüklerde; “Siyasetin problemlerini, siyasetin sistemlerini, siyasal hayvanlar olarak tanımlanan insanların belli bir

¹² Süleyman Hayri Bolay, **Felsefi Terimler ve Doktrinler Sözlüğü**, 8. baskı, Akçağ Yayınları, Ankara, 1999, s. 409

siyasi sistem içindeki davranışlarını felsefeye özgü yöntemlerle ele alan felsefe dalı¹³ olarak tanımlanmaktadır. Siyaset felsefesi, felsefenin bir alt dalı olarak, siyasal şeylerin doğasını bilme çabasıdır. Sokrates'e göre siyaset felsefesi "siyasal olan şeylerin doğasının gerçek bilgisi ile, doğası gereği en iyi olan siyasal düzenin gerçek bilgisini araştırır."¹⁴

Bugün, siyaset, iki bilgi alanı tarafından da ele alınmaktadır; siyaset felsefesi ve siyaset bilimi. Siyaset felsefesini siyasi düşünceden ayırmak gereklidir. Siyaset bilimi, siyasette olanı inceler, açıklar ve yasalarını bulmaya çalışır. Oysa siyaset felsefesi, siyasette olanı değil, olması gerekeni ele alır ve yorumlar. Yani olanı betimlemek yerine, olması gereken üzerine düşünür.¹⁵

Siyaset felsefesinin ele aldığı başlıca konular şunlardır: 1- İnsanın gelişme süreci içinde, yönetimin ya da devletin kaynağı, doğası, amacı ve önemi. 2- Varolan, varolmuş olan devletlerin sınıflanması ve bu devletlerin oluşumunda etkili olan felsefe ya da görüşlerin incelenmesi. 3- İdeal düzen arayışları. 4- Ütopyaların yapısı ve bunların gerçekleşme şansları. 5- Bireyle devlet, itaat etmekle özgürlük arası ilişki, baskı, sansür ve yönetimin gücü. 6- Adalet, eşitlik, özgürlük, haklar ve mülkiyet gibi temel kavramların analizi.¹⁶

Siyaset felsefesi tarihinin, Antikçağ'da Sokrates'in çabalarıyla başladığı söylenebilir. Sokrates, gerçek bilgiyi, siyasal olan şeylerin doğasının gerçek bilgisini ve doğası gereği en iyi olan siyasal düzenin gerçek bilgisini araştıran ilk düşünürdür. Siyaset felsefesi sistematik olarak ise Platon ve Aristoteles tarafından özellikle, Devlet, Yasalar ve Politika adlı eserde ele alınmıştır.

¹³ Ahmet Cevizci, **Felsefe Sözlüğü**, Paradigma Yayınları, İstanbul, 1999, s. 777

¹⁴ Kenneth Minoque, **Çağdaş Siyaset Felsefecileri**, çev: Mete Tunçay, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1981, s. 75

¹⁵ Bolay, a.g.e., s. 410

¹⁶ Cevizci, a.g.e., s. 777

Siyaset felsefesinin uzun tarihi içinde, Platon, Aristoteles, Çicero, Saint Augustinus, Aquinolu Thomas, Dante, Machiavelli, Spinoza, Locke, Burke, Rousseau, Mill, Bentham, Tocqueville, Saint Simon, Comte, Weber, Hegel, Marx, Hayek, Rawls gibi düşünürlerin önemli katkılarından söz edilebilir.

Peki “siyaset felsefesi neden önemlidir?” veya “neden bu düşünürler siyaset felsefesi üzerine kafa yormuşlardır” diye sorulacak sorulara verilebilecek çeşitli cevaplar vardır. İnsanlar, hayatlarını devam ettirebilmek için bir arada yaşamaları gerektiğinin bilincine vardıklarından itibaren, bir arada nasıl yaşamaları gerektiği, iyi yönetimin kaynağı ve mahiyeti, iktidarın zor kullanma gücü gibi çeşitli problemlerle karşılaşmışlardır. Yani insanlar ilk zamandan beri siyasetten kaçamamışlardır. Siyasetten kaçınmanın kendisi olsa olsa kötü veya yanlış bir siyaset olabilir. Siyaset felsefesinin de bu problemlere cevaplar bulma etkinliği olduğu göz önüne alındığında, siyaset felsefesinin önemi daha iyi kavranmış olur.

Siyasetin ve dolayısıyla siyaset felsefesinin insan eylemlerinin temel türlerinden biri olarak görülmesini en iyi Aristoteles ifade etmiştir: “İnsan, siyasal bir hayvandır.”¹⁷

Hayek, bir siyaset filozofunun, çoğunluğun fikirlerine ters bile olsa kendi fikir ve görüşlerini açıkça ortaya koymasının ve savunmasının şart olduğuna inanmıştır. Hatta, görüşlerinin popüler, yaygın ortak görüşlere uyuyor olmasının siyaset filozofunu başarısızlığa sürükleyebileceğini, onun böyle bir durumu ikaz kabul ederek fikirlerini gözden geçirmesinin gerekeceğini belirtmiştir.¹⁸ Hayek’in, yaşadığı devirde egemen görüş olan totalitarizmin ezici egemenliğine rağmen, liberalizm ve özgürlük mücadelesi vermesi bu bakımdan ayrı bir önem kazanmaktadır.

¹⁷ Aristoteles, **Politika**, çev: Mete Tunçay, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1983, s. 11

¹⁸ Yayla, a.g.e., s. 2

1. BÖLÜM

LİBERALİZM

Liberal kelimesinin en eski kullanımı, bir eğitim biçimini ifade eder. Ortaçağ'dan itibaren, liberal kavramı iki şeyi ima etmiştir: "İlki, genel ya da yaygın eğitim; ikincisi, centilmen ve özgür adamın eğitimi."¹⁹ Hayek'e göre liberal kavramını ilk kez kullanan Ulusların Zenginliğindeki "liberal ihracat ve ithalat sistemi"²⁰ ifadesiyle Adam Smith'dir.

Liberalizm, Avrupa kaynaklı, İspanyolca'dan türetilmiş bir kelime olmakla beraber, aslı Latince'dir. İspanyolca'dan İngilizce'ye geçmiş ve ilk defa 19. yüzyılın başlarında siyasi terminolojiye girmiştir. Kelime, önceleri İngiltere kaynaklı olmayan politikaları ifade etmek amacıyla kötüleyici-suçlayıcı bir anlamda kullanılmıştır. Daha sonraki yıllarda İspanyollar "liberal" sıfatını İngiltere menşeli politikaları nitelendirmek amacıyla kullanmaya başlamışlar ve Locke'cu anayasal monarşi ve parlamenter yönetim ilkelerini savunan milletvekillerini "liberales" olarak adlandırmışlardır.²¹

Sözlük anlamı ile liberalizm "bireye, bireyin hak ve özgürlüklerine, ve, kamu yararına, genelin çıkarına sonuçlanacağı için, bireysel faaliyetlerde özgürlüğe imtiyaz tanıyan iktisadi öğretisi olarak liberalizm, aynı zamanda devletin bireysel özgürlükler karşısındaki yetkilerini sınırlamayı, bireysel

¹⁹ Andrew Vincent, **Modern Politik İdeolojiler**, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2006, s. 33

²⁰ Hayek; **The Constitution of Liberty**, The University of Chicago Press, Chicago, 1960, s. 3

²¹ Atilla Yayla, **Liberalizm**, Liberte Yayınları, Ankara, 2000, s. 15

haklara, teşebbüs özgürlüğüne yönelik muhtemel müdahalesini ortadan kaldırmayı öngören”²² siyasi bir öğreti anlamına gelmektedir.

Liberalizmin kesin olarak herkes tarafından kabul edilen bir tanımı bulunmamaktadır. Aynı belirsizlik liberalizmin türleri için de geçerlidir. Klasik, modern, çoğulcu, felsefi, iktisadi, evrimci ve sosyal liberalizmlerden bahsedilebilir.

Liberalizmle ilgili çalışmalar yapan yazarların çoğuna göre, saf liberalizm doktrini yoktur. Liberalizmin temel metinleri ya da düşünürleri yoktur. Fakat değişik düşünürlere göre farklı şekillerde işleyen temel fikirler vardır. Geçen iki yüzyıl liberal tecrübe örnekleri ile doludur. Bu tür farklılık, liberalizmin tutarsız ve çelişkili bir öğreti olduğu anlamına gelmemektedir. Aksine bu, liberalizmde daimi bir refleksiyon süreci olduğunu gösterir. “Liberalizmi, çağdaş dünyanın en yaygın ve harekete geçirici ideolojilerinden biri yapan, bu daimi refleksiyondur.”²³

Aynı şekilde, liberalizmin farklı ülkelerde farklı gelişme çizgileri izlediği görülmektedir. Tarihi gelişim süreci içinde ülkelerin liberalizmleri arasında önemli farklar vardır. İngiliz, Alman, Fransız ve Amerikan liberalizmleri hem öğreti hem uygulama bakımından farklı özelliklere sahiptirler. Örneğin, İngiliz liberalizmi genel olarak dış zorlamalardan, müdahalelerden bağımsız olma anlamına gelen negatif özgürlük anlayışına dayanarak sınırlı devlet anlayışını temele alırken, Fransız liberalizminde hem Locke’cu liberalizm hem de temellerini Rousseau’da bulan etatist (devletçi) liberalizm akımı vardır. Pozitif özgürlük anlayışına dayanan etatist liberalizmin Fransız düşünce geleneğinde daha ağır bastığı görülmektedir. Alman liberalizmi ise genel olarak negatif özgürlük anlayışını reddederek özellikle milliyetçiliğin gelişmesi ile birlikte bireyi toplum içinde eriten bir yapıya sahiptir.²⁴

²² Cevizci, a.g.e., s. 548

²³ Vincent, a.g.e., s. 36

²⁴ Yayla, a.g.e., s. 22

Kıta liberalizmi ile İngiliz liberalizmi arasında da önemli farklar göze çarpmaktadır. İngiliz liberalizmi, özü itibarıyla daha ampirik bir yapıdayken, Kıta liberalizmi ise Fransız Devriminin etkisiyle, akla büyük önem verir. Görüldüğü gibi ülkelerin liberalizmleri arasında önemli farklar vardır, her ülkenin liberalizmi değişik tarihi ve sosyal şartları, esin kaynakları ve vurgulamalarıyla ayrı bir liberalizm yorumunu veya türünü teşkil etmektedir.

Liberalizmin ilk filozoflarının iktisat dışı konularla ilgili yazılarına karşılık sonraları liberal yazarların iktisadi konulara daha fazla ağırlık verdikleri görülmüş ve belki bu yüzden zamanla liberalizmin sırf iktisadi bir teori olduğu yolunda fikirler ortaya koyularak liberalizm eleştirilmiştir. Günümüzde, liberalizm terimi tek başına kullanıldığında neyin kast edildiği tam olarak belli olmamaktadır. Hatta liberalizm denildiğinde birbirlerine zıt fikirler akla gelebilmektedir.

İç ve dış güvenliğin sağlanması, kanun hakimiyetinin herkese eşit olarak uygulanması ve sınırlandırılmış bir devlet isteyen; bireyi temel ontolojik gerçeklik olarak gören ve bireyin özgür alanının olabildiğince geniş tutulmasını, devletin bireysel hayata müdahalesinin mümkün mertebe azaltılmasını isteyen; kendiliğinden ortaya çıkan bir sosyal sistem olan liberal düzene ve piyasa ekonomisinin işleyişine, işleyen doğal akışına devlet organlarınca karışılmamasını talep eden klasik liberalizm, Atilla Yayla'ya göre; "yaşanan somut bir gerçeklik değil, bir idealdir."²⁵

Liberalizm kavramı, günümüzde en etkili siyasi düşünce şekillerinden birini ifade etmektedir. Aydınlanma felsefesinin siyasi yansıması olarak düşünüldüğünde liberalizm, çeşitli ülkelerdeki birbirinden farklı yorumlarına rağmen, Aydınlanma döneminden günümüze kadar geçerliliğini korumuş bir siyasi düşünce biçimidir.

²⁵ Yayla, a.g.e., s. 221

1.1- LİBERALİZMİN TÜRLERİ

Farklı yazarlar, farklı liberalizm sınıflaması yaparlar. Örneğin felsefe tarihinde genelde liberalizmin iki türünden bahsedilir; iktisadi liberalizm ve siyasi liberalizm.²⁶ İktisadi liberalizme göre ekonomik alanda kendiliğinden doğan bir düzen vardır. Bireylere düşen görev, iktisadi düzeni dengeye götüren ekonomik yasaları keşfetmektir. İktisadi liberalizme göre; iktisaden liberal insan, homo economicos, yani “en az zahmetle en çok kazanç sağlamaktan başka bir amaç gözetmeyen rasyonel varlıktır.”²⁷ Siyasi liberalizm ise, devletin sosyal hayata müdahalesinin belirli ilkelerle sınırlı kalması, bireysel özgürlüğü ve özel teşebbüsü kısıtlayacak her türlü müdahalecilikten kaçınması gerektiği ilkesine dayanır.

Liberalizmi Locke’cu liberalizm ve etatist liberalizm olarak iki ana kategoriye ayıran yazarlar da vardır.²⁸ Locke’cu liberalizm, isminden de anlaşılacağı üzere genellikle liberalizmin kurucusu olarak kabul edilen John Locke’un doğal haklar teorisinden kaynaklanırken, etatist liberalizmin esin kaynağı Jean Jacques Rousseau’dur. Bu iki liberalizm anlayışı arasında temel fark devlete ve devletin yetkilerine biçtikleri rollerde belli olmaktadır. Locke’cu liberalizm bireyi ön plana çıkarıp, özgürlüğü devletten özgürlük olarak düşünürken, etatist liberalizm devleti ön plana çıkarır ve özgürlüğü devlet aracılığıyla gerçekleştirilecek bir şey olarak görür.

Liberalizmin türleri hakkında bir diğer görüş de liberalizmi haklara saygılı liberalizm ve komüniteryen liberalizm olarak ikiye ayıran görüştür. Haklara dayalı liberalizm de kendi içinde iki türdür: Eşitlikçi liberalizm ve

²⁶ Cevizci, a.g.e., s. 548

²⁷ Cevizci, a.g.e., s. 548

²⁸ Yayla, a.g.e., s. 24

liberteryen liberalizm.²⁹ Eşitlikçi liberaller refah devletini benimser, sivil haklarla beraber refah, eğitim, sağlık hizmetleri hakkı gibi belirli sosyal hakları savunurlar. Liberteryen liberaller, piyasa ekonomisini müdafaa ederek, devletin sosyal hayata müdahalelerine, bireylerin özgürlüklerini engelleyeceği düşüncesiyle karşı çıkarlar.

Komüniteryen liberalizm ise, bireyi toplumdan tamamen bağımsız bir varlık olarak görmez. Ayrıca liberteryen liberalizmden farklı olarak hem ekonomik kuruluşlarda hem de bürokratik devlette gücün odaklaşmasından ve çeşitli zamanlarda kamu hayatının daha önemli yönlerini muhafaza eden ara toplulukların ortadan kalkmasından kaygı duyar.³⁰

Türkiye’de liberal düşünce konusunda gerek kitaplarıyla gerekse çevirileriyle önemli katkıları olan Atilla Yayla’ya göre liberalizmi genel olarak iki ana gruba ayırabiliriz: Klasik liberalizm, sosyal liberalizm. Liberal düşünce geleneğinin başlangıcı ve liberal sosyal teorinin olgunlaşması klasik liberalizm ile olmuştur. Klasik liberalizm geleneği, Locke ve Hume’un başlangıç noktalarını oluşturduğu iki ana çizgi halinde 17. yüzyıldan günümüze kadar uzanmaktadır. Sosyal liberalizm ise, bir taraftan klasik liberalizme bir anlamda tepki olarak, diğer taraftan klasik liberalizmi geliştirme ve ona sosyal bir içerik kazandırma iddiasıyla T. H. Green’in çalışmalarıyla ortaya çıkmış ve zamanımıza kadar gelmiştir.³¹

Klasik liberalizm, negatif özgürlük, negatif adalet, bireycilik, liberal rasyonalizm veya evrimci rasyonalizm, devletin sosyal hayattaki hareket alanını daraltılması, kendiliğinden gelişen sosyal düzen, müdahalesiz piyasa ekonomisi gibi unsurlarla tanımlanmasına karşılık; sosyal liberalizm pozitif özgürlük, toplumculuk, sosyal adalet, devletin toplum ve birey hayatında

²⁹ Yayla, a.g.e., s. 25

³⁰ Yayla, a.g.e., s. 26

³¹ Yayla, **Liberal Bakışlar**, s. 159

daha fazla yer edinmesi, kartezyen rasyonalizm ve pozitivizmin bellik ölçülerde benimsenmesi gibi temel taşlar üzerinde kurulur.³²

Zaman içinde 17. ve 18. yüzyıllardaki liberalizmin bazı görüşlerinin farklı şekillerde yorumlanmasının sonucunda, liberalizmin bu çeşitli türleri ortaya çıkmıştır. Liberalizmin bu türleri birbirlerinden, devletin görev alanının sınırı, özgürlüğün yeri, piyasa ekonomisinin yapısı, devletin dağıtımçı roller üstlenip üslenmemesi, aklın insan ilişkilerini belirlemedeki rolü gibi konularda farklılaşırlar.

³² Yayla, a.g.e., s. 159

1.2- LİBERALİZMİN TEMEL İLKELERİ

Liberalizmin tanımında olduğu gibi temel ilkeleri konusunda da farklı görüşler vardır. Örneğin siyasal düşünceler ile ilgili çalışmaları olan yazar George Sabine liberal bir politikanın tanıtıcı özellikleri olarak şu üç maddeyi sıralamaktadır: “1- Hükümetin sınırlandırılması, 2- Özel teşebbüsün teşvik edilmesi, 3- Sözleşme özgürlüğünün mümkün olan en geniş ölçüde sağlanması.”³³

Bir diğer siyasal düşünceler konusunda uzman Andrew Heywood’a göre, liberalizmin ahlaki ve ideolojik tutumu, kendine özgü değer ve inanç kümesine teslimiyetle açığa çıkar. Bu değerlerin en önemlileri şunlardır: Birey, özgürlük, akıl, adalet, hoşgörü ve farklılık.³⁴

Yine Türkiye’de liberal düşünce doğrultusundaki görüşleri ve çalışmaları ile öne çıkan bilim adamlarından Mustafa Erdoğan’a göre ise, klasik liberalizmin günümüzdeki uzantısı durumunda olan neo-liberal düşüncenin, hepsi mantıki olarak birbirine bağlı beş ilkesi vardır: 1- Bireyselliğin değeri ve insan hakları, 2- Piyasa ekonomisi, 3- Sınırlı devlet, 4- Hukuk devleti, 5- Liberal rasyonalizm.³⁵

Bütün bu tanımlarda da görüleceği üzere, liberalizmin birbirinden farklı temel ilkeleri vardır. Bu unsurların hangilerinin ön plana çıkarılacağı, liberalizme ekonomik açıdan mı yoksa siyasi açıdan mı bakıldığıyla ilgilidir. Fakat temel ilkelerin bu kadar çeşitli olması, liberalizmin temelsiz, derme çatma bir sosyal teori olduğu anlamına gelmez. Liberalizmin bütün parçalarının iç içe geçmiş olduğunu, ortadan kaldırılamaz mantık bağlarıyla

³³ Yayla, **Liberalizm**, s. 147

³⁴ Andrew Heywood, **Siyasi İdeolojiler**, çev: Ahmet Kemal Bayram, Adres Yayınları, Ankara, 2007, s. 35

³⁵ Mustafa Erdoğan, **Aydınlanma, Modernlik ve Liberalizm**, Orion Yayınları, Ankara, 2006, s. 63

birbirine bağlandığını unutmamak gerekir. Liberalizmde, doğal hukuk, doğal haklar, özgürlük, doğal düzen, pazar ekonomisi, bireycilik, mülkiyet, devletin sınırlılığı, hoşgörü, özel hayat, çeşitlilik, farklılık, adalet gibi kavramların ve kurumların öne çıktığı görülmektedir.

Atilla Yayla'ya göre klasik liberalizmin genel olarak dört temel ilkesinin olduğu söylenebilir: "Bireycilik, özgürlük, kendiliğinden doğan düzen ve piyasa ekonomisi, ve son olarak hukukun hakimiyeti."³⁶ Bu ilkelerin hepsi birbirleriyle mantıksal olarak bağlıdır.

Bütün bu tanımlarda görüldüğü üzere, liberalizmin sırf doğru olduğu kabul edildiği için dogmatik bir biçimde, körü körüne inanılan temel ilkeleri yoktur. Liberalizmin ilkeleri, hedeflenen sosyal ve siyasal düzen için gerekli olduğu görülen bazı özelliklerin toplamından oluşmaktadır. Bunlar özgürlük, bireycilik, piyasa ekonomisi, kanun hakimiyeti, kendiliğinden doğan düzen, adalet ve sınırlı devlet olarak nitelendirilebilir. Bu çalışmada da, Hayek'in bu ilkeler ile ilgili olarak ne düşündüğü ve bu ilkeleri nasıl değerlendirdiği incelenmeye çalışılmıştır.

³⁶ Yayla, **Liberal Bakışlar**, s. 162

1.3- LİBERALİZMİN FELSEFİ TEMELLERİ

Liberalizmin türlerini gördükten sonra, bu çalışmada genelde Hayek'in benimsediği John Locke, David Hume, Adam Smith gibi düşünürler tarafından oluşturulan ve geliştirilen "klasik liberalizm"ın temelleri ve temel ilkeleri incelenecektir.

Klasik liberalizm, doğal hukuk ve insan hakları teorilerine dayanır.³⁷ Bu açıdan bakıldığında klasik liberalizmin felsefi temellerinin İlkçağ'a kadar uzandığı görülür. "Modern anlamda liberalizm düşüncesi genellikle 17. ve 18. yüzyılların bir ürünü olarak kabul edilir."³⁸ Fakat liberalizmi sistematige sokan ve üzerinde en fazla durulan düşünür John Locke'dur. "Locke yalnız yaşadığı devrin değil, daha sonraki dönemlerin, özellikle XVIII. yüzyıl liberal okulunun bayraktarı olmuş, halkın egemenliği ve tabii haklar üzerinde duran 18. yüzyıl filozoflarının hemen hepsi Locke'dan esinlenmiş veya onun etkisi altında kalmıştır."³⁹

Görüldüğü üzere modern anlamda liberalizm düşüncesini geliştiren ilk düşünür olarak John Locke kabul edilmektedir. Peki John Locke'un bu payeyi almasının nedeni nedir? John Locke'a göre; "insanlara, ebedi ve değişmez doğa kanunu tarafından tamamen açık haklar verilmiştir. Bunlar, insanların hayatlarına, özgürlüklerine ve mülkiyetlerine zarar vermeksizin kendisini ve başkalarını korumaya yönelik görevlerdir."⁴⁰

³⁷ Mustafa Erdoğan, "Liberal Düşünce Geleneği", **Yeni Forum**, cilt 11, sayı 252, 1990, s. 21

³⁸ Roger Scruton, **A Dictionary of Political Thought**, Macmillan Publishers, 1996, s. 312

³⁹ Yayla, **Liberalizm**, s. 29

⁴⁰ John Locke, **Two Treaties of Government**, Ed. Peter Laslett, London, 1960, s. 87

John Locke'a göre bu haklar; hayat, özgürlük, mülkiyet haklarıdır. "Devletin temel amacı, mülkiyetin, özgürlüğün ve insan hayatının, doğa durumundan daha iyi korunmasıdır."⁴¹

Locke'un liberal siyasi düşüncedeki önemi işte burada yatmaktadır. Başlangıçta doğal haklara sahip olan insanlar, kendi aralarında anlaşarak devleti kurmuşlardır. Devlet, insanların başlangıçta sahip oldukları bu temel hakları korumak için vardır. Ayrıca Locke'un kuvvetler ayrılığı ilkesini benimsemesi, liberalizm düşüncesinin temelinde yatan filozof olmasının nedenlerinden bir diğeridir. Yasama, yürütme ve yargı organlarının ayrılması ve yasaların, yasa yapıcılarını da kapsamaması ilkesi, liberalizmin kanun hakimiyeti ve sınırlı devlet ilkelerinin temelini oluşturmuştur.

Liberalizmin felsefi temellerini incelediğimizde karşımıza çıkan bir diğer önemli düşünür David Hume'dur. David Hume, Hayek'in yazılarında en fazla gönderme yaptığı filozofların başında gelir. Hume, Hayek'i özellikle kurucu rasyonalizme eleştirisi yönünden etkilemiştir. Hume'a göre, "aklımız bazı kuralların belirlenmesinde başarılı olamaz, dolayısıyla da aklımızın eseri olmayan moral kurallar vardır."⁴² Yani, akla aşırı güven duyularak ve akla aşırı bir görev yükleyerek toplumu inşa etme görevi vermek yanlıştır. Çünkü, aklın bilgi konusundaki sınırlılığı, toplum konusunda da kendisini göstermektedir.

David Hume ile başlayan, 20. yüzyılın etkili liberal düşünürleri Popper ve Hayek'e kadar uzanan çizgideki düşünürler, "kartezyen veya kurucu aklın beşeri ilişkilerde sanıldığı kadar etkili bir rolünün olmadığını ısrarla vurgulamış, sosyal mühendislik denilen, toplumu rasyonel bir plana göre baştan aşağı yeniden kurma fikrini reddetmişlerdir."⁴³ Aklın gücü ve

⁴¹ John Locke; **Sivil Toplumda Devlet**, çev: Serdar Taşçı, Hale Akman, Metropol Yayınları, İstanbul, 2002, s. 14

⁴² Hayek, **New Studies in Philosophy, Politics, Economics and the History of Ideas**, Routledge, London, 1990, s.261

⁴³ Yayla, a.g.e., s. 35

kapasitesi sınırlıdır, toplumdaki karmaşık yapıyı çözebilecek bir akıl olmadığı için, bu karmaşık yapıyı planlayabilecek bir aklın olduğu ve toplumun bu aklın bilinçli bir ürünü olduğu fikri yanlıştır.

Hume, “toplumunun ihtiyaçlarının yol verdiğini söylediği üç temel tabiat yasasından bahseder. Bunlar, mülkiyetin istikrarı, mülkiyetin rıza ile transferi ve vaatlerin yerine getirilmesidir.”⁴⁴ Bunlar genel kurallardır, belirli bir kişinin ya da belirli toplulukların yararlanması için geliştirilmiş değildir. Sonuçlarından bağımsız olarak ve kişi veya grupların özel durumlarını, özel çıkarlarını göz önüne almaksızın tatbik edilirler. Herhangi bir toplum kesimine değil, bütün topluma tatbik edilir ve hiçbir şekilde, önceden planlanarak icat edilmemiştir. Hume, “toplumda barışçı düzeni ve adaleti sağlayan şeyin soyut akılla tasarlanan veya Tanrı vergisi kurallar olmayıp, aksine yararlılığı tecrübeyle görülmüş, uzlaşmaya dayalı pratikler olduğunu vurgulamıştır. Hume’un bu fikri Hayek’in kendiliğinden doğan düzen ve toplumsal kurumların evrim yoluyla gelişmesi gibi düşüncelerine temel oluşturmuştur.”⁴⁵

İnsan aklının ve bilgisinin mükemmel olmadığına inanan Hume, “en büyük siyasi değerler olarak barış, özgürlük ve adaleti görmüş, bunların esasta negatif değerler olduğunu, birtakım pozitif iyiler sağlamaktan ziyade, haksızlığa karşı bir koruma teşkil ettiğini düşünmüştür.”⁴⁶ Eğer bu değerleri pozitif özellikler olarak görürsek, aslında bu değerlerin ne anlama geldiklerini ve bize ne kattıklarını göremeyiz. Bireyler bu değerlerden somut bir şey bekledikleri zaman, bu değerlerin aslında bireyin haklarını korumak için var olan değerler olduklarını göremezler. Yani bu değerlerin somut olarak bireylere kattıkları görülmez. Yalnız bu değerler engellenmeye, sınırlandırılmaya başlandığında, bireylere kattıkları değerler anlaşılabilir.

⁴⁴ Yayla, a.g.e., s. 64

⁴⁵ Erdoğan, **Aydınlanma, Modernlik ve Liberalizm** s. 146

⁴⁶ Yayla, a.g.e., s. 70

Hume'un bu görüşlerinin liberal teorinin ortaya çıkmasında önemli bir yeri vardır. Hume, felsefe tarihinde İskoç aydınlanması içinde yer almaktadır. İskoç aydınlanmasının içinde yer alan düşünürler aklın aşırı hakimiyeti ön plana çıkaran Kıta Aydınlanması düşünürleri ile farklılaşırlar. Hurafelerin egemenliğinden aklın egemenliğine geçilmesini merkeze alan Kıta Aydınlanmasından farklı olarak, A. Smith, Hume, T. Reid, ve A. Ferguson gibi düşünürlerin temsil ettiği İskoç Aydınlanmasının ayırt edici katkısı, onun akıldan ziyade erdeme öncelik vermiş olmasındadır. Esasen, Aydınlanmanın bu türünün ana problemi, toplumu bir arada tutan toplumsal kurumların ve sosyal yapıların niteliklerinin anlaşılmasıdır. Onlara göre insanları tabii olarak ve alışkanlık itibarı ile birbirine bağlayan değerler, şefkat, hayırhahlık ve sempati gibi toplumsal erdemlerdir.⁴⁷

İskoç Aydınlanmasına göre sosyal yapı ve kurumlar herhangi bir somut amaca yönelik olarak değil, insan faaliyetinin önceden hesap edilmemiş, planlanmamış sonuçları olarak ortaya çıkarlar. Dolayısıyla, sosyal yapının, her şeyi bilen bir akıl tarafından yaratıldığını veya planlandığını düşünmek hatadır. Bu düşünce özellikle Hayek'in sosyal düzen ve liberalizm anlayışını derinden etkilemiştir. Hayek'in liberalizm anlayışının çıkış noktasında da; bu kurucu rasyonalizm anlayışına karşı çıkarak, planlanmış bir düzen yerine kendiliğinden doğan bir düzeni savunması yatmaktadır.

⁴⁷ Erdoğan, a.g.e., s. 23

1.4- HAYEK'İN LİBERALİZME BAKIŞI

Hayek'in liberalizm anlayışının etraflıca açıklamasına geçmeden önce, kendisinin etkilendiği önemli kaynaklardan birinden daha bahsetmek gereklidir. Bu kaynak Avusturya İktisat Okulu veya Avusturya Ekolüdür. "Avusturya Ekolünün kurucusu Carl Menger'dir."⁴⁸ Menger Ekonominin Temelleri adlı kitabı ile ünlenmiştir. Ve sonradan bu kitabın yayımlandığı 1871 yılı Avusturya Ekolünün de başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Avusturya Ekolünün İkinci kuşağa damgasını vuran ismi Ludwig von Mises'dir. "Hayek ise, Avusturya Ekolünün üçüncü kuşağındandır."⁴⁹ Hayek, özellikle Mises'in fikirlerinden etkilenmiştir.

Avusturya Ekolünü diğer ekollerden farklı kılan ve Hayek'in sosyal düzen ve liberalizm anlayışını şekillendiren bazı temel ilkeleri vardır. Bunlar;

- 1) Toplumsal olgular insanların fikirlerinden, tasarılarından, inançlarından değil, eylemlerinden, etkinliklerinden ortaya çıkmıştır.
- 2) Toplumsal kurumlar ve grup olarak insanların davranışları onları oluşturan bireylerden hareketle çözümlenmelidir.
- 3) Bireyler her zaman eksik bilgiye sahiptir.⁵⁰

Hayek, sosyal teorisinin temelinde yatan, insan bilgisinin sınırlılığı ve toplumsal olguları incelemek için bireylerden hareket etme düşüncelerini, görüldüğü gibi Avusturya Ekolünden etkilenerek oluşturmuştur. "Avusturya Ekolü, bireylerin veya kurumların her zaman eksik bilgi sahibi olacaklarını ve bu yüzden tam ve doğru bir ekonomik hesaplamanın makro düzeyde günümüz koşullarında mümkün olamayacağını, hiçbir kişi ya da kurumun

⁴⁸ Güvenç, a.g.e., s. 34

⁴⁹ Güvenç, a.g.e., s. 35

⁵⁰ Güvenç, a.g.e., s. 35

ekonominin bütünüyle ilgili tüm ve doğru verilere sahip olamayacağını savunur.”⁵¹ Hayek de Avusturya Ekolünün bu görüşlerini sadece ekonomik alana değil, sosyal düzenin temeline uygulamıştır.

Ayrıca, Avusturya Ekolünün toplumsal düzenin insanların fikirleri ile, tasarıları ile oluşmadığı fikri, Hayek’in sosyal düzenin hiçbir aklın tasarısı olmadığı fikrini etkilemiştir. Buradan hareketle, toplumsal kurum ya da grupların da bireylerden hareketle inceleneyeceği fikri, hem liberalizmin hem de Hayek’in bireycilik anlayışı ile örtüşmektedir. Hayek’e göre de toplumsal bütünlüleri oluşturan bireylerdir ve bu bütünlülerle ilgili her araştırmanın temeli bireyler olmalıdır.

Hayek, özellikle 1940’lı yıllardan sonraki yaşamında, bu yıllarda bir anlam karmaşasının içine düşmüş, anlamsızlaştırılmış, içi boşaltılmış olan liberalizmi yeniden canlandırmaya, etkin hale getirmeye çalışmıştır. Bunu liberalizmi yeniden canlandırmak için gerçekleştirdiği Mont Pelerin toplantısının açış konuşmasından anlayabiliriz: “Liberal terimi, öz anlamını yitirecek kadar gelişigüzel kullanılan bir sözcük haline geldi; ancak paylaştığımıza inandığımız ülkeleri adlandırmak için kapsamlı iki bilimsel görevi yerine getirmek durumundayız. Bunlardan ilki, liberal kuramın zaman içinde kendisine rastlantısal olarak eklenmiş bazı yabancı fikirlerden ayıklanması; ikincisi ise, liberalizm durağan, kısır bir akıma döndükten bu yana ortaya çıkan ve basite indirgenmiş bir liberalizmin görmemezlikten geldiği bazı çağdaş sorunlara bilimsel çözümler bulmak zorunluluğudur.”⁵² Hayek, bu konuşmasından da anlaşılacağı gibi, liberalizm kavramının büyük bir değişmeye uğradığının farkına varmıştır.

Hayek, her şeyden önce liberalizm kavramının hızlı bir değişim geçirmesine karşı çıkmış ve bunu düzeltmek için çalışmıştır. Bu hızlı değişim sürecinin bir sonucu olarak Amerika’da sosyalist fikirleri benimseyenlere

⁵¹ Güvenç, a.g.e., s. 37

⁵² Yayla, a.g.e., s. 7

liberal denilmeye başlanmıştır. Yani liberalizmin, 18. yüzyıldaki anlamıyla 20. yüzyıldaki, özellikle de Amerika Birleşik Devletlerindeki, anlamı arasında büyük farklar vardır. 18. yüzyılda liberalizm kelimesi, devlete bir sınır koyan, bireyci ve özgürlükçü bir sistemi yani klasik liberalizmi anlatırken, 20. yüzyılda Amerika’da devletçi, devletin müdahalesini savunan ve sol fikirlerin yerine kullanılmaya başlanmıştır. İşte Hayek’in karşı çıktığı şey de bu anlam değişmesidir.

Hayek’in, benimsediği ve özlem duyduğu sistem için genel olarak kabul edilmiş bir isme bile sahip olmadığımızı söylese de, aslında benimsediği sistem liberalizmdir. Hayek’e göre ne kapitalizm ne laissez faire terimi benimsediği sistemi tam manasıyla belirtememektedir; ve her iki terim de, özgür bir sisteme düşman olanlar arasında özgür bir sistemi müdafaa edenler arasında olduğundan daha çok rağbet görmektedir. “Kapitalizm esas itibariyle kapitalistleri faydalandıran bir sistemi ima ettiği için, daima yanıltıcıdır. Kapitalizm kavramına bakarak ifade etmeye çalıştıkları sistemlerin mahiyeti hakkında hiçbir şey öğrenemeyiz.”⁵³ Yani Hayek’e göre kapitalizm kavramı, yanlış yönlendirici ve önyargılı bir kavramdır. Bu yüzden benimsediği sosyal düzen için uygun bir isim değildir.

Hayek’in eleştirdiği bir diğer kavramı yani laissez faire kavramını incelediğimizde, bu kavramın devletin rolünün yalnızca, “güvenlik (polis), adalet (yargı) ve savunmayla (ordu) sınırlandırıldığı geniş ve engellenmemiş kapitalizmi ifade etmek için”⁵⁴ kullanıldığını görürüz. Kavramın, “ilk defa Fransa’da, maliye bakanı Colbert tarafından, XIV. Louis’ye hitaben “laissez faire, laissez passer” (bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler) ilkesine dayanan bir ekonomi politikasının kabul edilmesi gerektiğini ifade etmek için kullanılan bir slogan olarak ortaya çıktığı”⁵⁵ kabul edilmektedir.

⁵³ Hayek, **Hukuk, Yasama ve Özgürlük; Özgür Bir Toplumun Siyasi Düzeni**, çev. Mehmet Öz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1997, s. 95

⁵⁴ Atilla Yayla, **Siyasi Düşünce Sözlüğü**, Adres Yayınları, Ankara, 2004, s. 144

⁵⁵ Yayla, a.g.e., s. 144

Hayek'e göre laissez faire terimi hiçbir zaman sayı üstünlüğü yönetiminden daha fazlasını ifade edememiştir. O gerçekten hükümet gücünün suiistimaline karşı bir protestoyu ifade etmiş, fakat asla, insanın hükümetin uygun fonksiyonlarının neler olduğuna onun vasıtasıyla karar verebileceği bir kıstas sağlayamamıştır. Bu söylenenlerin aynısı, hatta daha fazlasıyla, bireyin özgür alanının bir tanımına sahip olmaksızın çok az şey ifade eden serbest teşebbüs ve piyasa ekonomisi terimleri için de geçerlidir. Bir zamanlar belki ana noktayı diğer herhangi bir kelimedenden daha iyi ifade etmiş olan kanun çerçevesinde özgürlük ifadesi de neredeyse anlamsız hale gelmiştir, zira hem özgürlük hem de kanun artık berrak bir anlama sahip değildir. Ve geçmişte yaygın biçimde ve doğru olarak kavranan yegane terim, yani liberalizm, bu idealin muhalifleri tarafından, üstün fakat hak edilmemiş bir övgü olarak kendilerine mal edilmiştir.⁵⁶

Sonuç olarak Hayek, her iki terimin de yetersizliklerini belirterek, kendisini bir Old Whig yani 18. yüzyıldaki Liberal Parti'nin bir üyesi olarak görmüş ve hayatını da bu liberal ilkeleri yeniden canlandırmak için harcamıştır. Hayek'in kendisini özellikle bir Eski Liberal Parti üyesi olarak tanımlamasının da ayrı bir önemi vardır. Yaşadığı dönemdeki liberalizm kelimesinin çağrıştırdığı çeşitli ve neredeyse birbirine zıt anlamlar, liberalizm kelimesinin anlamını belirsizleştirmiştir. Bu yüzden de Hayek'in kendisini liberal yerine Eski Liberal olarak tanımladığını söyleyebiliriz.

Liberalizm ile ilgili bu çeşitlilik yüzündendir ki, bazı yazarlar Hayek'i neo-liberal olarak nitelendirirler.⁵⁷ Neo-liberalizm, liberal gelenekteki 21. yüzyılda kendini gösteren toplumsal sapmaya karşı klasik liberal tezlerin yeniden canlanışını ifade etmektedir. Nitekim bu yeni yöneliş, liberal düşüncenin ilgi odağını yeniden toplumdan bireye taşımakta ve serbest piyasanın değerini yeniden vurgulamaktadır. Bu sebeple neo-liberalizm klasik siyaset ve iktisat teorisinin bir restorasyonu veya bir aslına dönüş hareketi

⁵⁶ Hayek, a.g.e., s. 96

⁵⁷ Erdoğan, a.g.e., s. 57

olarak görülebilir. Klasik liberalizmin günümüzdeki uzantısı durumunda olan neo-liberal düşüncenin temel yaklaşımı da onunla aynıdır. Başka ifadeyle, neo-liberaller de siyasal ve ekonomik teorilerinin hareket noktası olarak rasyonel birey kavramını aldıkları için, klasik liberalizmin belli başlı ilkelerine bağlıdırlar. Hepsi birbiri ile ilişkili olan bu ilkeleri şu şekilde sıralayabiliriz: 1) Bireyselliğin değeri ve insan hakları 2) Piyasa ekonomisi 3) Sınırlı devlet 4) Hukuk devleti 5) Liberal rasyonalizm.⁵⁸

Hayek, her ne kadar kendisini, bir Old Whig olarak nitelendirse de, onu klasik liberalizmden bazı noktalarda oldukça ayrılan “ultra-liberal”⁵⁹ olarak gören yazarlar da vardır. Bu yazarlar, Hayek’in paranın özelleştirilmesini savunmasını, klasik liberalizmden en temel farkı olarak nitelendirmişler, ayrıca kamu otoritesine sadece ekonomide değil ayrıca “eğitimde, sağlıkta ve hatta kolektif altyapılarda bile verilecek hemen her rolü reddetme eğiliminde olduğunu”⁶⁰ söylemişlerdir.

Hayek için liberalizm, bir genel ilkeler sistemi ya da bir ideolojidir. O, “ideoloji sözcüğünün zamanımızda bilimsel bir anlam kazanmış olmasına karşı çıkarak, ideolojisiz kültür olamayacağını, bilimin dahi bilimsel olarak doğruluğunu ispat edemeyeceğimiz bir değer sistemi üzerine kurulu olduğunu savunur. Dolayısıyla liberalizmin doğru olduğunu kanıtlamak olanaksızdır.”⁶¹ Gerekli olan şey, bireylerin, kendi özgürlüklerinin tek teminatı olarak totaliter sistemlerden uzak durmalarının bilincine varmalarıdır. Bu noktada “kanıtlanabilecek tek şey, bilinçsizce bile olsa, çoğunluk liberal ilkeler çerçevesinde dayandığı zaman ortaya çıkacak olan sistemin bireylerin, kendilerine özgü amaçlarını gerçekleştirmelerine en elverişli sistem olduğudur.”⁶² Hayek’e göre liberalizm; ticaretin gelişmesine paralel olarak, tam manasıyla Hollanda ve Büyük Britanya’da ortaya çıkmış ve ilk defa

⁵⁸ Erdoğan, a.g.e., s. 63

⁵⁹ Francisco Vergara, **Liberalizmin Felsefi Temelleri**, çev: Bülent Arıbaş, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 15

⁶⁰ Vergara, a.g.e., s. 15

⁶¹ Ruhdan Yumer, “Hayekçi Liberalizmin Temel İlkesi”, **Yeni Forum**, C. 9, S. 215, 1988, s. 26

⁶² Yumer, a.g.m. s. 29

buralarda serbestçe gelişme imkanını bularak siyasi ve toplumsal hayatın temeli haline gelmiştir.

Liberal doktrin, Hayek'e göre devamlı suretle, gelişmesini engelleyen düşüncelerle çarpışmak zorunda kalmıştır ve bunun sonucunda; "liberalizm, gitgide olumsuz bir dogma gibi görülmeye başlanmıştır; çünkü fertlere sadece ortak ilerlemeden bir hisse verebilmiş; bu ilerleme ise artık tabii görülmüş ve bunun özgürlük siyasetinin bir neticesi olduğu fark edilmemiştir."⁶³ Hayek'in bu düşüncelerinin sonucunda vardığı sonuç "liberalizmin gerilemesinin sebebinin, liberalizmin başarılı olması"⁶⁴ sonucudur. Bu sayede kazanılan başarı, insanları, henüz sürekli olan ve artık hem dayanılmaz hem de faydasız görünmeye başlayan birtakım fenalıklara göz yumamayacak bir hale getirmiştir.

Hayek, liberalizmin savunulması ve değerinin anlaşılması için, öncelikle yaşadığı devirde egemen olan nasyonal sosyalizm, faşizm ve sosyalizm kavramlarını ve bu kavramların temellerini açıklamaya çalışır. Nasyonal sosyalist görüşlerin, başlangıçta azınlık bir grup tarafından benimsenirken, zamanla Alman halkının büyük çoğunluğunun hatta tüm gençliğin desteğini kazanmasını sağlayan şeyin ne olduğunu sorgular. Hayek'e göre bunların başarılı olmasını sağlayan şey sadece yenilgi, çekilen acılar ve nasyonalizm dalgası değildir. Hâlâ bazılarının inanmak istedikleri gibi "sosyalizme karşı bir kapitalist tepkinin nasyonal sosyalizmin başarısında rol oynadığını sanmak yanlıştır. Bu düşüncelere iktidar yolunu açan, burjuvazinin desteği değil, güçlü bir burjuvazinin yokluğu olmuştur."⁶⁵ O zamanki yaygın görüşün aksine Hayek, bu fikirleri iktidara taşıyan desteğin kapitalizmden değil, sosyalizmden geldiğini savunmuştur. Hatta denilebilir ki Hayek'e göre nasyonal sosyalizmin kökeni sosyalizmdir. Almanya, liberalizmi daha doğrusu liberal ilkeleri terk edip, sosyalizmi benimsediği için nasyonal

⁶³ Hayek, Kölelik Yolu, çev: Turhan Feyzioğlu&Yıldırım Arsan, Liberte Yayınları, Ankara, 2004, s.

22

⁶⁴ Hayek, a.g.e., s. 24

⁶⁵ Hayek, a.g.e., s. 220

sosyalist yola düşmüştür. Hayek, aslında burada, planlı bir sosyal ve iktisadi teorinin, yani sosyalizmin totaliterliğe yol açtığını hatta plancılığın totalitarizme dönüşmemesinin imkansız olduğunu anlatmak istemektedir. Gerek solcu, gerekse sağcı partiler nasyonal sosyalizmin kapitalizme hizmet ettiğine ve sosyalizmin her şekline muhalif olduğuna inanmakla hataya düşerler.

Hayek'in eklediği bir husus da sosyalizmden faşizme geçişin kolaylığıdır. Hayek, yine Almanya ve İtalya'daki gelişmeleri örnek göstererek İtalyan Faşist lider Mussolini dahil birçok faşist yöneticinin eski sosyalist olduklarını, sosyalizmden hayal kırıklığına uğrayanların faşizme geçtiklerini, her iki kesimin de anti-kapitalist söylevlerinin yanı sıra Batı karşıtlığında da benzerlikler, yakınlıklar bulunduğunu belirtmiştir.

Nazilerle sosyalistlerin iktisat ile siyaset arasındaki yapay ayrıma karşı ortaklaşa yaptıkları hücum ve gerek Nazilerin, gerek sosyalistlerin siyaseti iktisada hakim kılmak hususundaki ortak arzuları, liberal ve totaliter sistemler arasındaki farkı açık bir şekilde açıklamaktadır. Liberalizmde, iktisadi kuvvetler, ne hükümete ne de hükümetin politikalarına karşı hareket etmek zorunda değildirler. Hükümetin talepleri ne olursa olsun, iktisadi hayat, kendi dinamikleri içinde hiçbir amaca hizmet etmeden devam etmekte ve gelişmektedir. Oysa nasyonal sosyalizm veya sosyalizm gibi totaliter sistemlerde, otoriter hükümet, iktisadi hayatı, devletin politikalarına göre yönlendirir. Bu da özgürlüklerin ortadan kalkmasına neden olur. Sonuç olarak totaliter sistemler, özgürlükleri eninde sonunda ortadan kaldırır.

Liberal geleneğin hakim olduğu Batı ülkeleri Hayek'e göre anlamsız yere bu geleneğin ilkelerini terk ederek gittikçe özgürlükten totaliterliğe doğru ilerlemektedirler. "Batılı demek, bütün şekilleri ile liberalizm ve demokrasi, kapitalizm ve bireycilik, serbest mübadele, evrenselcilik ve barış sevgisi demektir. Fakat, Almanların gittikçe artan bir kısmının batılıların bu boş fikirlerine karşı iyice gizlenmeyen bir küçümseme duymalarına rağmen, yahut

belki de bu küçümseme yüzünden batılılar Alman fikirlerini ithale devam ettiler.⁶⁶ Hayek'in korktuğu ve karşı çıktığı düşünce de işte bu düşüncedir.

1933'ten önce Almanya'da ve 1922'de önce İtalya'da, komünistlerle Naziler veya Faşistler, diğer partilerle çarpıştıklarından daha çok kendi aralarında çarpışmışlardır. Çünkü, zihniyet itibariyle aynı tipte olan kimselerin desteklerini kazanmak için birbirleriyle rekabet etmişlerdir. Fakat fikir ve hareketleri bu partilerin birbirlerine ne kadar yakın olduklarını göstermektedir. Gerek komünistler, gerek faşistler için hakiki düşman, kendileriyle hiçbir ortak noktası olmayan ve kandırmayı ümit edemeyecekleri insan, eski moda liberal insandır. Nazi gözüyle komünistler, komünistlerin nazarında Naziler, her ikisi için sosyalistler muhtemel ve müstakbel azalardır; yanlış bir peygamberin peşine takılmış, fakat iyi mayalı kimselerdir. Halbuki gerek komünistler, gerek Naziler bilirler ki, bireysel özgürlüğe hakikaten inananlarla kendileri arasında hiçbir anlaşma mümkün değildir.⁶⁷

Totaliter bir rejimi halkın tümüne kabul ettirebilme şansı, liderin etrafına, başkalarına zorla kabul ettirilecek totaliter disiplini gönüllü olarak kabul etmeye hazır bir grubu toplama şansına bağlıdır. Hayek'e göre "böyle güçlü, kalabalık ve homojen görüşlü bir grubun toplumun en iyi değil, aksine en kötü insanlarınca yaratıldığını açıklayan üç ana aşama vardır."⁶⁸

Birinci aşama, genellikle insanların öğrenim ve algılama düzeylerinin geliştikçe görüşlerinin ve zevklerinin de farklılaşması, belli bir değerler hiyerarşisinde uzlaşmalarının giderek zorlaşmasıdır. Dolayısıyla, düşünce sisteminde aşırı bir benzeşmeye varabilmek için ilkel içgüdülerin, basit ve yaygın zevklerin geçerli olduğu, sosyal düzeylere inmek gerekir. Halkın çoğunluğunun basit zevklerle ve ilkelerle değerlerini oluşturduğu bir gerçektir. Geçmişte olduğu gibi hâlâ, değerlerdeki benzerlik halkın en kalabalık

⁶⁶ Hayek, a.g.e., s. 150

⁶⁷ Hayek, a.g.e., s. 39

⁶⁸ Hayek, a.g.e., s. 187

kesimini birleştiren en düşük düzeyli bir ortak paydadır. O halde, toplumsal hayatı kendi değer sistemine göre değiştirecek olan kalabalık grup, halkın orijinallik ve bağımsızlık özelliklerinden en yoksun yığınlarından gelecek ve bu grubun kendine has ideallerini toplumun geri kalan kısmına da kabul ettirebilmek için kullanabileceği tek koz, sahip olacağı sayısal ağırlığı olacaktır.⁶⁹ Bu durumda, diktatörün yapacağı tek şey kendi öğretisine kazandıracağı insan sayısını mümkün olduğunca arttırmaya çalışmaktır.

Şimdi artık ikinci bir aşamaya gelinmiştir. Potansiyel diktatör için, kendine özgü sağlam düşünce sistemi gelişmediği için kulağına düzenli aralıklarla ve şiddetle tekrarlandığında, hazır söylenilen değerleri aynen kabul etmeye hazır, uysal, sessiz ve saf insan yığınlarının desteğini kazanmak, artık sorun olmaktan çıkmıştır. Desteği kazanılacak olan grup, fikirleri yeterli niteliğe ulaşamadığı için kolaylıkla yeniden ve istenilen doğrultuda şekillendirilecek, heyecan ve tutkuları da zaten yeterince kabartıldığından totaliter partinin saflarına katılarak onu kısa zamanda genişletmeye başlayacaktır.⁷⁰

Başarılı demagogun, taraftarlar ordusunu homojen bir yığın haline dönüştürme çabası ile toplumda negatif ayıklanma diyebileceğimiz sürecin üçüncü aşamasına gelinmiştir. Genellikle, insanları pozitif misyon programlarından çok negatif programlar üzerinde, sözgelimi zenginlere husumet veya düşmana karşı kin yaratarak örgütleme gibi çizgiler üzerinde birleştirebilmek kolaylığı adeta bir insan doğası yasasıdır. Biz ile onlar arasındaki çelişki, grup dışarısındakilere karşı ortak bir savaş hedefi, bir grubu belli bir akide çerçevesinde en fazla kaynaştıran temel temadır. Bu, geniş halk yığınlarının sadece politik desteğini değil, kayıtsız şartsız sadakatini isteyen kişiler tarafından daima uygulanan bir yöntem olmuştur.

⁶⁹ Hayek, a.g.e., s. 187

⁷⁰ Hayek, a.g.e., s. 188

Hayek, bu düşüncelere örnek olarak Yahudi kavramını verir. Yahudi gibi harici ve dahili düşman, totaliter liderin en vazgeçilmez temaları olmuştur.⁷¹

Hayek'in bu gözleminde, kolektivizmin, milliyetçilik, ırkçılık veya sınıfçılık gibi özel şablonların dışında varolabilme şansının olmadığı fikri ortaya çıkar. Nitekim Hayek, bu konuda şöyle söylemektedir: "Belirli bir planı haklı göstermek için muhakemeye dayanan bir kanaat yeterli değildir; bunun için bir imana ihtiyaç vardır. Sosyalistler herkesten önce kabul ederler ki, giriştikleri teşebbüsün başarıya ulaşması için, herkesin tek ve ortak bir dünya görüşüne inanması şarttır."⁷² Amaç ve çıkar birliğinin oluşturduğu toplulukta bireyler arasındaki görünüş ve düşünce benzerliği, insan olarak sahip oldukları benzerlikten daha çarpıcıdır. Ortaklığın diğer üyeleri şahsen tanışmasalar bile birbirleriyle özdeşleşebilmeleri için aynı konular üzerinde aynı şekilde konuşmalı ve düşünmelidirler. Aksi takdirde, yani üyelerin görüşlerinin birbirleri ile uyuşmadığı zamanlarda totaliter sistemlerin yaşama şansı yoktur. Zaten Hayek de bütün insanların tek ve aynı bir ilkeyi hedeflemesinin ve o ilkeye göre hareketlerini şekillendirmesinin imkansızlığına işaret ederek totaliter sistemlerin uzun ömürlü olamayacaklarını belirtir.

Tek ve ortak bir dünya görüşüne dayanan bir kütle hareketi yaratmak için çok iyi bir şekilde örgütlenmiş telkin ve propaganda araçlarını sosyalistler, faşistler ve naziler bu son derece maharetle kullanmışlar ve halkların üstünde büyük bir etki alanı yaratmışlardır. Bu üç akımın da en büyük ve temel özelliği bireysel özgürlüğün engellenmesi yolunda hareket etmeleridir. Liberalizmle sosyalizmin birbirlerine zıt iki düşünce olarak görülmesinin en önemli nedeni de budur. Liberalizm, insanı özgürleştiren bir düşüncedir. Bu yüzden hiçbir zaman bir dogma haline gelmeyi düşünmez, herkes tarafından mutlaka kesin doğru olarak kabul edilmesi gereken ilkesi yoktur.

⁷¹ Hayek, a.g.e., s. 188

⁷² Hayek, a.g.e., s. 188

Hayek'e göre "liberalizm prensiplerinde, liberalizmin değişmez bir dogma haline gelmesini icap ettirecek hiçbir cihet yoktur; liberalizmin bir defaya mahsus olmak üzere tespit edilmiş sabit kaideleri mevcut değildir. Bir temel prensip vardır: İşlerin idaresinde kendiliğinden doğan toplumsal kuvvetlere mümkün olduğu kadar yer verilmeli ve zorlayıcı, müdahaleci tedbirlerden mümkün olduğu kadar kaçınılmalıdır. Fakat bu prensibin, sonsuz derecede çeşitli tatbik şekilleri olabilir."⁷³

Hayek'e göre iki tür liberalizm mevcuttur. Başka bir deyişle, bir tarafta gerçek liberalizm, öbür tarafta da onun sahtesi vardır. Hayek, ekonomi ve sosyal kelimelerinin anlamlarının çarpıtılmasından, içeriklerinin değiştirilmesinden yakındığı gibi, liberalizm kavramının da aslında liberal olmayanlarca kendilerine mal edildiğini vurgular. Hayek'in nazarında liberalizm, kişisel özgürlük fikrine dayanarak ilk defa İngiltere'de ortaya çıkan, arzuya şayan bir siyasal düzeni ifade etmektedir. Hayek, özü "kanun çerçevesinde bireysel özgürlük" olan bu düzeni, Kıta Avrupası'ndaki bir diğer liberal gelenekten dikkatle ayırmaktadır. Bu, İngiltere'de değil, Avrupa'da doğan, şimdilerde ABD'de liberal etiketini kullanan, başlangıçta klasik geleneği takip etmeye kalkan, fakat klasik liberal geleneği Fransa'da yaygın kurucu rasyonalizm anlayışı çerçevesinde yorumlayarak çok farklı bir çizgide gelişen bir liberalizmdir.⁷⁴

Liberaller, insanların genel olarak akılcı bir biçimde hareket ettiklerini, yani belli bir sonuca götürecek en uygun araçlara başvurma yeteneğine sahip olduklarını, akıl-dışı etkenlerin onları bu doğrultuda hareket etmekten alıkoymayacağını varsayarlar. Liberaller arasındaki ayrım bundan sonraki süreçte belirginleşir. Buna göre içinde Hayek'in de bulunduğu liberaller aklın, sosyal düzenin oluşmasında bilinçli ve planlamacı bir rolünün olamayacağını

⁷³ Hayek, a.g.e., s. 18

⁷⁴ Yayla, **Liberalizm**, s. 23

söylerlerken, Kıta Avrupa'sının ve Fransız Aydınlanması'nın etkisiyle, akla böyle bir kurucu görev yükleyen liberaller de vardır.

Pür liberalizmin uygulanabilirliğinin zorluğunun hatta imkansızlığının Hayek de farkındadır. Peki Hayek'in istediği sosyal teorinin uygulanabilirliği nasıl olacaktır? Hayek bu konuya fazla değinmese de benimsediği yönetim kurallarının en rahat olarak federasyon ile olabileceğini düşünür. Hayek'e göre; "federatif bir sistemin erdemi, teker teker ülkenin eskiden olduğu gibi mümkün olduğunca güçlenme arzusu gibi saplantılarını gereksiz kılması ve merkezileşme sürecini bir ölçüde tersine çevirerek, merkezi devlet güçlerinin mahalli otoritelere devrini kolaylaştırmasıdır."⁷⁵ İktidarın bölüştürülmesinin hem uluslararası hem de milli devletin gücünü sınırlamak gibi bir işlevi vardır. Bu sayede federasyon, kısıtlamacılığın pek çok türünü engelleyebilmektedir. Federasyonun en önemli avantajlarından biri, zararlı plan türlerine kapıyı kapamasıdır.

Federasyon, devletlerin iç işlerinde serbest bırakılırken, yeterince tanımlanmış ve sınırlandırılmış bazı güçlerini, uluslararası bir hükümete transfer ettiği yönetim tipidir. "Kuşkusuz federalizm, uluslararası olaylara demokrasinin uygulandığı, insanlığın keşfettiği, en barışçı değişim yöntemidir."⁷⁶ Ancak, burada açık ve kesin olarak sınırlandırılmış güçlerin yarattığı bir demokrasi söz konusudur. Değişik ülkeleri bir araya getirip eriterek merkezi bir devlet kurmak gibi uygulanması hiçbir zaman mümkün olmayacak bir idealin dışında uluslararası hukukun uygulanabileceği tek düzen federalizmdir diyebiliriz. Halkın birbirini öldürmesini önlemek istediğimizde, cinayetin arzu edilmeyen bir eylem biçimi olduğu konusunda deklarasyon yayınlamakla yetinmeyip, onu önlemek için bir otoriteye güç ve yetki veririz. Aynı şekilde, yeterli yaptırım gücü olamayan bir uluslararası hukuk da düşünülemez. "Uluslararası bir gücün oluşturulmasını en fazla engelleyen şey onun modern bir devletin sahip olduğu güçlere kumanda

⁷⁵ Hayek, a.g.e., s. 284

⁷⁶ Hayek, a.g.e., s. 286

edebilme zorunluluğu düşüncesidir. Oysa, federal sistemdeki güç dağılımı nedeniyle böyle bir zorunluluk söz konusu olmayacaktır.”⁷⁷

Hayek, bu düşünceleriyle, federalizmin olumlu yanlarını açıklamaktadır. Zaten Hayek’e göre ayrı ayrı ülkelerin önce federal gruplar içinde eritilip sonunda tek bir federasyon haline getirilmesi düşüncesi hemen hemen tüm 19. yüzyıl liberal düşünürlerinin en büyük ideallerinden birisidir. Fakat yine Hayek’e göre unutulmaması gerekir ki “uygulanması son derecede güç olan federalizm, kapasitesinin ötesinde zorlandığında, bizi başarısızlığa götürür.”⁷⁸ Akıllı bir şekilde kullanıldığında federalizm en zor sorunların çözümü için en iyi çözümlerden biri olabilir. Ancak bu Hayek’in federalizmi en mükemmel ve yanılmaz yönetim biçimi olarak gördüğü anlamına gelmemelidir.

Hayek’in benimsediği özgür bir toplumda, “hükümetin bütün zorlayıcı fonksiyonları üç büyük negatif değer olan barış, adalet ve özgürlük”⁷⁹ olarak adlandırdığı değerler tarafından yönlendirilmeli ve rehberlik edilmelidir. Devletin faaliyet alanlarını sınırlayan kurallar bu değerlere göre belirlenmelidir. Bu kurallar, herkes için geçerli olmalı, belli bir kimseye ya da topluluğa göre belirlenmemelidir.

Hayek, Kıta Avrupa’sının kurucu rasyonalizmin ürünü olan kurucu-yapıcı anlayışın yerine liberalizm anlayışları içerisinde kendisini İskoç Aydınlanmasının bir yansıması olan liberalizm geleneği içinde belirtmiştir. Hayek’in liberalizm anlayışı aslında, yaşadığı devirde egemen olan sosyalizm, faşizm, nasyonal sosyalizm gibi totaliter akımların, bireysel özgürlükleri ortadan kaldıran, bireyi toplum içinde eritmek isteyen zihniyetlerine karşı verilmiş bir mücadeledir. Hayek, kurucu rasyonalizmin ve totalitarizmin yanlışlıklarını göstererek, bireylerin özgürlüklerini korumak

⁷⁷ Hayek, a.g.e., s. 287

⁷⁸ Hayek, a.g.e., s. 287

⁷⁹ Hayek, “Liberal Bir Sosyal Düzenin İlkeleri”, çev: Atilla Yayla, **Sosyal&Siyasal Teori**, Siyasal Kitapevi. Ankara, 1993, s. 135

istemiştir. Bu yanlışlıkları da ilk önce kurucu rasyonalistlerin bilgi kuramlarındaki hatalarını ortaya koyarak açıklamaya çalışmıştır.

2. BÖLÜM

HAYEK'İN LİBERALİZM ANLAYIŞININ TEMEL İLKELERİ

2.1- HAYEK'İN BİLGİ KURAMI

Burada, Hayek'in bilgi kuramı ile ilgili olarak ele alınan boyut, genelde felsefede üzerinde durulan bilginin kaynağı ve değeri ile bilginin ne olduğu gibi konulardan çok bilginin insan ve toplum boyutları ve bu çerçevedeki değerleridir.

Hayek'in bilgi kuramının önemli bir özelliği onun "bilgi anlayışının kural-yönetimli"⁸⁰ olmasıdır. Bilgimizin çoğu gizli bilgidir, yani ne olduğunu bilmek değil, nasıl olduğunu bilmek tarzındaki bilgidir. Nasıl olduğunu bilmenin anlamı, "keşfetme şansımızın olabileceği fakat itaat etmek için ifade edebilmeye muktedir olmamız gerekmeyen kurallara göre davranma kapasitesi"⁸¹dir. İfade edilmemiş kuralların akıl tarafından karmaşık bir dünya ile yüzleştiği zaman karşısına çıkan problemleri çözmek için kullanılması ile sosyal kuralların toplumun bireyleri tarafından sosyal hayatın doğurduğu epistemolojik problemleri (nasıl davranılacağı, nasıl koordinasyon ve dağıtım yapılacağı gibi sorunları) çözmek için kullanılması arasında benzerlik vardır. "İnsanların sosyal davranışı da, aynen zihnin faaliyeti gibi, kural-yönetimlidir."⁸² Nasıl ki akıl kapasite bakımından işleyişinin dayandığı

⁸⁰ Yayla, *Özgürlük Yolu. Hayek'in Sosyal Teorisi*, s. 63

⁸¹ Yayla, a.g.e., s. 63

⁸² Yayla, a.g.e., s. 63

kuralları ifade etmekte yetersizdir, birey de, toplumun işleyişinin dayandığı kuralları ifade etmekte yetersizdir.

Hayek, en fazla karşı çıktığı şey olan totalitarizmin bu kadar egemen olmasında kurucu rasyonalizmin etkisinin büyük olduğunu belirterek, kurucu rasyonalistlerin bilgi kuramlarındaki yanlışlıklarını göstermek istemiştir. Hayek, benimsediği sosyal düzenin oluşması için gereken şartların bilgi kuramı ile ilişkilendirerek anlatır.

Hayek, bilgi kelimesinin anlamını çok geniş bir açıdan ele almaktadır. “Bilginin sadece bilinen olgulardan ibaret olmadığını, şeyleri nasıl yapacağımıza ilişkin bilginin de aynı ölçüde önemli olduğunu”⁸³ ifade eder. Örneğin becerilerimiz, sahip olduğumuz önemli bilgilerdir, ama kitaplarda yazıya dökülemeyen türden bilgilerdir. Alışkanlıklarımız, düşünce ve hareketlerimiz sosyal hayatı mümkün kılmada önemli bir rol oynar.

Hayek’in bilgi kuramı, daha çok aklın toplumsal düzendeki yeri ile alakalıdır. Yani aklın toplumsal düzeni belirlemedeki yeri ile ilgilidir. Eğer insan aklının değer yargılarını belirleme, iyinin ve kötünün ne olduğunu tespit etme gücü varsa, buradan varılacak sonuç, insanlığa yararlı bütün beşeri kurumların aydınlanmış aklın bilinçli ve istekli çabalarıyla kurulabileceğidir.

Akla bu kurucu gücü veren akım yani “daha sonraları sosyal bilimler terminolojisine kartezyenizm ve kartezyen rasyonalizm adıyla giren, Hayek’in constructive rasyonalizm (kurucu rasyonalizm) adını verdiği bu anlayış biçimi Descartes geleneği olarak fikir tarihinde yerini almıştır.”⁸⁴ Francis Bacon (öl. 1626), Thomas Hobbes (öl. 1679), ve özellikle Rene Descartes’in (öl. 1650) temsil ettiği kartezyen rasyonalizm ekolü, sosyal düzenin aklın bilinçli ve planlı çabalarıyla kurulabileceğine ve aklın az sayıdaki açık ve kesin öncüllerden, tümdengelim yoluyla, gerçeğe ulaşabileceğine inanır. Eğer

⁸³ Eamonn Butler, **Hayek**, çev. Yusuf Ziya Çelikkaya, Liberte Yayınları, Ankara, 2001, s. 26

⁸⁴ Yayla, a.g.e., s. 62

gerçeklere akıl ile ulaşılabiliriyorsa, aklın gücünün sadece bir keşif işlemiyle yetinmesini bekleyemeyiz. Bu yararlı aleti çalıştırarak, en iyi toplumun ne olduğunu ve nasıl kurulabileceğini de bulabiliriz. Dolayısıyla, akla toplumu inşa etme görevini vererek kurucu rasyonalizme ulaşırız. Ancak, “vardığımız bu noktada ortaya çıkacak toplumun liberal bir toplum olacağını söyleyemeyiz veya en azından böyle olacağına emin olamayız.”⁸⁵

Hayek, kurucu anlayışın en iyi bilinenlerinden biri olarak Voltaire’i görmüştür. Onun; “Eğer iyi kanunlar istiyorsanız, sahip olduklarınızı yakın ve yenilerini yapın” sözünü ve Rousseau’nun: “Yaşayan insanlar tarafından irade edilmiş hukukun haricinde hiçbir hukuk yoktu”⁸⁶ ifadesini, kuruculuğun topluma ve siyasete yayılmasının en büyük ilham kaynakları olarak belirtmiştir.

Hayek’in kurucu rasyonalizm olarak adlandırdığı düşüncenin temel düşünürü olan Rene Descartes, bu fikirlerden sosyal ve ahlaki argümanlar için sonuç çıkarmazken, bu tür sonuçlar onun çağdaşı Thomas Hobbes tarafından ayrıntılı biçimde ifade edilmiştir. Descartes’ı açık ve seçik olan, dolayısıyla muhtemel şüphenin ötesinde bulunan açık öncüllerden mantıki olarak çıkartılamayan her şeyin doğru olduğunu reddetmeye iten radikal şüphe, bu usulle haklı çıkarılamayan bütün davranış kurallarını geçerlilikten mahrum kılmıştır. Descartes’ın izleyicilerinde, sırf geleneğe dayanan ve rasyonel zeminlerde tam olarak ispat edilemeyen her şeyi irrasyonel bir hurafe olarak görmek yaygınlaşmıştır.⁸⁷ Hayek’e göre bu düşünce daha sonra sosyal düzenin somut bir biçimde, akıl tarafından üretilen bir yapı olduğu şeklindeki yanlış ve tutarsız kanıya dönüşmüştür.

Descartes’ın düşünce sisteminde, akıl açık öncüllerden mantıki çıkarım olarak tanımlandığı için, akli eylem de yalnızca tamamen bilinen ve

⁸⁵ Yayla, **Liberalizm**, s. 61

⁸⁶ Hayek, **Hukuk, Yasama ve Özgürlük. Özgür Bir Toplumun Siyasi Düzeni**, s. 38

⁸⁷ Hayek, a.g.e., s. 17

ispat edilebilir gerçek tarafından tayin edilmiş eylem anlamına gelmiştir. Buradan şu sonuca varmak hemen hemen kaçınılmaz bir adımdır: Sadece bu anlamda doğru olan şey başarılı eyleme yol verebilir ve bundan dolayı insanın kazanımlarını borçlu olduğu her şey onun bu şekilde tasavvur edilmiş akıl yürütmesinin bir ürünüdür. Bu şekilde dizayn edilmeyen kurumlar ve pratikler ancak tesadüfen faydalı olabilir. Bu anlayışa göre yalnızca akıl, toplumu yeniden inşa etmeye insanı başarılı kılabilir.

Oysa, Hayek'e göre insan, amaç peşinde koşan bir canlı olduğu kadar, kural izleyici bir canlıdır da. Ve insan, "kurallara niçin riayet etmesi gerektiğini bildiği veya hatta bütün bu kuralları kelimelerle ifade etmeye muktedir olduğu için değil, fakat, düşüncesinin ve davranışının içinde yaşadığı toplumda bir ayıklama süreciyle tekamül ettirilmiş bulunan ve dolayısıyla nesillerin tecrübesinin ürünü olan kurallar tarafından yöneltmesinden dolayı"⁸⁸, başarılıdır.

Toplumun müesseselerinin çoğu, ki bunlar amaçlarımızın başarıyla takibinin vazgeçilmez şartlarıdır, hakikatte, ne icat edilmiş olan, ne de görünürde böyle bir amaçla riayet edilen adetlerin, alışkanlıkların veya tecrübelerin ürünüdür.

Kartezyen anlamda bir eylemin pür rasyonelliği ilgili gerçeklerin tam bilgisine sahip olmayı gerektirir. Bir tasarımcının veya bir mühendisin, maddi nesneleri amaçlanmış bir sonucu üretmek üzere tanzim edecekse, bütün verilere ve onları kontrol etmek ve idare etmek için tam bir kuvvete ihtiyacı vardır. Oysa, toplum içindeki davranışın başarısı herhangi bir kimsenin muhtemelen bilebileceğinden çok daha fazla miktardaki olgulara bağlıdır ve neticede, bütün medeniyetimiz, bizim kartezyen anlamda doğru olduğunu bilemeyeceğimiz pek çok şeye inanmamıza dayanır, dayanmalıdır.⁸⁹

⁸⁸ Hayek, a.g.e., s. 19

⁸⁹ Hayek, a.g.e., s. 20

Hayek, toplumun “hareket ettiği veya bireylere muamele ettiği, bireyleri mükafatlandırdığı veya bireylere hizmetinin karşılığını ödediği, veya nesneleri ve hizmetleri değerlendirdiği yahut onlara sahip olduğu veya kontrol ettiği veya bir şeyden sorumlu veya suçlu olduğu veya bir iradeye yahut gayeye sahip olduğu, adil yahut gayri adil olabileceği, yahut ekonominin kaynakları dağıttığı veya tahsis ettiği gibi mevcut fikirlerin hepsinin, bu tür imalar yapmaksızın kullanılabilmesi mümkün olabilen kelimelerin hatalı bir kurumsalcı ve kurucu yorumunu teşkil ettiğini”⁹⁰ düşünür ve bunun o kelimeleri kullananları adeta kaçınılmaz biçimde özgürlükleri kısıtlayıcı sonuçlara sürüklediğini söyler.

Kurucu rasyonalizm, insan aklının gelenek ve tecrübeden bağımsız olarak, yalnızca a priori akli ilkelere dayanarak ve onlardan tümdengelim yoluyla çıkarsamalar yaparak ideal bir sosyal sistem kurulabileceğine ve var olan sistemlerin toptan ve bir anda değiştirilebileceğine inanmaktadır. Kurucu rasyonalizmin temel yanılgısı aklın mahiyetiyle alakalıdır. Kurucu rasyonalizm, bir insanın her şeyi bilemeyeceğinin farkına varamamıştır. Toplumdaki bilginin hepsini bilebilecek bir akıl yoktur. Her birey bu bilginin ancak bir kısmını bilebilir. Kurucu rasyonalizm, bu gerçeği göremediği için her şeyi bilebilen bir aklın, toplumun sosyal düzenini oluşturabileceği görüşündedir.

Hayek, kurucu rasyonalizmin bilgi kuramındaki bu yanlışlıkları ortaya koyduktan sonra benimsediği bilgi kuramının ayrıntılarını incelemeye başlar. Hayek’in bu noktada en fazla etkilendiği düşünür, temel felsefesini epistemoloji üzerine kuran ama görüşleriyle sosyal ve siyasal düzenin gelişmesinde önemli bir yere sahip olan David Hume’dur. “Hume, aklın, ahlakın, adaletin, özgürlüğün, toplumda yürürlükte bulunan kuralların ve temel kurumların asıl kaynağı olmadığını; bunların bilinçli bir aklın amaçlı düzenlemeleriyle varlık alanına girerek geçerlilik ve yaygınlık kazanmadığını;

⁹⁰ Hayek, a.g.e., s. 42

insan hayatının akışı içinde insan doğasının ve sosyal hayatın kendi özelliklerinin etkisiyle var olduğunu ve süreklilik kazandığını⁹¹ ortaya koymuştur.

Hayek'e göre insan akıllı, dış dünyadan gelen uyarılar karşısında tamamen pasif bir organ değildir. "Akıl aslında bu uyarıları kendinde mevcut olan kategorilere göre tasnif eden bir sınıflandırma aletidir."⁹² Dolayısıyla insanlara objektif olarak verilmiş, herkesin peşinen ve her şeyden bağlantısız olarak sahip olduğu bir akıl söz konusu değildir. "Bir sınıflandırma aleti olarak aklın en önemli fonksiyonlarından biri insanların tecrübeye ulaşmasını ve öğrenme yeteneği kazanmasını mümkün kılmasıdır."⁹³ Yani akıl bir taraftan tecrübe ve öğrenmenin olanaklılığını sağlarken, diğer taraftan da tecrübe tarafından yoğun bir biçimde etkilenmektedir.

İnsanlar akıllı varlıklardır. Ancak her insan, bizzat içinde bulunduğu beşeri ilişkiler yumağının ancak ve yalnızca küçük bir kısmını bilebilir. Her şeyi bilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla, sadece bu çerçevede içinde kararlar alabilir, eylemler yapabilir. Herkes bu durumda olduğuna göre, hiç kimse, bütün toplumu ve toplum hayatının her anını ve her alanını kucaklayacak mutlak kararlar alma ve teoriler geliştirme iddiasında bulunamaz.

Bir anlamda aydınlanma felsefesinin yani akıl çağıının ürünü olmakla beraber, liberalizm mutlak akılcı değildir; onunki daha ziyade ölçülü bir akılcılıktır. 20. yüzyılın önde gelen iki liberal filozofu Karl R. Popper ve Friedrich A. Hayek bu yaklaşımı eleştirel akılcılık olarak adlandırmışlardır. Bununla kast ettikleri, esas olarak, liberalizmin toplumsal mühendislik projelerine kuşkuyla yaklaştığı hususudur. Daha açık bir anlatımla, liberaller toplumun soyut akılcı ilkeler ışığında bir bütün olarak yeniden kurulmasını öneren ideolojilere karşı çıkarlar; çünkü onlara göre, insan akıllı bireysel

⁹¹ Yayla, **Liberal Bakışlar**, s. 124

⁹² Yayla, a.g.e., s. 238

⁹³ Yayla, a.g.e., s. 239

düzeyde iyi bir davranış kılavuzu olmasına rağmen, toplumsal düzeyde insanoğluna kılavuzluk edecek kuşatıcı bir akıl yoktur. Buna bağlı olarak, liberaller ayrıca toptancı ideolojik projelerin siyasi alana uygulanmaya çalışılmasının kaçınılmaz olarak totaliterizme yol açacağına inanırlar.⁹⁴

Hayek'in, kartezyen geleneğin kuruculuk olarak tasvir ettiği boyuta rasyonalizm de denmektedir. Bu cümleden Hayek'in rasyonalizmin düşmanı veya anti-rasyonalist olduğu sonucu çıkartılmamalıdır. Hume'dan Hayek'e kadar uzanan ve anti-rasyonalist gelenek olarak adlandırılan düşünce çizgisinin akli tamamen dışladığı, yok saydığı veya aklın insan eylemleri ve ilişki sistemleriyle hiçbir alakasının olmadığını kabul ettiği sonucuna varılmamalıdır.

Nitekim Hayek de kurucu rasyonalizmin ilk eleştiricilerinden biri olan David Hume hakkında anti-rasyonalist vasıflandırmasıyla konuşmanın yanlışlığını belirtir. Oysa Hayek'e göre; anti-rasyonalistler olarak nitelenenler ısrar ederler ki, akli mümkün olduğu kadar etkili kılmak, kurucu rasyonalizmin sahip olmadığı bir anlayışı, anlamış aklın kudretinin sınırlarını ve farkında olmadığımız süreçlerden sağladığımız yararları kavrama zihni uyanıklığını gerektirir.⁹⁵

Hayek, rasyonalizmle değil de kurucu rasyonalizmle olan savaşını belirtmek için “eğer rasyonalizmle kastedilen akli olabildiğince etkili kılmak ise, ben kendim bir rasyonalistim. Bununla beraber, şayet terim idrak etmiş aklın tek tek her eylemi tayin etmesi anlamına geliyorsa, ben bir rasyonalist değilim”⁹⁶ der. Aklın görevlerinden biri elbette, kendi kontrolünü nereye kadar uzatacağını veya büsbütün kontrol edemediği diğer güçlere nereye kadar dayanmak mecburiyetinde olduğunu belirlemektir. O nedenle, Hayek, bilgi

⁹⁴ Erdoğan, a.g.e., s. 145

⁹⁵ Hayek, a.g.e., s. 43

⁹⁶ Hayek, a.g.e., s. 44

kuramında rasyonalizm ile anti-rasyonalizm arasında değil, fakat kurucu ve evrimci rasyonalizm arasında ayırım yapar.

Hayek'in bilgi kuramında bir diğer önemli kavram da evrim kavramıdır. Hayek, bilgi kuramında evrimci yaklaşımı benimser. Bu konuda İskoç Aydınlanmasından özellikle de yine David Hume'dan esinlenmiştir. Evrim anlayışı Hayek'in bilgi kuramında çok önemli bir yer teşkil etmektedir. Hatta Hayek, evrim ile kendiliğinden doğan düzeni bazı yerlerde eş anlamlı olarak kullanmaktadır.

Evrime hakkındaki yanlışlardan biri, evrimin sosyal bilimlerin biyolojiden ödünç aldığı bir kavram olduğu yolundaki hatalı kanaattir. Aslında Hayek'e göre tam tersi olmuştur. Yani Darwin sosyal bilimlerden aldığı evrim anlayışını biyoloji alanına uygulamıştır. Dolayısıyla evrim anlayışı Darwin'den sosyal bilimlere alanına geçmemiştir.

Beşeri faaliyetler ilişkisini incelemenin iki yolu vardır. Birinci görüş, "bütün beşeri kurumların, ancak beşeri gayeler için dizayn edilmeleri halinde insani amaçlara hizmet edeceği; bir kurumun varolması gerçeğinin o kurumun bir amaç için yaratıldığının kanıtı olduğu; ve toplumu ve toplumun kurumlarını bütün davranışlarımıza bilinen gayelerce rehberlik edilecek tarzda yeniden düzenlememiz gerektiği fikrini savunur."⁹⁷ Bu düşüncenin altında yatan, bütün yararlı kurumları düzenlemeye borçlu olduğumuz düşüncesidir ve bu düşünce Hayek'in düşünce sistemine göre yanlıştır.

Antik çağdan beridir yavaş yavaş gelişmekte olan ikinci görüş ise, "bireysel eylemin tesirliliğini mühim ölçüde arttırmış olan toplumsal düzenliliğin, özellikle bu amaç için dizayn ve icat edilmiş müesseseler ve uygulamalar sayesinde değil, genellikle önce gelişme ve daha sonra evrim

⁹⁷ Hayek, a.g.e., s. 15

olarak tasvir edilen bir süreç sayesinde ortaya çıktığı görüşüdür.”⁹⁸ Bu süreç içinde, bazı davranış kuralları ya bazı sebeplerle ya da tamamen tesadüfi olarak benimsenmiş, daha sonra içinde doğdukları grubun kendi aralarındaki ve diğer gruplarla ilişkilerini düzenledikleri için muhafaza edilmiştir. İşte Hayek’in bilgi kuramında benimsediği görüş, bu evrimci görüştür.

Hayek’in bilgi kuramında bir diğer önemli özellik ise insan bilgisinin sınırlılığıdır. Hayek’e göre, kimsenin her şeyi bilmesine imkan yoktur. “Hareketlerimizi yöneten davranış kurallarının çoğunun ve bu düzenlilikten doğan kurumların ekserisinin, herhangi bir kimsenin toplumun düzenine dahil olan belirli gerçeklerin tamamını bilinçli olarak hesaba katmasının imkansızlığına uyumlu olduğu”⁹⁹ fikri Hayek’in temel iddialarından birisidir. Özellikle, adaletin mümkün olması bizim maddi bilginizin bu sınırlılığına dayanmaktadır; bundan dolayı hiçbir bireyin adaletin mahiyetini kavrama kabiliyeti yoktur.

Hayek’e göre “toplum halinde yaşıyor olmamız, bilgisiz bireyin bilgiden mahrum kalmamasını sağlar, birey ne kadar bilgi kullandığının veya kullanabileceğinin farkında olmasa bile, kurallara göre davrandığı ölçüde, alışkanlıklarda, geleneklerde ve adil davranış kurallarında içkin bilgiler tarafından yönlendirilir, bu bilgiler ona rehberlik eder.”¹⁰⁰ Gelişkin toplumlarda bireyler genelde sahip olduklarından daha fazla bilgi kullanırlar ve bireysel refah ve gelişmenin temelinde de bu yatar. Hayek’e göre ekonomik hayat sosyal hayatın bir parçasıdır, ondan soyutlanarak değil, onun, yani bireyler arası kural-yönetimli ilişkiler sisteminin içinde anlaşılabilir.

Gerçekten, uygar toplumda bir bireyin sahip olabileceği bilgi onun diğerleri tarafından sahip olunan bilgiden elde ettiği faydadan daha büyük olamaz, bu durum, onun, sadece acil fiziksel ihtiyaçlarının tatmini amacından

⁹⁸ Hayek, a.g.e., s. 16

⁹⁹ Hayek, a.g.e., s. 22

¹⁰⁰ Yayla, **Özgürlük Yolu. Hayek’in Sosyal Teorisi**, s. 66

ziyade, sonsuz derecede geniş amaçlar peşinde koşma yeteneğini doğurmaktadır. Hakikaten uygar bir birey çok cahil, hatta bir vahşiden daha bilgisiz olabilir; ve lakin, içinde yaşadığı medeniyetten yararlı bir biçimde yararlanabilir.

Akıl, insanın içinde yaşadığı tabii ve sosyal çevreye bir uyumdur ve toplumun yapısını belirleyen müesseselerle daimi bir karşılıklı etkileşim içinde gelişmiştir. Akıl, aynı zamanda bu müesseseler üzerinde işleyen ve onları değiştiren bir şey olduğu kadar içinde geliştiği ve kendisinin yaratmadığı sosyal çevrenin ürünüdür. Akıl, insanın toplum içinde gelişmiş olmasının ve içinde yaşadığı grubun beka şanslarını artırmış olan alışkanlıkları ve uygulamaları elde etmiş olmasının ürünüdür. “Toplumsal hayatı mümkün kılmış olan müesseseleri dizayn eden, daha toplumun mevcudiyetinden önce tamamen gelişmiş bir akıl mefhumu, insan cinsinin evrimi hakkında bildiğimiz hiçbir şeye uygun değildir.”¹⁰¹

Görüldüğü gibi Hayek’in bilgi kuramında evrim ve insanın bilgisinin sınırlılığı özellikleri ön plan çıkmaktadır. Hayek, bilgi kuramını şekillendirdikten sonra, sosyal teorisini bilgi kuramının üzerine inşa etmektedir. Bu çalışmada da Hayek’in sosyal teorisinin yani liberalizm anlayışının temel unsurları incelenecektir. Buna göre de liberalizmin temel ilkelerinden biri olan bireycilik ilkesine, Hayek’in nasıl baktığı ele alınacaktır.

¹⁰¹ Hayek, a.g.e., s. 28

2.2- BİREYCİLİK

Bireycilik, bütün liberal yazarların hareket noktasını teşkil eden, liberalizmin temel ilkelerinden birisidir. Klasik liberalizmin tek vasıflı bir tanımını yapmamız istenseydi, liberalizm, “bireyi esas alan ve bu çerçevede kural ve kurumlar geliştiren, daha doğrusu bir evrim süreci içinde kendiliğinden gelişen kuralları ve kurumları bireysel insan gerçekliği çerçevesinde açıklamaya çalışan bir sosyal teoridir”¹⁰² demek yeterli olurdu.

Bütün liberal teorilerin temelinde bireyci anlayış vardır. Bireyciliğin entelektüel gelişimi ilk önce Locke ile başlamış, izleyen yüzyıllarda Hume, Mandeville, Tucker, Ferguson, Smith ile devam etmiştir. 19. yüzyılda S. Mill, Spencer, Bastiat; 20. yüzyılda ise Mises, Hayek, Rand, Milton Friedman, Nozick, David Friedman, Murray Rothbard ve diğer bazı yazarlar bireyciliği savunan ve sosyal düşünce sistemlerinin odağına bireyi yerleştiren isimler olarak düşünce tarihinde yerlerini almışlardır.¹⁰³ Bireyciliğin bu tarihi seyrinden de anlaşılacağı gibi, bireyciliğin tarihini oluşturan bu düşünürler aynı zamanda liberalizmin de tarihi seyrini oluşturmuşlardır.

“Klasik liberalizmin bireyciliği her şeyden önce ontolojik bir bireyciliktir.”¹⁰⁴ Bu bireycilik anlayışı yaşadığımız dünyadaki bütün eylemlerin, ilişkilerin temel varlığı olarak bireyi görür. Bireyin varlığı diğer toplulukların temelidir ve dolayısıyla da daha gerçektir. Bundan dolayı da birey, doğuştan bazı haklara sahiptir. Bu haklar bireye sırf birey olduğu için verilmiştir ve bu haklar hiçbir kurum ya da kuruluş tarafından engellenemez. Kısaca, liberalizm, bireyi araç olarak değil de başlı başına bir amaç olarak görür.

¹⁰² Yayla, **Liberal Bakışlar**, s. 163

¹⁰³ Yayla, a.g.e., s. 164

¹⁰⁴ Yayla, a.g.e., s. 164

Liberalizmin bu bireycilik anlayışının temelinde Immanuel Kant'ın düşüncelerinin yattığı söylenebilir. Kant'a göre; "insan ve genel olarak her akıl sahibi varlık, şu veya bu isteme için rastgele kullanılacak sırf bir araç olarak değil, kendisi amaç olarak vardır: ve gerek kendi gerekse başka akıl sahibi varlıklara yönelen eylemlerinde hep aynı zamanda amaç olarak görülmelidir. Varoluşları bizim istememize değil de, doğaya dayanan varlıkların, akıl sahibi varlıklar olmayınca, yine de araç olarak görel bir değeri vardır, bu yüzden onlara şeyler denir; oysa akıl sahibi varlıklara kişiler denir."¹⁰⁵

Kant'a göre insan, kendi başına bir son, bir amaçtır; hiçbir şekilde ve ne suretle olursa olsun bir araç olarak görülmez. İnsana bu niteliği kazandıran şey onun akıl sahibi bir varlık olmasıdır. Yeryüzündeki akıl sahibi tek varlık olmasından dolayı da, akıl sahibi olmayan diğer tüm varlıklardan ayrılmakta, onlardan farklı bir varlık türü teşkil etmektedir.¹⁰⁶ Akıl sahibi olması nedeni ile diğer varlıklardan ayrılan insanın en belirleyici özelliği araç olarak değil de başlı başına bir amaç olarak var olmasıdır.

Kant'ın ödev ahlakının temel ilkesi olan "ancak, aynı zamanda genel bir yasa olmasını isteyebileceğin maksime göre eylemde bulun"¹⁰⁷ ilkesi, insanın diğer varlıklardan üstün özelliklerinin bulunduğunu ve diğer varlıklardan farklı olduğunu gösterir. Bu da insanın bir amaç olarak ele alınmasını gerektirir.

Liberalizm, metodolojik olarak da bireycidir ve bu onun ontolojik bireyciliğinin doğal sonucudur. Metodolojik bireycilik, insan eylem ve davranışlarını incelemeye insanın dışında veya üstünde olduğu varsayılan sınıf, halk gibi kolektif bütünlerden değil, bireylerden başlar.¹⁰⁸ Metodolojik

¹⁰⁵ Immanuel Kant, **Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi**, çev: Ioanna Kuçuradi, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1982, s. 44

¹⁰⁶ Yayla, a.g.e., s. 165

¹⁰⁷ Kant, a.g.e., s. 37

¹⁰⁸ Yayla, a.g.e., s. 168

bireyciliğe göre, sosyal yapıları ve kurumları incelemenin en iyi yolu bireyleri ve bireysel eylemleri incelemektir. Ancak bu şekilde sosyal ilişkiler bir anlam kazanabilir.

Hayek'e göre bireycilik; "ferde fert olarak saygı göstermek; kanaat ve zevklerinin ne kadar dar olursa olsun, kendi sahası içinde kendine ait bir mesele olduğunu kabul etmek; insanların bireysel kabiliyet ve temayüllerini ortaya çıkarmalarının arzuya şayan olduğuna inanmaktır."¹⁰⁹ Hayek'in bireycilik anlayışı her şeyden önce kolektivist yaklaşımın tam karşısında duran, bireyi, sosyal düzenin temeline koyan bir yapıdadır. Hayek'in sosyal teorisini incelediğimizde, onun bütün yönleriyle bireyci olduğu açıktır. Hayek, bireycilik kavramını, bir sosyal teoriyi, yani klasik liberalizmi adlandırmak için ve onunla eşanlamli olarak kullanmaktadır.

Hayek, bireyciliği liberalizmin temeli olarak görür ve iki temel özelliğinin bulunduğunu söyler. "1- Bireycilik esas olarak bir toplum teorisidir, insanın sosyal hayatını belirleyen güçleri anlama teşebbüsüdür. 2- Bu toplum görüşünden kaynaklanan bir siyasal düsturlar dizisidir."¹¹⁰

Bireyciliğin önündeki en büyük engel olarak Hayek, nasyonal sosyalizmi görür. Yani Hayek, nasyonal sosyalizme karşı çıkmasındaki en büyük etkenlerden biri olarak nasyonal sosyalimin bireyciliği yok etmeye çalışmasını gösterir. Hayek, bireyciliğin olmaması halinde, yeni bir kölelik şeklinin olacağından korkmaktadır; "Bugün gözlerimizin önünde yeni bir kölelik şeklinin ortaya çıktığını görmüş bulunuyoruz. Yine de, bu iki şeyin birbirine bağlı olduğunu pek anlamıyoruz. Sosyalizme doğru bugünkü temayül, yalnız yakın mazi ile değil, garp medeniyetinin bütün tekamül seyri ile irtibatın birdenbire kesilmesi demektir. Yalnız Adam Smith ile Hume'un ve hatta Locke ile Milton'un fikirlerini değil, Hristiyanlık, Kadim Yunan ve Roma'nın kurduğu temeller üzerine yükselen garp medeniyetinin en bariz

¹⁰⁹ Hayek, **Kölelik Yolu**, s. 19

¹¹⁰ Hayek, **Individualizm and Economic Order**, Routlage, London, 1952, s. 6

hususiyetlerinden birini de süratle terk etmekteyiz. Yavaş yavaş terk ettiğimiz şey, sadece 19. ve 18. yüzyılların liberalizmi değil, Erasmus'dan ve Montaigne'den, Cicero'dan ve Tacitus'den, Pericles'den ve Thucydides'den aldığımız bireycilik temelidir.”¹¹¹

Hayek'e göre nasyonal sosyalizm, sosyal teörinin temelinde yer alan bireycilik anlamının içini boşaltmıştır. “Nasyonal sosyalist devrimi bir karşı Rönesans olarak tanımlayan Nazi şefi ne kadar doğru söylediğini belki de bilmiyordu. Bu devrim insanın Rönesans devrinden beri bina ettiğı bir uygarlığı yıkma edimi olmuştur. Günümüzde bireycilik sözcüğü kulağa hiç hoş gelmiyor ve sonunda egoizmle bir tutulur oldu. Ama bizim sosyalizmin ve tüm öteki kolektivizm biçimlerinin karşısına dikmek için sözünü ettiğimiz bireycilik ile bencillik arasında hiçbir ilişki yoktur.”¹¹²

Hayek'e göre iki liberalizm türü olduğu gibi iki de bireycilik türü vardır: gerçek ve sahte bireycilik. Hayek, Locke, Hume, ve Smith'in bireyciliğini gerçek, Ansiklopedistlerin ve Rousseau'nun kartezyen rasyonalizme dayanan bireyciliğini sahte bireycilik olarak nitelendirir.¹¹³ İşte nasyonal sosyalizm ile gitgide kaybetmekte olduğumuz bireycilik gerçek bireyciliktir.

Bütün kolektivizm şekillerinin, liberalizm ile bireycilikten ayrıldıkları nokta şudur: “Bunların hepsi toplumi topyekün ve bütün kaynaklarıyla tek bir gaye uğrunda teşkilatlandırmak isterler ve bireysel gayretlerin tamamıyla hükümrân olduğu serbest sahaların mevcudiyetini kabul etmezler. Kısaca kuram sahasında kolektivizm denilen şeyin beklenmedik, fakat tabi ve zaruri tezahürlerini ifade etmek üzere kullandığımız şu yeni kelimenin hakiki manasıyla, bütün kolektivist sistemler totaliterdir.”¹¹⁴

¹¹¹ Hayek, **Kölelik Yolu**, s. 18

¹¹² Hayek, a.g.e., s. 19

¹¹³ Hayek, **Individualizm and Economic Order**, s. 5

¹¹⁴ Hayek, **Kölelik Yolu**, s. 79

İşte, bireyciliğin bir önemi de burada ortaya çıkmaktadır. “Bireysel özgürlük, tüm toplumun sürekli olarak tabi kılınmak istendiği tek bir amacın egemenliği ile bağdaşmaz. Bunun tek istisnası, savaş ve geçici felaket anlarıdır.”¹¹⁵ Ancak bu istisnai durumlardadır ki, özgür toplum çok acil ve zorunlu bir nedenle tek bir hedefe tabi kılınabilir. Yani bireyciliğin ön planda tutulması, totalitarizmi engeller.

Bireycilik konusunda Hayek, ayrım çizgisini ulusçu, ırkçı veya sınıfçı temeller üzerinde değil de çok daha belirleyici, çok daha anlamlı bulduğu bireycilik ile kolektivizm arasına çizmiştir. Ona göre, birey hangi sınıftan, hangi ırktan, hangi ulustan olursa olsun toplumsal yaşamın merkezinde olmalıdır ve özgürlük ve demokrasi ancak bu anlayışla gerçekleşebileceği gibi, demokrasi de bireyin en çok kendini geliştirebileceği, en çok kendini gerçekleştirebileceği ve özgürlüğünü yaşayabileceği siyasal-toplumsal düzen olur. Bireyi değil de kolektiviteyi öne çıkaranlar, eksen alanlar ise kendilerini er ya da geç totaliter bir düzen içinde bulurlar.¹¹⁶

Hayek’in bu ayrımında temel noktayı aklın yeri tartışması teşkil etmektedir. Hayek’e göre sahte bireycilik, insan ilişkilerindeki düzenin temelini akla dayandırarak, insan ilişkilerini belli bir planın ürünü olarak göstermek ister. Oysa Hayek’in de savunduğu gerçek bireyciliğe göre, insan ilişkileri belli bir akla ve bu aklın oluşturduğu belli bir plana dayanmaz.

Gerçek bireycilik bu durumda bireylerin, insan aklının sınırlılıklarının bilincine varmalarının ürünüdür. Aklın sınırlarını bilen birey, buna göre hareket eder ve sosyal düzende, aklın bilinçli ve planlı bir ürünü olan herhangi bir olgunun varlığını kabul etmez. Sahte bireycilik ise bunun aksine, bireysel aklın gücüne aşırı bir inanç duyduğu için, akıl tarafından bilinçli bir şekilde planlanmayan herhangi bir kurum düşüncesinin yanlışlığını vurgular.

¹¹⁵ Hayek, a.g.e., s. 258

¹¹⁶ Güvenç, a.g.e., s. 88

Sahte bireycilik, aklın bütünüyle kavrayamadığı her şeyi küçümseyen bir yaklaşımdır.

Bununla bağlantılı olarak gerçek bireycilik ile sahte bireycilik iki bakımdan daha birbiriyle çelişmektedir. İlk olarak, gerçek bireycilik sosyal düzende kendiliğinden doğan sosyal kurumların varlığını kabul ederken, sahte bireycilik bunun mantiken olanaksız olduğunu düşünür. İkinci olarak tasarlama teorileri, sosyal sürecin ancak ve ancak bireysel insan aklına tabi kılınırsa insanın amaçlarına hizmet eder hale getirilebileceğini düşünürken; gerçek bireycilik serbest bırakıldıkları takdirde insanların bireysel insan aklının tasarlayabileceğinden veya öngörebileceğinden daha fazlasını kazanabileceklerine inanır.¹¹⁷

Hayek'e göre liberalizm, bireyi çevresinden tamamen soyutlanmış, dünyada tek başına var olan ve hayatını yalnız başına sürdüren bir varlık olarak ele almamaktadır. Birey elbetteki diğer bireylerle birlikte ve bireylerin oluşturduğu aile, toplum gibi birlikler içinde yaşamaktadır. Burada gerçek bireyciliğin vurgulamak istediği nokta şudur: "Ontolojik bakımdan temel varlık bireydir. Bütün sosyal bütünler bireylerden meydana gelmişlerdir. Bütünlerden söz edildiği vakit onların varlığını ancak ve ancak bireylerin eylemlerinde anlayabiliriz."¹¹⁸ Yani gerçek bireyciliğe göre, bireyi, devlete ya da bir başka sosyal topluluğa indirgemek yanlıştır. Çünkü bu topluluklar bireylerin bir araya gelmesiyle oluşmuşlardır ve doğal olarak da bireylere bağlıdırlar. Her bir bireyin ontolojik olarak gerçekliğini kabul edip, bireylerden hareketle toplumu anlamak gerekir. Burada Hayek'in esas dikkat çekmek istediği nokta, totaliter rejimlerin, bireyi devlete indirgemeleri ve bireyden hareketle toplumu anlamak yerine, toplumdan hareketle bireyi değerlendirmek istemeleridir. Bunu engellemenin yolu da gerçek bireyciliğin benimsenmesidir.

¹¹⁷ Yayla, **Özgürlük Yolu, Hayek'in Sosyal Teorisi**, s. 98

¹¹⁸ Yayla, a.g.e., s. 100

Hayek'in bireycilik ile ilgili olarak ele aldığı önemli bir kavram da ahlak kavramıdır. Ahlak kavramı aslında bireysel bir temele ve bireyin, ancak özgür bırakıldığında, kendi çıkarı kadar, gerektiğinde içinde yaşadığı toplumun çıkarı için de kişisel fedakarlıklara hazır olması gerektiğine dayanır. Kişisel sorumluluk dünyasının dışında iyiliği ve kötülüğü ayırt etmek zordur. İnsanlara, ancak, kendi şahsi çıkarlarına ilişkin sorumluluklar yüklenme ve gereğinde onları feda etme özgürlüğü tanındığı takdirde, kararlarının ahlaki değerlerinden söz edilebilir. Görüldüğü gibi, Hayek'in düşüncesinde "ahlak kavramı, temelde bireysel özgürlük ve sorumluluk sorunundan kopartılamaz."¹¹⁹ Özgür olmayan bir bireyin ahlak ile ilişkisinden söz edemeyiz.

Bireyci etik kuralları, ne kadar belirsiz görünürse görünsünler, genel ve mutlaklardır. Çünkü bu kurallar, özel bir durumda nihai amacın iyi veya kötü olmasına bakılmaksızın, genel eylem tipini tanımlar ve yasaklarlar. Örneğin, rüşvet veya işkence gibi eylemler, özel bir durumda olumsuz sonuçlar yaratmasalar bile kötü eylem türleri olarak kabul edilir ve kınanırlar. Bu tür eylemlerin yüce bir amaç için gerçekleştirilmesi de kötü olarak nitelendirilmelerini engellemez. Bu gibi eylemler sonuçlarına bakılmadan kötü eylemler olarak adlandırılırlar. Bireyci anlayışta amaç veya sonuç gibi ilkeler bir önem taşımazken, kolektivist etik anlayışında büyük bir öneme sahiptirler. Bütünün iyiliğine hizmet edecekse, kolektivist her şeyi yapmaya hazırdır. Çünkü bütünün iyiliği onun için ne yapılması gerektiğini gösteren tek kriterdir. Kolektivist toplumda vatandaş, toplumun amaç olarak benimsediği ve üstlerinin yapılmasını emrettiği her eylemi yapmaya hazır olmak zorunda bırakılmıştır.¹²⁰

Hayat şartlarının bireyleri sürekli tercihler yapmaya zorladığı bir dünyada, kendi hayatımızı kendi vicdanımıza göre düzenleme özgürlüğü, ahlaki değerlerin geliştiği ve yeniden yaratıldığı tek dünyadır. Hayek'e göre

¹¹⁹ Hayek, a.g.e., s. 262

¹²⁰ Hayek, a.g.e., s. 194

ahlak kavramının temel nitelikleri “üstlerine değil, kendi vicdanına karşı sorumluluk, zoraki olmayan görev bilinci, bireyin değer verdiği şeylerden hangilerinin başkaları adına feda edileceğine karar verme zorunluluğu ve şahsen verilen kararın sonuçlarına katlanmaktır.”¹²¹ Yani hep bireyi ve bireyin kararlarını ön plana çıkartan niteliklerdir.

Bireyci bir toplumun işleyebilmesini sağlayan, bağımsızlık, kendine güven, risk alma cesareti, karşı çoğunluğa rağmen kendini savunma, kendi isteklerinin peşinden koşma gibi değerlere artık daha az saygı gösterilmektedir. Kolektivizm, bu değerleri yok ettiği gibi, yerine de bireyden, sadece, doğru olduğu kolektif olarak kararlaştırılmış şeylere zorunlu olarak itaat etme talebinden başka bir şey koyamamıştır. Bireyin ahlaki tercihi, temsilcilerini belli zamanlarla seçme hakkına indirgenmiştir.

Hayek'in de içinde bulunduğu liberal filozofların savunduğu bireycilik anlayışına karşı yöneltilen eleştiriler vardır. Bu eleştirilerden en önemlisi bireyciliğin insan bencilliğini onayladığı ve teşvik ettiği yönündeki eleştiridir. Pek çok kişi bu yüzden bireyciliğe tepki göstermiştir. Hayek'e göre bu çok yanlış bir kanaattir; İnsanın bilgisinin ve menfaatlerinin yapısal sınırları vardır. İnsan bütün toplumun ve mevcut ilişkiler ağının ancak küçük bir parçasını bilebilir ve bu yüzden onun eylem alanı da, eylemlerinin sonuçlarını da, kendisinin merkezini teşkil ettiği bu küçük, daha doğrusu içinde bulunduğu sosyal düzenin bütünü ile karşılaştırıldığında küçücük alanla sınırlıdır. Nitekim Hayek, bu konuda şöyle söylemektedir: “Bir bireyin güttüğü gayelerin yalnız kendi şahsi ihtiyaçlarını da içine almasının pek az önemi vardır. Kelimelerin alışılmış anlamıyla, bireyin egoist (bencil) veya altruist (diğergam) olmasının, bu meselede pek önemi yoktur. Mühim olan nokta şudur ki, bir insan sınırlanmış bir sahadan fazlasını kavrayamaz; ancak sınırlı sayıda bazı acil ihtiyaçları görebilir. İnsanın alakası ister kendi fiziki ihtiyaçlarının etrafında dolaşsın, ister tanıdığı insanlardan her birinin refah ve saadetine

¹²¹ Hayek, a.g.e., s. 263

karşı derin bir ilgi duysun, bir birey beşeriyetin ihtiyaçlarının ancak sonsuz bir derecede küçük bir kısmı ile alakadar olabilir.”¹²²

Bireyciliğin ruhu, belirli sınırlar dahilinde, bireyi başkalarının kıymet ölçeklerine uymaya mecbur etmektense kendi kıymet ölçülerine göre hareket etmekte serbest bırakmalı, bu saha dahilinde bireyin kendi gayeleri egemen olmalı ve birey başkalarının diktatörlüğünden özgür kalmalıdır. Bireyi kendi kararlarının nihai hakimi olarak kabul etmek, bireyin hareketlerine imkan nispetinde kendi şahsi kanaatlerinin hakim olması lazım geldiğine inanmaktır.¹²³ Bu felsefe, Hayek’e göre, genellikle iddia edildiği gibi, insanın egoist olduğu veya olması lazım geldiği prensibinden hareket etmez.

Bu nokta, yani bireyciliğin bencilliğe yol açıp açmaması noktası, Hayek’in eleştirilen noktalarından birisidir. Aslında Hayek, bireyciliğin insanları bencilliğe sevk etmediğini göstermek için yaptığı açıklamalar ile, eleştirilere cevap vermemiş, sadece bencilliğin önemli olmadığını açıklamıştır. Oysa bireyciliğe yöneltilen eleştiriler, insanları bencilliğe yönelttiği şeklindedir.

Hayek’e göre bireycilik, sosyal teorinin temelinde yer alan ya da yer alması gereken bir unsurdur. Çünkü, beşeri ilişkiler ağının temeli bireydir. Dolayısıyla da, sosyal teorinin çıkış noktası birey olmalıdır. Bireyden yola çıkmayan veya bireyi diğer bütünler içinde eriten yaklaşımlar, sosyal düzenin açıklanmasında yararlı olamazlar. Hayek’in savunduğu liberal düzenin de çıkış noktası bireydir.

Bireyciliğin birlikte ele alındığı kavramlardan en önemlisi özgürlük kavramıdır. Bireycilik, eğer birey özgür ise önem kazanmaktadır. Özgür olamayan bireyleri savunan bir bireycilik anlayışının temeli yoktur. Bu

¹²² Hayek, a.g.e., s. 82

¹²³ Hayek, a.g.e., s. 82

Çalışmada da bireycilikten sonra, Hayek'in liberalizminin en önemli değerlerinden biri olan özgürlük kavramına yer verilmiştir.

2.3- ÖZGÜRLÜK

Liberalizmin özünde bir özgürlük teorisi olduğu söylenebilir. 19. yüzyılın liberal düşünürlerinin hepsinin sosyal teorilerinin merkez noktasında özgürlüğün olduğu görülmektedir. Hayek, bütün eserlerinde, özellikle de Özgürlüğün Anayasası adlı eserinde bir özgürlük teorisi olarak liberalizmi sistematize etmeye çalışmıştır.

Hayek'e göre özgürlük, bir insanın başkalarının zorlaması altında kalmaksızın davranabilmesi, hareket edebilmesi, başka birinin keyfi isteğinden bağımsız olması durumudur. Hayek, "insanın diğer kimselerin keyfi zoruna muhatap olmadan hareket edebilmesine aynı zamanda bireysel özgürlük"¹²⁴ de demektedir ve Hayek'in dilinde bunların hepsi aynı anlama gelmektedir.

Hayek, aynı zamanda özgürlük durumunu herkesin, kendi bilgisini kendi amaçları için kullanabilmesi durumu olarak tasvir eder ve bu tanımını Adam Smith'in klasik ibaresine, "her insan, adalet kanunlarını ihmal etmediği sürece, kendi çıkarlarını kendi yolunda takip etmek için mükemmelen özgür bırakılır"¹²⁵ cümlesine tercih eder. Yani Adam Smith'in özgürlük tanımını bir adım öteye götürür ve ondan hareketle kendine özgü bir tanım ortaya koyar. Böylelikle Smith'in özgürlük anlayışına, bencilliği öne çıkardığı ile ilgili olarak getirilen suçlamalardan kurtulmak istemiştir.

Hayek; "özgürlüğün kullanımları pek çoktur, özgürlük bir tanedir"¹²⁶ der. Buna göre özgürlük özünde aynı olmasına rağmen farklı yerlerde farklı biçimlerde kullanılmaktadır. İşte bu sebepten özgürlüğün mahiyetinin ne

¹²⁴ Hayek, *The Constitution of Liberty*, s. 11-12

¹²⁵ Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük. Özgür Bir Toplumun Siyasi Düzeni*, s. 85

¹²⁶ Hayek, *The Constitution of Liberty*, s. 19

olduğunun daha iyi anlaşılabilmesi için özgürlüğün üç anlamını ele alarak analiz etmek gerekir. Bunlar; “siyasal özgürlük, iç özgürlük ve iktidar anlamındaki özgürlüktür.”¹²⁷ Bu özgürlük anlayışları pozitif özgürlük başlığı altında incelenmelidir. Siyasal özgürlük, bireyin siyasal yönetimin seçimine, yasama faaliyetine ve yönetimin denetlenmesi sürecine katılmasıdır. Siyasal özgürlük kavramı asıl özgürlüğün, bir insan grubuna, bir bütün olarak, onlara bir tür kolektif özgürlük verir tarzda uygulanmasından kaynaklanır. Ancak, bu durumdaki bir halkın zorunlu olarak özgür olması gerekmeyeceği gibi, insanın birey olarak özgür olmak için bu kolektif özgürlükte bir pay sahibi olması da mutlaka gerekli değildir.¹²⁸

İç veya metafizik özgürlük ise, “bir bireyin eylemlerinde anlık güdülerden veya şartlardan ziyade, kendi iradesi, akli ve uzun vadeli kanaatleri tarafından yönlendirilme derecesiyle bağlantılı olan özgürlüktür.”¹²⁹ İç özgürlük, asıl özgürlüğe politik özgürlükten daha yakındır ve bu yüzden onunla karıştırılma imkanı daha yüksektir.

Özgürlükle ilgili en kötü ve en tehlikeli yanlışlık, “özgürlüğü, istenilen şeyi yapmak için fiziksel yetenek, isteklerimizi tatmin etme gücü, önümüzde hazır olan seçeneklerin seçimi derecesi olarak anlamak ve sunmaktır.”¹³⁰ Böyle bir özgürlük yani yetenek ve güçle özdeşleştirilen özgürlük anlayışı, müdahalelerden bağımsız olma anlamındaki asıl özgürlüğün özünü büyük bir değişime uğratmaktadır. Burada özgürlük, “diğer insanlardan kaynaklanacak keyfi zorlamaların olmaması yerine, arzularımızı gerçekleştirmenin önünde engeller bulunmaması, bireyin arzularını gerçekleştirecek güce sahip olması anlamına gelmektedir.”¹³¹ Bu anlayış Hayek’e göre en tehlikeli özgürlük anlayışıdır. Çünkü, bu özgürlük anlayışı bireysel ve toplumsal hayata devletin

¹²⁷ Yayla, **Liberal Bakışlar**, s. 175

¹²⁸ Erdoğan, a.g.e., s. 59

¹²⁹ Yayla, a.g.e., s. 176

¹³⁰ Yayla, **Özgürlük Yolu. Hayek’in Sosyal Teorisi**, s. 26

¹³¹ Yayla, a.g.e., s. 26

yapabileceği müdahaleleri haklılaştırmak için kolektivistlerce kullanılabilir ve Hayek de bunu önlemek ister.

Hayek'in de savunduğu liberalizm anlayışının özgürlük anlayışı genellikle "negatif özgürlük"¹³² olarak adlandırılmaktadır. Negatif özgürlüğün esası, bireyin dışarıdan gelen keyfi bir zorlama altında kalmaksızın davranabilmesi, serbestçe hareket etmesidir. Başka bir deyişle, bir birey, davranışlarına, eylemlerine, başkaları tarafından müdahale edilmediği ölçüde özgürdür. İnsanın herhangi bir dış müdahaleye maruz kalmadan davranabildiği alan ne kadar geniş ise, özgürlüğü de o kadar geniştir.

Bu negatif özgürlük anlayışının çeşitli özellikleri vardır. Her şeyden önce, özgürlük, sosyal bir olaydır, yani bir insanın diğer insanlarla olan ilişkilerinde ortaya çıkan bir durumdur. İkinci olarak, bu özgürlük anlayışı özgürlüğün negatif karakterini kuvvetle vurgular. Burada özgürlük, "bir şeyden özgürlüktür, bir şeye özgürlük değildir."¹³³ Özgürlükte esas olan bireye bir şey sağlaması değil, onun baskı ve zorlamalara maruz bırakılmamasıdır.

Hayek'in özgürlük anlayışı negatif özgürlüktür. Diğer özgürlük anlayışlarını ise, pozitif özgürlük genel başlığı altında toplamak mümkündür. Hayek'e göre özgürlüğün negatif karakterli olması diğer insanlardan gelen, gelebilecek olan zorun yokluğunu gösterir. Negatif olma vasfı yalnızca özgürlüğe mahsus değildir, barış, güvenlik, sükunet de negatif karakterli olgulardır.¹³⁴

Negatif özgürlüğün temelleri Antik Yunan'a kadar uzanmaktadır. Antik Yunandaki özgürlük anlayışı da, genel nüfusa oranla sınırlı sayıda insanın sahip olmasına rağmen, esas itibarıyla negatif karakterli olma vasfını

¹³² Yayla, **Liberalizm**, s. 163

¹³³ Yayla, a.g.e., s. 163

¹³⁴ Hayek, a.g.e., s. 20

taşımıştır. Bunun en iyi belgesi, kölelikten azat edilen ve kendilerine özgürlük bahşedilen kimselere verilen haklarla ilgili beratlardır. Bu beratlarla vurgulanan ve kişinin özgür sayılmasını sağlayan dört temel hak şunlardır: “Toplumun korunan bir üyesi olarak hukuki statü”, “keyfi tutuklamalardan bağımsız olma”, “istenilen işte çalışma hakkı”, “kendi tercihinine göre hareket etme hakkı.”¹³⁵

Hayek bu noktadan hareketle; özgürlüğün dört temel karakteri olarak şu noktaları öne çıkarır. 1- Bireyin, herkesin tabi olduğu kanunlara tabi olması, 2- Bireyin, keyfi tutuklamalardan bağımsız olması, 3- Bireyin, çalışmakta ve işini seçmekte serbest olması, 4- Bireyin, mal-eşya kazanmaya ve mülkiyet sahibi olmaya hakkının olması.¹³⁶

Hayek'e göre özgürlük, hiçbir durumda vazgeçilemeyecek bir ilkedir. Yani özgürlüğün başka eylemlerle uygunluğuna ya da etkileşimine göre sınırlandırılması, özgürlüğün yok edilmesine yol açar. Hayek'e göre; “başarılı bir özgürlük müdafaası dogmatik olmalı, ve, özgürlüğün ihlalden bilinen faydalı sonuçlara ilaveten bazı belirli zararlı sonuçların da sadır olacağını göstermenin mümkün olmadığı durumda bile, uygunluk düşüncesiyle hiçbir taviz vermemelidir.”¹³⁷ Özgürlük, yalnızca, uygulanması hiçbir haklılaştırma gerektirmeyen genel bir ilke olarak kabul edilirse hüküm sürebilir. Özgürlüğün hedeflenmesi ve uygulanması tartışılmaya başlanması durumunda, özgürlük, başka durumlarla karşılaştırılacak ve haklılaştırılmaya çalışılacaktır. O zaman da gerçek özgürlüğün uygulanmasına imkan kalmayacaktır.

Eğer belirli ilkelere güçlü bir inanç duyulmazsa insanlar, bireysel özgürlük üzerindeki, onlarca bilinen bir fenalığın en basit ve en doğrudan çaresi olarak görünen sınırlamalardan sakınmayacaklardır. Böyle bir inancın kaybı ve uygunluk düşüncesinin yeğlenmesi kısmen artık rasyonel olarak

¹³⁵ Yayla, a.g.e., s. 168

¹³⁶ Hayek, a.g.e., s. 19

¹³⁷ Hayek, **Hukuk, Yasama ve Özgürlük. Özgür Bir Toplumun Siyasi Düzeni**, s. 93

savunulabilecek herhangi bir ilkeye sahip olmamız gerçeğinin bir sonucudur. Bir zamanlar kabul edilmiş olan sayı üstünlüğü yöntemi özgür bir sistemde neyin caiz olup neyin caiz olmadığına karar vermeye elverişli değildir.¹³⁸ Özgürlüğün vazgeçilemeyecek bir özellik olduğunu gördükten sonra özgürlüğü ortadan kaldıracabilecek etmenleri incelememiz gerekir.

Özgürlüğü ortadan kaldırmaya yönelik en büyük tehlikelerden biri, belli yetkileri olan bir kurumun istediklerini zorla bireylere uygulamasıdır. Yani özgürlüğün önündeki en büyük engellerden biri zor kullanmaktır. Bu kurumların en bilineni de devlettir. Devlet, zor kullanarak, bireylerin kendi seçimlerini sınırlandırarak, bireysel özgürlüğü yok edebilir. Fakat, özgürlüklerin daimi kalması için de Hayek'e göre zor gereklidir, çünkü "zoru önlemenin tek yolu, zor kullanma tehdididir."¹³⁹ Bu ancak yalnızca devletin bireylerin özel alanlarını diğerlerinin müdahalelerine karşı korumasıyla bu koruma işlevini yaparken de kimseye ayrıcalık yapmaması için belli kanunlara dayanması ile mümkün olabilir.

Hayek'e göre; "genel olarak zorlanacak bireyin kendi kendini yerleştirdiği şartların sonucu olan ve önceden bilinen kurallara göre zorlama, bireylere kendi amaçlarını takip etmede yardımcı olan bir alet haline gelir."¹⁴⁰ Hayek, özgürlüğü hem kendi başına bir değer, hem de diğer bir çok değerlerin kaynağı olarak görmektedir. "Özgürlük sadece öbür değerler arasında bir değer, ahlakın diğer bütün düsturlarıyla aynı seviyede bir maksim değildir, fakat diğer bütün bireysel değerlerin kaynağı ve gerekli şartıdır."¹⁴¹ Yani özgürlük olmadan diğer değerlerden bahsetmek anlamsızdır. Özgürlüğün engellendiği durumlarda, bireysellikten ve bireysel değerlerden söz edilemez.

Özgürlüklerin arka plana itilmesi ile, sosyal düzen arasında paradoksal bir ilişki vardır. "Sosyal düzeni yeniden kurmak için bireysel özgürlüğe

¹³⁸ Hayek, a.g.e., s. 94

¹³⁹ Yayla, *Özgürlük Yolu. Hayek'in Sosyal Teorisi*, s. 30

¹⁴⁰ Hayek, *The Constitution of Liberty*, s. 20

¹⁴¹ Yayla, a.g.e., s. 52

yapılacak müdahaleler, kendiliğinden doğan düzenin olumlu sonuçlarını yok eder ve özgürlükler kısıtlanır. Özgürlüğün kısıtlanması kendiliğinden doğan düzeni engeller, kendiliğinden doğan düzenin sonuçlarına müdahale edilmesi de özgürlüğü kısıtlar.”¹⁴² Bu yüzden özgürlük, diğer değerlere indirgenemez, diğer değerlerin ön plana çıkarılması için, özgürlük geri plana itilemez. Özgürlük, kendisinden daha yüce bir değere indirgenirse, sonuçta özgürlük yok olacak ve daha üstün gibi görünen değer de bir anlamı kalmayacaktır.

Özgürlük yalnızca insanların iyiliği için değil, insanların o ana kadar keşfedilmemiş kapasite ve yeteneklerinin keşfi için de gereklidir. İnsan bilgisinin yapısal sınırları vardır. Hiç kimsenin her şeyi bilmesi mümkün değildir. İşte bu gerçek özgürlüğü gerekli kılan unsurdur. Hayek, “bireysel özgürlük arayışı, son tahlilde, bilginin kaçınılmaz sınırlılığının farkına varmamızdan dolayıdır”¹⁴³ demektedir. Eğer insanlar her şeyi bilen varlıklar olsalardı, muhtemeldir ki, adalet gibi özgürlüğü de ihtiyaç duyulmazdı. Bilgi sorunu açısından bakıldığında; “özgürlük, bireylerin kendi bilgilerini kendi amaçları için kullanmalarına müsaade etmek durumudur.”¹⁴⁴ Buradan da anlaşılacağı gibi bilgi ile özgürlük arasında çok yakın bir ilişki vardır. Özgürlük, insan bilgisinin yetersizliğinin bir ürünüdür.

Klasik liberalizmin özgürlük anlayışının çok önemli bir boyutu da ekonomik özgürlüktür. Liberalizmde ekonomik özgürlükten kastedilen, ekonomik faaliyetlerde bulunmak, veya genelde ifade edildiği gibi ekonomik girişimcilik hakkına sahip olmaktır. Mises’e göre ekonomik özgürlükle genel olarak özgürlük arasında iç içe geçen, ayrılması mümkün olmayan bir birtelikelik bulunmaktadır. Ekonomik özgürlüğün olması demek, piyasa ekonomisinin olması demektir. Piyasa ekonomisinin olmadığı yerde özgürlük de yoktur. Piyasa ekonomisi kaldırıldığında bütün siyasi haklar ve özgürlükler

¹⁴² Yayla, a.g.e., s. 53

¹⁴³ Yayla, a.g.e., s. 53

¹⁴⁴ Yayla, a.g.e., s. 54

ortadan kalkar. Özgürlüğü yaratan, kanunlar, anayasalar vs. değildir; piyasa ekonomisidir.¹⁴⁵

Yalnız mal sahipleri için değil, hemen hemen onlar kadar mal sahibi olmayanlar için de, özgürlüğün en iyi teminatı hususi mülkiyettir. Üretim vasıtalarının mülkiyeti birbirlerinden müstakil olarak hareket eden çok sayıda insan arasında bölünmüş olduğu içindir ki, hiç kimse bizim üzerimizde tam bir hakimiyete sahip değildir ve birey dilediği gibi hareket etmek imkanına sahiptir. Bütün üretim vasıtaları tek bir elde toplanırsa, bu iktidarı elinde tutacak olanın topyekün hakimiyeti altına gireriz. İster komşum, hatta ister patronum olsun, bir milyonerin benim üzerimdeki iktidarı, devletin zorlayıcı kuvvetini temsil eden ve benim hangi şartlar altında yaşayıp çalışabileceğimi kendi takdirine göre kararlaştıracak olan en küçük bir memurun iktidarından muhakkak ki daha azdır. Kim inkar edebilir ki, zenginin kudretli olduğu bir dünya, yalnız kudretlinin zengin olabileceği bir dünyaya nazaran daha iyidir.¹⁴⁶

Görüldüğü gibi özgürlük kavramı, liberalizm geleneğinde olduğu gibi Hayek'in düşünce geleneğinde çok önemli bir yer işgal etmektedir. Hayek, özgürlük düşüncesinden hiçbir şey için vazgeçilemeyeceğini, hatta taviz bile verilemeyeceğini belirtmektedir. Hayek'in özgürlük anlayışındaki temel unsurlardan biri kuşkusuz kendisinin benimsediği özgürlük anlayışının negatif karakterli bir özgürlük anlayışı olmasıdır.

Peki Hayek'in öngördüğü bu negatif karakterli özgürlük anlayışı nasıl meydana gelecektir? Başka bir ifadeyle böyle bir özgürlük anlayışı nasıl bir sosyal düzende mümkündür? Hayek'in bu soruya verdiği cevap bizi, kendisinin liberalizm anlayışı içerisinde çok önemli bir yere sahip olan bir başka kavrama yani kendiliğinden doğan düzen kavramına götürmektedir.

¹⁴⁵ Yayla, **Liberal Bakışlar**, s. 184

¹⁴⁶ Hayek, **Kölelik Yolu**, s. 144

Çünkü Hayek'e göre bireysel özgürlük, yalnız kendiliğinden doğan bir düzende mümkün olabilmektedir.

2.4- KENDİLİĞİNDEN DOĞAN DÜZEN

İnsanların, yaşamaları için bir arada yaşamaları gerektiğini keşfetmelerinden sonra, bunun ancak bir sosyal düzen ile mümkün olabileceği gerçeği ortaya çıkmıştır. Bu düzen ve düzenin nasıl oluşacağı konusunda tarih boyunca çeşitli fikirler öne sürülmüştür. Hayek'e göre, bu düzenin, tek bir akıl tarafından planlama yolu ile mi yoksa, bireylerin hiçbir etkiye maruz kalmadan gerçekleştirdikleri eylemlerle, kendiliğinden mi oluştuğu konusu hep tartışılmıştır.

Düzen kavramı ile insanların birbirleri ile olan ilişkileri anlatılmak istenir. Her toplum bu anlamda bir düzene sahip olmalıdır. Düzensizlik içinde bir toplumun var olması düşünülemez. Burada asıl önemli olan böyle bir düzenin nasıl meydana geldiğidir. Nitekim asıl soru şudur: İlişkilerimizi yürütmek ve en temel ihtiyaçlarımızı temin edebilmek için ihtiyaç duyduğumuz düzen nasıl oluşmuştur?

Toplumun üyeleri olarak yaşamaya devam etmemiz ve ihtiyaçlarımızın çoğunun giderilmesi için çeşitli biçimlerde diğer kimselerle işbirliği içinde yaşamaya mecburuzdur. Toplumdaki her birey bu koşullar altında eylemlerini şekillendirir. Farklı bireylerin davranışlarını belirleyen amaçların ve beklentilerin uygunluğu, düzenin devam etmesini sağlar. Bu düzenin nasıl oluştuğu sorusuna verilecek cevaplardan birisi; aklın planlı bir tasarlaması sayesinde olduğudur. Düzen eğer tek bir akıl tarafından önceden tasarlanarak yapılmış bir düzen olarak yorumlandığında genellikle totaliterler tarafından savunulmuştur. Bu yoruma göre, toplumda düzen, bir kumanda ve itaat ilişkisine veya toplumun bütünü içinde amirlerin iradesinin ve son olarak bir tek otoritenin iradesinin her bir bireyin ne yapması gerektiğini belirlediği bir yapıya dayanmalıdır.

İnsanların bir arada yaşamalarını sağlayan düzenin nasıl oluştuğu sorusuna verilecek ikinci cevap ise, bu düzenin bir akıl tarafından bilinçli bir şekilde değil de kendiliğinden oluştuğu cevabıdır. Buna göre, toplumsal düzen, bireylerin kendi aralarında oluşturduğu, hiçbir somut hedef gözetilmeden oluşmuş, bir kendiliğinden doğan düzendir. Kendiliğinden doğan düzen fikrinin 20. yüzyıldaki en önemli temsilcisi Hayek'tir.

Kendiliğinden doğan düzenin tarihsel köklerini araştıran Hayek, “eski Yunanca’da kozmos sözcüğünün buna çok yakın bir anlamda kullanıldığını görmüş ve bu kelimeyi kendisinin de benimsediği kendiliğinden doğan düzeni açıklamak için kullanmıştır.”¹⁴⁷

David Hume, kendiliğinden doğan düzen fikrini somut bir biçimde ifade eden düşünürlerin ilki ve belki de en önemlisidir. Kartezyen-kurucu rasyonalizme karşı yazıları, geleneğe ve tecrübeye verdiği önem, bilgi teorisi alanında rasyonalist nedensellik fikrini derinden sarsan tezleri, onu kendiliğinden doğan düzen fikrinin öncüsü yapmıştır.¹⁴⁸

Hayek, kendiliğinden doğan düzen ile otoriter planlı düzen arasındaki farkı şu benzetme ile açıklar: “Trafığın tanzimini genel bir trafik nizamnamesi tespit edilebileceği gibi, her yolcuya ve her şoföre nereye gitmesi lazım geldiği ayrı ayrı da bildirilebilir; daha doğru bir ifadeyle, ya yollara bir takım işaretler konur, yahut ta herkese takip edilecek yol emredilir.”¹⁴⁹

Kendiliğinden doğan düzen fikri Hayek’in sosyal teorisinin özünü teşkil etmektedir. Bir sosyal düzenin nasıl olup da kendiliğinden doğduğunu kavramak çoğu insan için çok zordur. Hayek, “düşünce tarihinde insan

¹⁴⁷ Hayek, **Hukuk, Yasama ve Özgürlük. Özgür Bir Toplumun Siyasi Düzeni**, s. 57

¹⁴⁸ Yayla, **Liberal Bakışlar**, s. 189

¹⁴⁹ Yayla, **Özgürlük Yolu. Hayek’in Sosyal Teorisi**, s. 12

toplumlarındaki sosyal düzeni açıklamak için başlıca iki yola başvurulduğunu belirtmektedir; içgüdüler ve akıl.”¹⁵⁰

Sosyal düzeni insanın içgüdülerinin ürünü olarak görmek ve açıklamak, ancak herkesin birbirini tanıdığı, yüz-yüze toplumlar, yani küçük ve dar toplumlar için geçerli olabilir. Nüfus açısından çok dar olan ve sınırlı bir alanda yaşayan toplum üyeleri sadece basit yaşama şartlarını yerine getirebilmek için çalışırlar ve sadece grup halinde yaşadıkları müddetçe varlıklarını sürdürebilirler.¹⁵¹ Medeniyetin gelişmesi ile birlikte böyle bir yaşam sürmenin imkansızlaşmıştır.

İkinci yol sosyal düzenin bütünüyle ve her şeyiyle insan aklı tarafından yaratıldığını kabul etmektir. Buna göre sosyal hayatımızda yeri olan her türlü bilgi ve kurum bilinçli akıl tarafından belirli amaçlara yönelik yaratılmakta ve biçimlendirilmektedir. Sosyal düzen bilinçli ve amaç-yönelimli insan aklının ürünüdür.¹⁵² Sosyal düzen kavramını açıklamada içgüdülere ve akla dayanan bu iki yaklaşım çoğu zaman mümkün olan yegane yolları temsil ediyormuş gibi görünmüş ve böylece bir üçüncü yolun da mevcut olduğu gözden kaçırılmıştır.

Oysa Hayek, bu iki açıklamanın yanında üçüncü ve asıl doğru olan açıklamanın da mevcut olduğunu söyler. Bu da; sosyal teorinin, pek çok insanın davranışının ürünü olan ve fakat beşeri dizaynın mahsulü olamayan düzenli yapıların var olduğunun keşfiyle başlamasıdır. Bazı sahalarda bu genel olarak kabul edilir. Her ne kadar insanların dilin ve ahlakın dahi geçmişin bir kısım dahileri tarafından icat edilmiş olduğuna inandıkları bir devre var olduysa da, bugün herkes onların sonuçlarının hiç kimse tarafından

¹⁵⁰ Yayla, **Liberal Bakışlar**, s. 240

¹⁵¹ Erdoğan, a.g.e., s. 113

¹⁵² Yayla, a.g.e., s. 240

önceden sezilmemiş veya planlanmamış bir evrim sürecinin neticesi olduğunu kabul ve itiraf etmektedir.¹⁵³

Hayek'e göre sosyal kurumların doğal veya yapay olma zorunluluğu yoktur, aksine sosyal kurumları açıklayabilmek için üçüncü bir kategoriye ihtiyacımız vardır. Çünkü, toplumsal kurumlar önceden planlanmamış ve icat edilmemiştir. "Kristalin fiziki yapısının oluşumu ya da bir ağacın büyümesi gibi, sosyal hayatın yapısı da gelişmiştir."¹⁵⁴ Bu yapılar beşeri davranış kalıpları olmakla birlikte, insan tasarımı veya planlamasının sonucunda oluşmamışlardır.

Hayek'e göre, genişletilmiş düzeni üreten ve insan toplumlarının bugünkü hacimleriyle varolmasını mümkün kılan, yavaş yavaş gelişen, özellikle bireysel mülkiyet, dürüstlük, sözleşme, değişim, ticaret, rekabet, kazanma ve özel hayatla ilgili insan davranışı kurallarıdır. Hayek, bu kurallarda kabile hayatından uygarlığa uzanan yolu bulmaktadır. İnsanoğlu uygarlığa, ilk önce kabile sınırları içinde, daha sonra daha geniş sınırlar içinde, çok defa içgüdülerinin ona yapmasını söylediği şeyleri yasaklayan kuralları geliştirerek ve bunları izlemeyi öğrenerek ulaşmıştır. Bu kurallar kabile hayatında geçerli olan ahlak anlayışı yerine yeni bir ahlak geliştirmiştir ve kabile hayatından geniş sosyal düzenlere geçiş böylece mümkün olabilmıştır.¹⁵⁵

Kendiliğinden doğan düzendeki kuralların ilk özelliği, bu düzeni oluşturan unsurların eylemlerini yöneten kuralların bu unsurlar tarafından bilinen kurallar olmasının gerekmemesidir. Dolayısıyla bu kurallar ifade edilmiş, kelimelere dökülmüş kurallar anlamında kural olmayıp, yalnızca, bireylerin eylemlerinin izlediği kurallar olarak keşfedilmeleri mümkündür.

¹⁵³ Hayek, a.g.e., s. 57

¹⁵⁴ Butler, a.g.e., s. 21

¹⁵⁵ Erdoğan, a.g.e., s. 117

İnsanlar, kesin olarak, kelimelerle ifade etmeye muktedir olma anlamında eylemlerine rehberlik eden bütün kuralları bilemezler.¹⁵⁶

Hayek bu özelliği şu cümleleriyle ifade eder; “Bir kendiliğinden düzenin düzenleyici güçlerini yani üyelerin davranışlarının düzenliliğini kullanarak, tasarlanmış bir düzenleme ile bile elde edebileceğimizden çok daha kompleks bir gerçekler seti elde edebiliriz. Bir başka türlü elde edilebileceğimizden çok daha geniş bir düzeni geliştirme imkânı kullanırken, aynı zamanda, bu düzenin ayrıntıları üzerindeki gücümüzü de sınırlarız.”¹⁵⁷

İkinci olarak kendiliğinden doğan düzendeki kurallar bir evrim süreci içinde seleksiyon mekanizmasından geçerek ortaya çıkmışlardır. Sadece sosyal hayatı düzenlemeye yarayan kurallar yaşayabilmiştir. Hiç şüphesiz insan davranışlarında bir düzenlilik sağlayan bütün kuralların bir düzen üretmesi mümkün değildir. Örneğin, insanlara karşılaştığı bir diğer kimseyi öldürmeye çalışmayı yahut onu görür görmez kaçmayı söyleyen kurallarla, insanların diğerleriyle işbirliği yapmasına dayanan bir sosyal düzen kurulamazdı. Ancak sosyal hayatı teşvik eden kurallar, bir düzen yaratabilmektedir. Bu kurallar ise, bir evrim süreci içinde seleksiyondan geçerek yerleşmektedir.¹⁵⁸ Bireylerin bu kuralları kabul edip uymalarının çeşitli nedenleri vardır. Bazı bireyler istediklerinden, yararlarına gördüklerinden, bazıları içinde yaşadıkları toplumun ve kültürün özelliklerinden dolayı bu kuralları benimserler.

Hayek, düzenli, ama planlamanın bir ürünü olmayan fenomenlere örnek olarak dil kavramını verir. Hayek’e göre, “dil gelişmiş ve hayatiyetini sürdürmüştür; çünkü faydalıdır.”¹⁵⁹ Dil çok karmaşık bir gramer yapısına sahiptir. Düzenliliğine ve kullanana sağladığı açık yararları bakarak kimse dilin rasyonel bir varlık tarafından icat edildiğini iddia etmez.

¹⁵⁶ Erdoğan, a.g.e., s. 117

¹⁵⁷ Hayek, **Liberal Bir Sosyal Düzenin İlkeleri**, s. 123

¹⁵⁸ Erdoğan, a.g.e., s. 122

¹⁵⁹ Butler, a.g.e., s. 22

Hayek'e göre insan, her şeyi bilmeye muktedir olamayacağı için bütün toplum için geçerli olacak, kesin kararlar alma ve katı teoriler gerçekleştirme iddiasında bulunamaz. Dolayısıyla kendiliğinden doğan düzen, hiçbir aklın planlı müdahalesi olmadan, kendiliğinden ortaya çıkmıştır.

Hayek'e göre, "kendiliğinden doğan düzen ile örgütlemeye dayalı düzen iki farklı kutup oluşturmaktadır."¹⁶⁰ Kendiliğinden doğan düzen akla bir sınır koyarak, aklın, bütün insani ilişkilerini içine aldığı farz edilen yapay düzenlemeler yapılamayacağını, insani ilişkilerin tümünü önceden kurallara bağlayan düzenlemeler gerçekleştirilemeyeceğini kabul eder. Örgütlemeye dayalı düzen ise, insan aklını mükemmel olarak görerek, ideal bir sosyal sistemin önceden planlanabileceğine inanır. "Kendiliğinden doğan düzen liberalizmin teorisidir, örgütlenmeye dayalı düzen ise, genelde totaliter radikal akımların teorisidir."¹⁶¹ Çünkü kendiliğinden doğan düzen, bireyi ve bireyin özgürlüğünü ön plana çıkartırken, örgütlemeye dayalı düzen ise bireye ve bireyin tercihlerine, duygularına çok önem vermediği için, bireyciliği benimsemez

Yapma düzenler kendiliğinden doğan düzenlere göre "basittir veya zorunlu olarak basit olmalıdır."¹⁶² Çünkü eğer bir düzeni oluşturanın tek bir akıl olduğu kabul edilirse, düzenin bütün özellikleri o aklın bilebileceği ve öngörebileceği özellikler ile sınırlı olmak zorundadır. böyle bir düzen de ister istemez basit olmak zorundadır.

En basit veya ilkel düzen türü haricinde hiçbir düzende bütün faaliyetlerin tüm ayrıntılarının tek bir akıl tarafından belirlenmesi mümkün değildir. Tarihte, geniş ve karmaşık bir toplumda süregelmekte olan bütün faaliyetleri tamamiyle düzenleyip kontrol altına alan bir düzen görülmemiştir.

¹⁶⁰ Yayla, a.g.e., s. 190

¹⁶¹ Yayla, a.g.e., s. 190

¹⁶² Yayla, a.g.e., s. 191

Eğer herhangi bir kimse böyle bir toplumu baştan aşağı düzenlemeyi herhangi bir vakitte başarmış olsa, o toplum artık bir çok beyini kullanmayacak, büsbütün tek bir beyine bağlı olacaktır; bu toplum, mutlaka, çok karmaşık değil aşırı ilkel olacak ve bilgisi ve iradesi her şeyi belirleyen akıl da kısa sürede ilkelleşecektir.

Hayek, karşı olduğu fikirlere sahip düşünürlerin düşüncelerini inceleyerek bu düşünürlerin dört büyük ve ortak hataya düştüklerini belirtir. Bunlar: “1- Bir insanın bilimsel olarak haklılaştıramayacağı veya gözlemle ispatlayamayacağı şeyi izlemesinin makul ve akıllıca bir davranış olamayacağı fikri. 2- Bir insanın anlamadığı şeyi izlemesinin yine makul ve akıllıca bir davranış olamayacağı görüşü. 3- Bunlarla bağlantılı olarak, belirli bir yolu, onun amacı daha önceden bütünüyle belirtmedikçe izlemenin makul akıllıca olmayacağı yaklaşımı. 4- Yine bunlarla bağlantılı olarak, herhangi bir şeyi onun etkilerini önceden tam olarak bilmeden değil, fakat aynı zamanda bu etkiler tamamıyla gözlemlenebilir ve faydalı oldukları görülebilir olmadıkça izlemenin makul ve akıllıca bir yol olmayacağı kanaati”¹⁶³ dir.

Hayek’in planlanmış, kurucu düzeni savunan düşünürlerde olduğunu belirttiği bu özelliklerin hiçbirisi kendiliğinden doğan düzene ait olmak mecburiyetinde değildir. Kendiliğinden doğan düzenin karmaşıklık derecesi bir insan aklının hakim olabileceği karmaşıklıkla sınırlı değildir. Kendiliğinden doğan düzen, kendisinin dışındaki bir şey tarafından yaratılmadığı için hiçbir şeyin amacına hizmet etmek zorunda değildir. Kendiliğinden doğan düzenin hiçbir amacı yoktur.

Bu sayede kendiliğinden doğan düzen, birbirinden farklı hatta birbiriyle çatışan amaçların izlenmesini mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla kendiliğinden doğan düzenin ayırt edici niteliği, amaçları ve amaçları gerçekleştirmeyi öne

¹⁶³ Erdoğan, a.g.e., s. 132

çıkarmak yerine, kuralları ve kural-izleyiciliği vurgulaması ve böylece büyük toplumun varlığını mümkün kılmasıdır.

Hayek, kendiliğinden doğan düzenin karşısındaki düzenlere de değişik adlar vermektedir. Bunlardan biri “örgütlemeye dayanan düzen, bir diğeri ise, kozmos’un tersi, taxis’tir.”¹⁶⁴ Hayek, sosyalizmi büyük toplumun karşıtı olarak kullanmaktadır. Özgür toplumun tersi, baskıcı, otoriter toplumdur. Piyasa ekonomisinin zıddı ise planlı ekonomidir.

Modern toplumun yapısı planlı bir organizasyonla ulaşılabilecek olan her karmaşıklık derecesini bir hayli aşan karmaşıklık derecesine sahiptir. Bunun nedeni de Hayek’e göre modern toplumun kendiliğinden doğan düzen ile oluşmasıdır. “Gerçekte, şüphesiz, bu kompleks düzenin gelişmesini mümkün kılan kurallar başlangıçta bu sorunu bekleyerek dizayn edilmedi; fakat buna elverişli kuralları tesadüfen benimseyen topluluklar, daha sonra diğer topluluklara da yayılan kompleks bir uygarlık geliştirdiler.”¹⁶⁵ Modern toplumu, böylesine karmaşık hale geldiği için, tasarlayarak planlamamız gerektiği fikrini savunmak Hayek’e göre bu nedenle, yanlıştır ve bu şartların tam manasıyla yanlış anlaşılışının sonucudur. Hayek; “bu kadar kompleks bir düzeni, üyelere talimat vermek yöntemiyle değil, fakat yalnızca dolaylı olarak bir kendiliğinden doğan düzenin oluşumuna yardımcı kuralları uygulamak ve iyileştirmek suretiyle idame ettirebiliriz”¹⁶⁶ der.

Bir kendiliğinden doğan düzenin kuralları belli bir amaca hizmet etmeyen bir niteliktedir. Ayrıca bu kurallar önceden belirlenmemiş, niteliksel ve niceliksel açıdan bilinmesi imkansız olup, herkese, her topluluğa aynı biçimde uygulanmalıdır. Bu kurallar, bireyler tarafından, onların kendilerine mahsus bilgilerin ve amaçların ışığında uygulanacak kurallar olmak

¹⁶⁴ Yayla, *Özgürlük Yolu. Hayek’in Sosyal Teorisi*, s. 112

¹⁶⁵ Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük. Özgür Bir Toplumun Siyasi Düzeni*, s. 75

¹⁶⁶ Hayek, a.g.e., s. 76

mecburiyetinde kalacaklardır ve onların tatbik edilişleri, bireyin bilmesi bile gerekmeyen herhangi bir ortak amaçtan bağımsız olacaktır.

Bütün kolektivist sistemlerin ortak özelliği, toplum içindeki çalışmaların, belirli bir toplumsal gayeye göre örgütlenmesi biçiminde belirtilebilir. Uğrunda bütün toplumun teşkilatlandırılıp, seferber edileceği toplumsal gaye veya ortak gaye, ortak çıkar, genel refah veya genel çıkar v.b. ifadeler gibi belirsiz tabirlerdir. Hayek'e göre "milyonlarca insanın refah ve saadeti sadece nicelikle ilgili bir şekilde ölçülemez."¹⁶⁷ Çünkü bir milletin refahı gibi, bir insanın saadeti de, sonsuz derecede çeşitli kombinasyonlarla temin edilebilecek olan pek çok şeylere bağlıdır. Bu refah ve saadet, tek bir gaye olarak değil, bir gayeler bütünü halinde, içinde her bireyin her türlü ihtiyacının yer aldığı noksansız bir kıymetler silsilesi şeklinde tarif edilebilir. Bütün faaliyetlerimizin tek bir plana göre sevk ve idaresi, ihtiyaçlarımızdan her birinin bir kıymetler silsilesi dahilinde yerli yerince sıraya konmuş olmasını icap ettirir; ve bu kıymetler silsilesi, plancının tercih edeceği istikameti seçmesine imkan verecek kadar noksansız olmalıdır. Özetle, "bunun için öncelikle tam bir ahlak kodunun mevcudiyetine lüzum vardır: Öyle bir kod ki, içinde bütün beşeri kıymetler kendi hakları olan yeri işgal etmiş bulunsunlar."¹⁶⁸

Bütün iktisadi faaliyetin tek bir plan dairesinde idaresine kalkışılırsa, orada sayısız sualler ortaya çıkar ki, bunlara ancak bir ahlak kodu cevap verebilir. Oysa Hayek'in düşünce sistematığında noksansız bir ahlak kodu yoktur. Dolayısıyla kolektivizm ve plancılık anlamsız gayelerdir. "Kıymetleri nasıl seçeceğimizi bize emreden bir toplumsal koda sahip olmadığımız halde, çeşitli değerler arasında durmadan seçimler, tercihler yaparız; fakat bu bizi hayrete düşürmez ve bunu yaparken ahlaki kodumuzun noksan olduğunun farkına bile varmayız."¹⁶⁹ Buna göre insanların nasıl hareket edeceklerine

¹⁶⁷ Hayek, **Kölelik Yolu**, s. 79

¹⁶⁸ Hayek, a.g.e., s. 80

¹⁶⁹ Hayek, a.g.e., s. 79

karar verecek ortak bir karar alma mekanizmasından söz edilemez. “Bugünkü toplumumuzda, insanların belirli durumlarda nasıl hareket etmeleri gerekeceğini gösteren ortak fikirlere sahip olmamıza ne imkan, ne de gerek vardır.”¹⁷⁰

Hayek, burada tercihlerimizi belirleyecek bir gücün ya da otoritenin olmadığına yanında, ayrıca böyle bir gücün olmasına gerek olmadığını da vurgulamak istemektedir. İnsanlar, bir üst gücün varlığına ihtiyaç duymadan, eylemlerini gerçekleştirebilirler.

Medeniyetin gelişmesi ile birlikte Hayek’e göre “günlük faaliyetlerin hemen hepsinde karışık bir dini merasime tabi olan, sayısız tabularla çevrilmiş bulunan, hemcinslerinden başka türlü hareket etme imkanını hemen hemen düşünmeyen ilkel insandan bugüne doğru, ahlak gitgide değişmiş ve bireyin serbestlik sahasını çevreleyen bir sınır haline gelmiştir.”¹⁷¹ Bu serbestlik sahasının içinde, birey özgürdür ve istediği gibi hareket edebilir.

Hayek’e göre kendiliğinden doğan düzenin en önemli yanı şudur: O, üyeleri ortak bir menfaate sahip olan küçük grupların ötesinde de, insanların, karşılıklı yararları için, barış içinde birlikte varolmalarına imkan sağlayarak büyük veya açık toplumun belirmesini mümkün kılar.¹⁷²

Hayek, benimsediği kendiliğinden doğan düzen ile şekillenmiş toplumları belirtmek için, Karl Popper’ın Açık Toplum örneğine benzer olarak “Büyük Toplum”¹⁷³ ifadesini kullanır. Bireylerin kendi bilgilerini kendi amaçları için kullanmakta özgür olacakları bir Büyük Toplumda, bir hükümetin amaçlaması gereken genel iyilik veya refah, onun çeşitli üyelerinin özgül tahminlerinin toplamından oluşamaz; çünkü, ne bu tahminlerin ne de bunları

¹⁷⁰ Hayek, a.g.e., s. 79

¹⁷¹ Hayek, a.g.e., s. 81

¹⁷² Yayla, a.g.e., s. 194

¹⁷³ Hayek, **Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük. Sosyal Adalet Serabı**, çev: Mustafa Erdoğan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1997, s. 21

belirleyen bütün şartların hükümet veya başka herhangi biri tarafından bilinmesi mümkündür. Modern refah toplumlarında bile, büyük kitlelerin günlük ihtiyaçlarının büyük çoğunluğu ve en önemli olanları, ayrıntılarını hükümetin bilmediği ve bilemeyeceği süreçlerin sonucunda karşılanır. Bunun için, hükümetin araç olduğu kamusal iyilerin en önemlisi, doğrudan doğruya birtakım özgül ihtiyaçların karşılanması olmayıp, bireyler ve küçük grupların her birinin karşılıklı olarak kendi ihtiyaçlarını sağlamalarına imkan verecek olan şartların sağlanmasıdır.¹⁷⁴

Büyük Toplumda geçerli olan davranış kuralları belirli kişiler için öngörülebilir belli yararlar sağlamak üzere konmuş değildirler; bunlar, belirli türden durumların üstesinden gelmeye yarayan belirli çevre türlerine uyarlanmalar olarak geliştirilmiş birden çok amaca hizmet eden araçlardır. Bir Büyük Toplumda tek bir kişinin bütün eylemlerin genel düzeninin dayandığı bütün olguları bilmesi imkansızdır. Kurallar insanın doğası gereği olan bilgisizliklerini aşabilmeleri için bir araçtır. Bütün farklı amaçların nispi önemi üstünde anlaşılan, her şeyi bilen insanlar var olsaydı, bunlar arasında kurallara ihtiyaç olmazdı.

Dağınık bilginin bu şekilde kullanılmasını mümkün kılan şey, fırsatların farklı bireyler için farklı olması gerçeğidir. Belli bir anda değişik bireylerin kendilerini içinde buldukları durumların farklı olması ve bu özgül durumların çoğunun sadece kendilerince bilinmesi nedeniyle ki, böyle çok dağınık bilgiden yararlanılması olanağı ortaya çıkmaktadır; bu, piyasanın kendiliğinden düzeninin yerine getirdiği bir işlevdir. Bu nedenle devletin herkesin fırsatlarını belirleyebileceği ve özellikle de bu fırsatların herkes için aynı olmasını sağlayabileceği düşüncesi özgür bir toplumun rasyoneli ile bağdaşmaz.¹⁷⁵

¹⁷⁴ Hayek, a.g.e., s. 21

¹⁷⁵ Hayek, a.g.e., s. 29

Buraya kadar kendiliğinden doğan düzen ilkesinin Hayek için ne kadar önemli olduğu görülmüştür. Hayek'in sosyal teorisini tek cümle ile açıklamak gerekseydi belki de bunu kendiliğinden doğan düzen kavramıyla açıklamak yeterli olurdu. Kendiliğinden doğan düzen, Hayek'in sosyal ve siyasal düzenini açıklamak için temele aldığı bir kavramdır. Hayek'e göre çok karmaşık bir yapı olan sosyal düzenin açıklanmasında, bu karmaşıklığı çözecek bir akıl bulamayız. Bu yüzden bu düzen, planlı bir aklın ürünü olmaktan ziyade, insanlar arasındaki etkileşimin bir ürünü olarak gerçekleşmiştir.

Bu etkileşim sonucunda oluşan sosyal düzen, bilinçli bir şekilde üretilmiş olmayıp, kendiliğinden oluşmuştur. Bu kendiliğinden doğan düzen, bireylerin zamanla işlerine yaradıklarını gördükleri kurallara uymalarıyla oluşmuştur. Kendiliğinden doğan düzen konusunda Hayek'in değinmediği veya eksik kalan bazı hususlar göze çarpmaktadır. Örneğin, Hayek, eserlerinde genellikle toplum sözleşmesi kavramına pek değinmemiştir. Devletin oluşması aşamasında aklın ve planlamanın etkilerinden bahsetmemiştir. Hayek'in insanların soyut kurallara uyduklarını söylemesine rağmen, insanların bu soyutlamayı yaparken, aklın etkisinde kalıp kalmadıkları da ayrıca bir tartışma konusudur. Hayek sosyal düzenin oluşmasında ve devamında aklın yerini hep arka plana itmiştir. Bu nokta, Hayek'in en fazla eleştirilen düşüncelerinden birisidir.

Hayek'in kendiliğinden doğan düzeninde incelenmesi gereken önemli bir kavram adalet kavramıdır. Hayek, adalet kavramını ve kuramını kendiliğinden doğan düzen içinde anlamlandırır. Hayek'e göre ancak kendiliğinden doğan düzen içinde adaletten bahsedilebilir. Baskıcı, kurucu, örgütlemeye dayalı düzen için adaletten bahsedilemez. Adalet kuramı kendiliğinden doğan düzenin işlemesine yardımcı olur.

2.5- ADALET

Hayek, adalet kavramının, sosyal teorisinde önemli bir yer tuttuğunu belirtmektedir. Aslında Hayek, adalet kuramı içerisinde, kendiliğinden doğan düzenlere karşı olan örgütlemeye dayalı düzenin bir eleştirisini yapar. Çünkü, o'na göre örgütlemeye dayalı düzenlerde adalet kavramının içi boşaltılır ve anlamsızlaştırılır. Ayrıca Hayek, adalet kuramının temellendirilmesinde, bilgi kuramından hareketle, insan bilgisinin sınırlılığınan özellikle bahseder.

Hayek'in adalet kavramının temel noktaları şunlardır: a) Adalet, anlamlı bir şekilde, ancak insan eylemine atfedilebilir; o eylemin birisi tarafından bilinçli olarak meydana getirilip getirilmeyeceği sorununa bakmaksızın herhangi bir ilişkiler durumuna değil. b) Adalet kuralları, esas itibariyle, yasak koyuculuk mahiyetine sahiptir, bir başka deyişle, adaletsizlik gerçekten birincil mefhumdur ve adil davranış kurallarının amacı, gayri adil eylemi önlemektir. c) Önlenmesi gereken adaletsizlik, bir bireyin, diğer insanların bu adalet kuralları tarafından belirlenen koruma altındaki özel sahalarına tecavüz etmesidir. d) Kendileri negatif karakterli olan bu adil davranış kuralları, bir toplumun tevarüs ettiği bütün kurallara, aynı derecede negatif olan evrensel uygulanabilirlik testini tutarlı bir şekilde uygulamak suretiyle geliştirilebilir.¹⁷⁶

Hayek'e göre adalet insanın bilgisinin sınırlılığının bir ürünüdür. Bilgi kuramında da görüldüğü gibi eğer insanların bilgisi sınırsız olsaydı, yani her şeyi bilselerdi adalet gerek olmazdı. Çünkü insanlar eylemlerinin bütün sonuçlarını, etkilerini bilebilir, aynı şekilde başkalarının eylemlerinin etkilerini bilebilir ve herhangi bir kurala uymaya gerek duymazlardı. Dolayısıyla böyle bireylerden oluşan bir toplumda adalet ihtiyacı duyulmazdı.

¹⁷⁶ Hayek, *Liberal Bir Sosyal Düzenin İlkeleri*, s. 126

Atilla Yayla, liberalizm anlayışında adalet kavramını Hayek'in nasıl gördüğünü şöyle belirtir: “Hayek'in benimsediği adalet teorisi klasik liberalizmin kural izleyici adalet anlayışıdır.”¹⁷⁷ Buna göre, bireysel eylemlere uygulanabilecek bir terim olan adalet somut sonuçlara değil eylemlere rehberlik eden kurallarla bağlantılıdır. Bir eylemin adil mi yoksa gayri adil mi olduğu, o eylemin eylemde yer alan taraflara sağladığı somut sonuçlara değil, eylemin belirli kurallara uyarak yapılıp yapılmadığına bakarak belirlenir.

Hayek, organizasyonun amaca-bağlı kurallarının tersine, “kendiliğinden bir düzenin oluşmasına hizmet eden, amaçtan-bağımsız kuralları tanımlamak üzere adil davranış kuralları terimini kullanır.”¹⁷⁸ İşte Büyük Toplumunu mümkün kılan da budur. Adil davranış kuralları, kendiliğinden doğan düzenin işlemlerini sağlarlar. “Bu kurallar aynı zamanda adaletin de kurallarıdır.”¹⁷⁹

Adil davranış kuralları özgül çıkarların korunmasıyla ilgili olmayıp, bütün özgül çıkar arayışlarının kendilerine tabi olması gereken değerlerdir. Bu ilke, özel kişilerin faaliyetlerine olduğu kadar, özgül amacın gerçekleştirilmesine tahsis edilmiş ortak araçların yöneticisi olarak hükümetin kendi yetkisi içindeki görevleri için de geçerlidir. Ayrıca, hem geçici ve özgül olanla ilgili olduğunda hükümetin sürekli ve genel olana ilişkin bir yasayla bağlı olması gereğinin, hem de görevi adil davranış kurallarını formüle etmek olanların hükümetin geçici ve özgül amaçlarıyla ilgilenmemeleri gereğinin nedeni de budur.¹⁸⁰

Adil davranış kurallarının neler olduğu konusunda Hayek, aşağı yukarı Hume'un görüşlerini paylaşmaktadır. Hume'un “üç temel tabiat yasası” da dediği bu kurallar, “mülkiyetin istikrarı”, “mülkiyetin rıza ile transferi” ve

¹⁷⁷ Yayla, **Liberal Bakışlar**, s. 243

¹⁷⁸ Hayek, a.g.e., s. 57

¹⁷⁹ Hayek, a.g.e., s. 57

¹⁸⁰ Hayek, a.g.e., s. 38

“vaatlerin yerine getirilmesi”dir. Daha başka bir deyişle, çağdaş özel hukuk sistemlerinin özü olan “sözleşme özgürlüğü, mülkiyetin dokunulmazlığı ve başka bir kişiye hatasından dolayı verilen zararı tazmin etme” kuralları adil davranış kurallarıdır.¹⁸¹ Bu kurallar, kurucu rasyonalistlerin zannettiği gibi belirli insanların bilinçli tasarımlarının ürünü olarak ortaya çıkmamış, kendiliğinden oluşmuş ve genellik ve evrenselliği içeren negatif olma testini geçerek bugünkü hale gelmiştir.

Yayla’ya göre; adaletin temeli olan adil davranış kuralları “genelde negatif karakterlidir. Bunlar belirli eylem tiplerinin yapılmasını öngörmekten, yani pozitif yükümlülükler yüklemekten çok, belirli eylem biçimlerini yasaklarlar, yani negatif yükümlülükler doğururlar. Bundan amaç, bireylerin içinde seçtikleri doğrultuda serbestçe hareket edebilecekleri alanı korumaktır.”¹⁸²

Adil davranış kurallarının hizmet ettiği değerler, böylelikle varolan bir olgusal düzenin, ayrıntıları değil, insanların onları daha çok sayıdaki değişik, birbirinden ayrı ve önceden bilinemez amaçların etkili biçimde takibinin şartları olarak gördükleri için artırmak istedikleri, soyut özellikleri olacaktır. Kurallar, toplumun toplu düzeninin, onun daha yüksek derecede sahip olmasını istediğimiz belirli soyut özelliklerini garanti etmeyi hedefler. Düzeni, başlangıçta geçerli davranışların temelini teşkil eden kuralları iyileştirerek hüküm sürer kılmaya çabalarız.¹⁸³ Yani bu kurallar başlangıçta hiç kimsenin bilinçli olarak yaratmadığı ve bundan dolayı hiçbir amacı olmayan, fakat biz onun bizim bütün eylemlerimizin başarılı biçimde takibi için önemini anlamaya başladıktan sonra iyileştirmeye çalışabileceğimiz bir ilişkiler durumudur.

¹⁸¹ Yayla, **Özgürlük Yolu. Hayek’in Sosyal Teorisi**, s. 175

¹⁸² Yayla, a.g.e., s. 173

¹⁸³ Hayek, **Hukuk, Yasama ve Özgürlük. Özgür Bir Toplumun Siyasi Düzeni**, s. 158

Hayek'in bu düşüncelerinden hareketle şu belirtilebilir ki, ancak insan davranışı adil veya gayrı adil olarak nitelenebilir. Bu terimlerin durum veya şartlara uygulanması, ancak bir kimsenin bunları gerçekleştirmekten veya gerçekleşmelerine izin vermekten sorumlu olması halinde anlamlı olabilir. Hiç kimsenin değiştiremeyeceği yalın bir gerçek veya bir durum iyi veya kötü olabilir, ama adil veya gayrı adil olamaz. Adil terimini insan eylemlerinden veya onları yöneten kurallardan başka durumlar için kullanmak yanlıştır.

Dolayısıyla, toplumun düzeni devletin faaliyetlerinden etkilenmekle beraber, bir kendiliğinden düzen olarak kaldığı sürece, sosyal sürecin sonuçları adil veya gayrı adil olamaz. Sadece insan iradesiyle yaratılmış olan durumlara adil veya gayrı adil denebileceği için, bir kendiliğinden düzenin ayrıntıları adil veya gayrı adil olamaz.

Yine bu noktadan hareketle aslında Hayek'in varmak istediği sonuç, sosyal veya dağıtıcı adalet gibi kavramların, bir kendiliğinden doğan düzende, bir anlam taşımadığıdır. Bu kavramlar, boş ve belirsiz kavramlardır. Dolayısıyla da uygulanabilirlikleri yoktur.

Bir oyun biçiminde karikatürize edilen özgür toplumda bireylerin ve grupların ne elde edeceğini belirleyen, buna karar veren, organizasyon düzenine benzer bir belirleyici otorite yoktur. Bireyler istedikleri işi yapmaları konusunda özgürdürler. Dağıtım kelimesinin serbest piyasa ekonomisindeki gelir dağılımını ifade etmek üzere kullanılması da yanlıştır. Çünkü, piyasa ekonomisinde herhangi bir otoritenin sosyalist ekonomide olduğu gibi dağıtım yapması anlamında dağıtım olayı yoktur.¹⁸⁴

Sosyal adalet ile ilgili Hayek'in ele aldığı birinci problem, piyasaya dayanan bir ekonomik düzen içinde sosyal adalet kavramının herhangi bir anlam veya içeriğe sahip olup olmadığıdır. İkincisi ise, onu zor yoluyla

¹⁸⁴ Yayla, a.g.e., s. 183

uygulama yetkisine sahip bir otorite tarafından, farklı birey veya grupların performans veya ihtiyaçlarının değerlendirilmesine dayanan bir ödüllendirme kalıbının, sosyal adalet veya başka bir bahane adına, dayatıldığı bir durumda, bir piyasa düzeninin mümkün olup olmadığıdır. Bu iki soruya da Hayek, kesin olarak hayır cevabını verir.

Liberal düşünörlere göre piyasanın sonucunun adaletsiz olduğu yolundaki yakınmalarımız gerçekte herhangi bir kimsenin adaletsiz olduğunu ifade etmez ve esasen kimin adaletsiz olduğu sorusunun da hiçbir cevabı yoktur. Oysa bugün insanlar beklentilerinin karşılıklarını alamadıkları zaman, toplumdan bu sorunu çözmesini beklemekte, böylelikle topluma üstün bir rol biçmektedirler. Acı çekenlerin kendisine haklı bir şikayette bulunacakları herhangi bir şey ve herhangi bir etkili insan grubu olmadığı gibi; aynı anda hem bir düzenin işlerliğini temin edecek hem de bu gibi hayal kırıklıklarını önleyecek türden herhangi bir adil bireysel davranış kuralı da yoktur.

Adalet, insan davranışlarının bir vasfı olarak, insanlar tarafından bilinçli olarak gerçekleştirilmemiş olan durumlara değil, insan eyleminin kastedilmiş sonuçlarına atfedilebilir. “Piyasanın şahsi olamayan süreçleri ne adil ne de adaletsiz olabilir; çünkü sonuçlar kastedilmiş veya öngörölmüş olmayıp, bunlar bir bütün halinde hiç kimsenin bilgisi dahilinde bulunmayan çok sayıda duruma bağılırlar.”¹⁸⁵ Bu süreç içinde bireylerin davranışı adil veya adaletsiz olabilir; ne var ki, bireylerin tamamıyla adil davranışlarının başkaları için kastedilmemiş veya öngörülebilir olmayan sonuçları olacağından dolayı bu sonuçlar adil veya adaletsiz olarak nitelendirilemezler. Dolayısıyla insanların beklentileri karşılanmadığı için toplumdan yardım istemesi anlamsızdır.

Hayek, dağıtıcı adalet anlayışına dayanan politikaların hukuk devleti ilkesiyle bağdaşmadığını düşünmektedir. Hayek’in dağıtıcı adalet anlayışına karşı çıkmasının bir nedeni de insanların nelere sahip olması gerektiğini

¹⁸⁵ Hayek, **Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük. Sosyal Adalet Serabı**, s. 104

tespite yarayacak objektif ölçütlerin bulunmadığına, dolayısıyla değerlerin doğru dağılımına ilişkin her kararın kaçınılmaz olarak hükümetin keyfi takdirine bağlı olacağına inanmasıdır. Zaten ona göre, adalet değerlerin dağıtımıyla değil, kuralların adil olmasıyla ilgilidir. Yaptırımlar genel ve soyut yasalarla sınırlandırıldığı sürece bu düzen içinde meydana gelen değişikliklerden hiçbir bilinçli irade sorumlu tutulamaz. Aynı yasalar çerçevesinde davranan özgür bireylerden oluşan bir toplumu haksız ya da haklı, kötü ya da iyi, adil ya da gayri adil bulmak sosyal oluşumları insana benzeten ilkel bir düşüncedir. Piyasa düzenini bir oyuna benzetirsek, oyunun ancak kuralları adil olabilir, sonuçları bağlamında adaletten söz etmek anlamsızdır.¹⁸⁶ Burada en büyük tehlike beklentileri gerçekleşmeyen bireylerin, toplumdan, siyasi gruplardan ya da başka herhangi bir kurumdan yardım beklemesidir. Böyle bir durum bir kere yaşandı mı objektiflik kaybolur ve her birey bu yardımı ister hale gelir. Bu durumu da diğer güç sahipleri kullanarak, bireyleri kendi çıkarları doğrultusunda hizmet etmeye zorlarlar. Bunun en güzel örneklerinden birisi hükümetlerin oy için yaptıkları eylemlerdir.

Hayek'in adalet ile ilgili düşüncelerinde eleştirilen en önemli nokta kendisinin sosyal adalet kavramına bu kadar keskin ve katı bir biçimde karşı çıkışıdır. Çünkü belli bir çıkar gözetilmeden sadece insanlar arası eşitsizliği ya da gelir dağılımındaki adaletsizliği dengelemek isteyen bir hükümet, sosyal adalet programını uyguladığında, Hayek'in öne sürdüğü, sosyal adalet politikasının sonucu kesinlikle başarısızlıkla sonuçlanacaktır ya da sosyal adalet politikasının sonunda insanlar özgürlüklerini yitirerek, emir komuta zincirinin içine gireceklerdir türünden iddialar, doğruluğu yitirmiş olabilir. Bu eleştirilere Hayek'in verdiği cevap da çok ilginçtir. Hayek'e göre "negatif bir iddia hiçbir zaman kanıtlanamaz."¹⁸⁷ Hayek'in kendi bilgilerini kendi amaçları için kullanmalarına izin verilen özgür insanlardan oluşan bir toplumda sosyal

¹⁸⁶ Erdoğan, a.g.e., s. 57

¹⁸⁷ Hayek, a.g.e., s. 133

adalet teriminin anlam ve içerikten yoksun olduğu şeklindeki temel iddiası, negatif karakterli olduğu için kanıtlanamaz.

İster eşitlik arayışı biçiminde, isterse herkese hak ettiğinin verilmesi biçiminde yorumlansın, sosyal adalette esas amaç, insanlar arasındaki maddi şeylere sahiplik farkının giderilmesi veya en azından azaltılmasıdır. Ancak, pazar düzeni içinde ortaya çıkan bu farklılıkları giderme görevini üstlenen tabii ki devlet olacaktır. Böylece devletin vatandaşlarına eşit değil, eşit olmayan muameleler yapması gerekecektir. Çünkü insanlar birbirlerinden fiziki güç, zeka, beceri, bilgi ve sosyal çevre bakımlarından devletin ortadan kaldıramayacağı biçimde farklıdırlar.¹⁸⁸ Onlar arasında materyal şeylere sahiplik bakımından eşitlik sağlamak istiyorsa devletin vatandaşlarına, sayılan bakımlardan dezavantajlı olanları kollamak amacıyla, farklı davranması gerekecektir. Yani ayrımcı olacaktır. Bunun ise kanun hakimiyeti ve kanun önünde eşitlik ilkesi ile bağdaşmayacağı açıktır.

Çoğu liberal yazarlara göre, devletin, sosyal adaleti sağlama gibi bir fonksiyonu üstlenmesi yanlıştır. “Piyasa ekonomisi içinde oluşan gelir dağılımının gayri adil olduğunu öne sürerek, devletin daha adil olduğuna inanılan ölçülere göre gelir dağıtımını gerçekleştirmesini, toplumsal zenginliği yeniden dağıtmasını istemek hem gerçekleştirilemez hem de bireyin haklarına ve hayatına müdahalesi anlamına gelir.”¹⁸⁹ Ayrıca, devletin piyasa ekonomisine müdahalesi arttıkça bireysel özgürlük ortadan kalkar ve despotik rejimlerin doğma şansı artar.

Bu görüşlerin doğal bir yansıması olarak, liberalizm, siyasete daha doğrusu siyasetin yayılmasına ve genişletilmesine de mesafeli yaklaşır. Çünkü, bireyin özgürlüğünün önünde en büyük engellerden biri olan devlet müdahaleleri, siyasetin genişletilmesi ile kendine bir yol bulur. Yani, siyasetin genişletilmesi ve bireylerin eylemlerinin siyaset tarafından yönlendirilmesi

¹⁸⁸ Butler, a.g.e, s. 122

¹⁸⁹ Yayla, **Liberalizm**, s. 208

veya bireyin siyasete indirgenmesi, devletin müdahale alanının genişlemesine, dolayısıyla da bireysel özgürlüklerin sınırlandırılmasına yol açar. Bu yüzden, siyasetin alanının sınırlanması gereklidir. Zaten bunu yapmaksızın devletin sınırlanması da mümkün değildir.

Hayek'e göre sosyal adalet çok kere, daha sefil duygulara hitap eder: kendinden iyi durumda olanlardan hoşlanmamak veya kıskançlık gibi duygulara hitap eder. Bu, Stuart Mill'in deyimiyile, "bütün tutkuların en antisosyal ve en zararlı olanı"¹⁹⁰dır. Bir kısım insan, zengin olurken başka insanların temel ihtiyaçlarını karşılayamamasını bir rezalet olarak gösteren adaletle hiç ilgisi olmayan bir şeyi adalet adıyla kamufle eden ve büyük zenginliğe yönelik olan bir düşmanlıktır. En azından, zenginleri yağmalamayı arzu eden kimseler kendi taleplerine hiçbir ahlaki gerekçe gösterememekle kalmaz, fakat aynı zamanda tamamen irrasyonel bir tutkuya esir olarak, kıskançlık güdülerine hitap ettikleri kişilere de fiilen zarar verirler.

Hayek'in sosyal adalet kavramı ile bu kadar meşgul olmasının ve bu kavramın geçersizliğini açıklamaya çalışmasının nedeni, savundukları belirli politikaları desteklemek üzere sosyal adalet başvurmaya hazır olmayan herhangi bir siyasi hareket veya siyasetçinin olmamasını düşünmesidir. Yani o'na göre bütün politikacılar sosyal adalet kavramına sığınmakta, bu kavramın ve bu kavramın hedeflerinin çekiciliğinden etkilenen toplulukları da peşlerinden sürüklemektedirler. Ama Hayek'in, sosyal adalet sadece çıkarı için dur diyen bir siyasi hareket görmediğini söylemesi, böyle bir hareketin olmadığı ya da olamayacağı anlamına gelmez.

Hayek, aslında burada benimsediği sistem olan liberalizmin karşı çıktığı nokta olan dogmatizme düşmektedir. Çünkü o'na göre gerçekten hiçbir çıkar gözetmeden sosyal adalet kavramını benimseyen ve politikalarına yansıtan bir siyasi hareket yoktur ve olamaz. Oysa, gerçekten toplumu düşünen ve

¹⁹⁰ Hayek, a.g.e., s. 135

belli bir çıkar gözetmeden sosyal adalet politikasını izleyen ve uygulayan bir siyasi hareket mümkün olabilir.

Hayek'in adalet kuramına değinildikten ve adaletin kendiliğinden doğan düzenin işleyebilmesi için gerekli olduğu belirtildikten sonra; Hayek'in kendiliğinden doğan düzeninin ne olduğu? Kendiliğinden doğan düzen ile neyi kastettiği? ya da kendiliğinden doğan düzenin somut yansıması nedir? şeklinde oluşturulabilecek soruların cevapları verilmeye çalışılacaktır. Hayek'in düşünce sistematığına bakıldığında bu sorulara verilecek cevap piyasa ekonomisidir. Hayek, kendiliğinden doğan düzen anlayışını piyasa ekonomisi ile anlamlandırır.

2.6- PİYASA EKONOMİSİ

Liberal bir anlayışı savunan Hayek'in sosyal teorisi, piyasa ekonomisi düşüncesine dayanmaktadır. Aslında Hayek'in düşünce sistematüğinde kendiliğinden doğan düzen ile piyasa ekonomisinin aynı anlama geldiğı söylenebilir. Bir bakıma onun düşüncesindeki kendiliğinden doğan düzenin adı, piyasa ekonomisidir. Hayek'in kendi ifadesiyle piyasa düzenini tek cümle ile tanımlamak istersek şöyle diyebiliriz; piyasa sistemi, "insan davranışının bir eseri olan, fakat insan dizaynının eseri olmayan"¹⁹¹ sistemdir.

Hayek'in bu piyasa ekonomisi ile ilgili olarak Herbert Spencer'in (öl. 1903) şu sözlerinden etkilendiğini söylemek gerekir; "Doğanın düzenine bir kez müdahale edilmeye başlandığında bunun nasıl sonuçlanacağını hiç kimse söyleyemez. Ve eğer bu, doğanın düzeninin insanla ilgili olmayan bölümü için doğruysa, doğanın düzeninin insanlar arasındaki ilişkilerden oluşan bu bölümü için daha da doğrudur. Yaratılışın diğer bütün alanlarında olduğu gibi, toplumda da, bütün unsurları dengede tutan şu olağan üstü kendini düzenleme ilkesiyle karşılaşılır. Toplumun yasaları öyle bir özelliğe sahiplerdir ki doğal kötülükler kendi başlarına düzelirler."¹⁹²

Bu konu ile ilgili olarak Hayek'in fikirlerinden etkilendiğı David Hume da şöyle söylemektedir; "Maddenin taneciklerinin düşünölebilecek her düzeninin ya da bileşiminin, sonsuz bir süre içinde, denenmesi gerekir... Öyle bir sistem, öyle bir düzen, öyle bir şeyler ekonomisi var mıdır ki madde, onun içinde, hem kendisinin kopmaz parçası gibi görünen bu sürekli çalkantıyı koruyabilsin, hem de biçimlerde bir değişmezliğı sağlasın... maddenin sürekli evinimi, sonunda, bu ekonomiyi ya da düzeni meydana getirecektir. Bu düzen de bir kez kurulunca kendi doğası gereğı varlığını sürdürür."¹⁹³

¹⁹¹ Klein, a.g.m, s. 71

¹⁹² Vergara, a.g.e., s. 36

¹⁹³ Vergara, a.g.e., s. 38

Piyasa sistemi, daha çok bir değişim ve rakabet oyununa benzer. “Piyasa sistemi, herkes kendi amacına sahip olmakla beraber oyuna iştirak etmekten dolayı tüm oyuncuların kazançlı çıktığı zenginlik yaratan bir oyundur.”¹⁹⁴ Ve her oyundaki gibi sonuç, beceri ve şans faktörlerine dayanır.

Piyasa ekonomisinde bütün bireyler kendi adlarına davranırlar; fakat kendi ihtiyaçlarını elde etmek için uğraşan bireylerin eylemleri aynı zamanda diğer insanların ihtiyaçlarını gidermelerine de hizmet eder. Herkes diğer insanlara hizmet eder ve aynı zamanda onların hizmetlerinden yararlanır. Bu bağlamda her birey, hem kendi başına bir son, bir amaçtır; hem de diğer insanların amaçlarına ulaşmak için yararlanacakları, hizmetine başvuracakları bir araçtır. “İnsanlar kendi bireysel yargıları, kanaatleri ve menfaatlerinin emrettiği şekilde, işbirliği yapıp yapmamakta, birbirleriyle ilişkiye girip girmemekte serbesttirler.”¹⁹⁵ Bu karşılıklı yarar için işleyen sistem Pazar tarafından yönlendirilir. Pazar, bireylerin faaliyetlerini, insan ihtiyaçlarını tatmin etmede en başarılı oldukları alanlara kanalize eder. Pazar sisteminin çok önemli bir özelliği, sistemdeki bütün insan ilişkilerinin gönüllü olmasıdır.

Piyasa ekonomisinin olmazsa olmazlarından biri, belki de en önemlisi mülkiyet kavramıdır. Bütün liberal düşünürler, mülkiyete özel bir önem vermişlerdir. John Locke, mülkiyet hakkına büyük önem verip; “mülkiyetin insanlara doğa yasası tarafından verildiğini”¹⁹⁶ söyler. “İnsanın bir başkası üzerine değil, kendi üzerine hakkı vardır. Kendi bedeninin çalışması onundur. Doğanın yapısını değiştirip, kendi çalışmasını eklediğinde diğer insanların genel haklarını dışarıda bırakır ve onu tartışmaksızın kendi mülkiyeti yapar.”¹⁹⁷

¹⁹⁴ Butler, a.g.e., s. 63

¹⁹⁵ Yayla, **Liberal Bakışlar**, s. 195

¹⁹⁶ Elif Yeşim Ünalđı, **Liberalizm Düşüncesinin Temeli olarak John Locke’da Devlet Fikri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2002, s. 42

¹⁹⁷ Ünalđı, a.g.e., s. 43

Kant’a göre mülkiyet ile özgürlük arasında bir ilişki vardır. İnsanın sahip olduğu tek doğal hak olan özgürlükten, mülkiyet hakkı doğar. Kant’a göre mülkiyet, “kişiliğin kişisel iradenin belirmesi yönünden zorunludur.”¹⁹⁸ İnsan iradesinin, kendi dışındaki nesnelere yönelerek onları kendi kişiliğinin bir parçası yapmaya hakkı vardır. Böylece, Kant, “kişilik ile mülkiyet arasında bir bağ kurarak, mülkiyet hakkı olmadığı zaman bireysel irade özgürlüğünün olamayacağını”¹⁹⁹ vurgular.

Hayek, ideal bir sosyal düzende bütün liberal düşünürler gibi, mülkiyetin önemini vurgular. Hayek, mülkiyetin öneminin daha iyi anlaşılması için; “iyi çitler iyi komşular yapar”²⁰⁰ ifadesini kullanır. Hayek, bu ifade ile insanların kendi bilgilerini kendi amaçlarının takibi için birbirleriyle çatışmaksızın yalnızca eğer onlara mahsus serbest hareket alanları arasında açık sınırlar çekilebilirse kullanabileceklerinin anlaşılmasını kastetmektedir. Mülkiyet, sadece maddi şeyleri kapsama anlamında değil, fakat her bireyin “hayat, özgürlük ve menkul ve gayrimenkulünü” kapsayacak şekilde kullanılan geniş anlamında mülkiyet, bireysel özgürlük ile çatışmanın yokluğunu bağdaştırma probleminin halli için insanoğlunun şimdiye kadar keşfetmiş olduğu yegane çözümdür.

Hayek’in mülkiyetin yanında para konusunda da ilginç fikirleri vardır. Her şeyden önce ona göre: “para, insan tarafından icat edilen en mühim özgürlük vasıtalarından birisidir.”²⁰¹ Hayek’in bu sözünden sonra akla peki para sahibi olmayan ya da çok az para sahibi olan insanların yani fakir insanların özgürlüğü sorusu gelmektedir. Yani para eğer en büyük özgürlük araçlarından birisi ise ve fakir insanların da parası olmadığına göre, fakir insanlar özgür olamayacaklar mıdır? Hayek bu soruya da ilginç bir cevap vermektedir. Ona göre; “bugünkü toplumda, para, fakir bir insana dahi çeşitli

¹⁹⁸ Adnan Güriz, **Hukuk Felsefesi**, Ankara Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1985, s. 220

¹⁹⁹ Güriz, a.g.e., s. 221

²⁰⁰ Hayek, **Hukuk, Yasama ve Özgürlük. Özgür Bir Toplumun Siyasi Düzeni**, s. 161

²⁰¹ Hayek, **Kölelik Yolu**, s. 121

imkanlar arasında harikulade bir seçme özgürlüğü sağlar; daha birkaç nesil önce bir zenginin sahip olduğu imkanlar bile bundan çok daha azdı.”²⁰² Birçok sosyalistin teklif ettiği gibi, para kazanma güdüsü yerine, gayri iktisadi güdüler ikame etmeyi kabul eylediğimiz takdirde neler olabileceğini tahmin etmeye çalışırsak, paranın gördüğü hizmetlerin manasını daha iyi anlarız. İşin karşılığı para ile ödenecek yerde, resmi unvanlar veya imtiyazlar şeklinde, başkaları üzerinde bir iktidar verilmek veya daha iyi bir mesken ve gıda şartları, seyahat ve tahsil imkanları temin edilmek suretiyle ödendiği takdirde, özgürlük sınırlandırılmış demektir.²⁰³

Birçok kimse, iktisadi plancılığın, sadece iktisadi menfaatlerimizi ilgilendirmesi nedeniyle, hayatımızın esasını teşkil eden değerleri ciddi surette tehdit edemeyeceğini düşünmektedir. Fakat Hayek’e göre bu düşünce yanlıştır. İktisadi değerlerin bizim nazarımızda birçok şeyden daha az önem taşıması, iktisadi sahada, bizim için hangi şeyin daha ehemmiyetli olduğunu bizzat kararlaştırmak özgürlüğüne ve imkanına sahip olmamızdandır.²⁰⁴ Çünkü, mevcut toplum düzeninde, kendi hayatımızın iktisadi meselelerini bizzat kendimiz çözeriz. Halbuki iktisadi faaliyetlerimizin denetim altına alındığı, takip edeceğimiz belli gayeler kontrol ve tasvipten geçtiği takdirde, hakikatte bütün hayatımız, her şeyimiz kontrol altına alınmış olacaktır.

İktisadi özgürlük bulunmadıkça siyasi özgürlüğün bulunmayacağı sık sık söylenir. Bu söz doğrudur; fakat bu cümleye, plancılık taraftarlarının verdikleri mananın tam tersi verilmek şartıyla. İktisadi özgürlük, sosyalistler tarafından vaat edilen “her türlü iktisadi endişeden kurtulma” manasına alınırsa, “iktisadi özgürlüğün bütün diğer özgürlüklerin ön şartı olduğu ileri sürülemez: Çünkü bu manada iktisadi özgürlüğe kavuşabilmek için, bireyleri mutlaka seçme zaruretinden de, imkanından da mahrum etmek lazımdır.

²⁰² Hayek, a.g.e., s. 122

²⁰³ Hayek, a.g.e., s. 122

²⁰⁴ Hayek, a.g.e., s. 124

Diğer özgürlüklerin zaruri şartı ve esası olan iktisadi özgürlük, kendi yolumuzu bizzat seçme hakkını bize bırakan, insanlara serbestçe faaliyette bulunmak imkanını bahşeden bir iktisadi özgürlüktür. Böyle bir özgürlük de, zaruri olarak, her hakkın tabii neticesi olan sorumlulukları da beraberinde getirir.²⁰⁵

Ekonomi kelimesinin kullanımındaki belirsizliğin yaratmış olduğu karışıklık öylesine ciddidir ki; Hayek onun kullanımının kesin olarak orijinal anlamda hasredilmesi ve piyasa düzenini oluşturan, birbiriyle yakından ilişkili çok sayıda ekonominin oluşturduğu sistemi ifade etmek üzere başka bir terimin benimsenmesini zorunlu görür. “Pazarın kendiliğinden doğan düzenini, çoğu zaman ekonomi bilimi teriminin yerine konulması önerilen catallactics terimiyle benzeştirerek catallaxy diye adlandırmayı teklif etmiştir.”²⁰⁶ Hayek, bu terimi, pek çok ayrı ekonominin bir piyasa içinde karşılıklı olarak ayarlanmasıyla gerçekleşen düzeni ifade etmek üzere kullanır. Böylece bir katallaksi, mülkiyet, haksız fiil ve sözleşme hukukunun kuralları içinde hareket eden insanlar aracılığıyla piyasa tarafından yaratılan özel bir kendiliğinden düzen türüdür.

Piyasa sisteminin işleyişinin, hem bir düzenin yaratılmasını, hem de aynı zamanda insanların kendi çabalarından elde ettiklerinin büyük miktarda artmasını nasıl sağladığını anlamamanın en iyi yolu, Hayek’e göre onu bir katallaksi oyunu olarak düşünmektir. Bu oyun zenginlik yaratan bir oyundur; yani, bütün katılanların ihtiyaçlarını karşılama ihtimalini ve mal akışını artıran yine de sözlük anlamında bir oyun olma özelliğini koruyan bir oyundur. Oxford English Dictionary oyunu şöyle tanımlamaktadır: “kurallara göre oynanan ve sonucu üstün beceri, güç veya şans tarafından belirlenen bir yarışma.”²⁰⁷ Bu oyunun en önemli özelliği her bir kişi için sonucunun, beceri ve şansın bir karışımı tarafından belirlenmesinin kaçınılmaz olmasıdır.

²⁰⁵ Hayek, a.g.e., s. 135

²⁰⁶ Hayek, **Liberal Bir Sosyal Düzenin İlkeleri**, s. 124

²⁰⁷ Hayek, **Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük. Sosyal Adalet Serabı**, s. 158

Bu oyunun zenginlik yaratıcı özelliğinin temel nedeni; her bir oyuncunun çabalarının sonuçlarının kendi bilmediği ihtiyaçların karşılanmasına katkıda bulunmasını ve bunu da ancak dolaylı olarak öğrendiği şartlardan yararlanmak suretiyle yapmasını mümkün kılan işaretler olarak işlev görmesidir. Böylece o, zenginlik yaratan bir oyundur; çünkü, her bir oyuncuya, hakkında hiçbir dolaysız bilgiye sahip olmadığı ihtiyaçları karşılamasına imkan veren bilgiyi sunar ve böylece aksi durumda mümkün olandan daha büyük miktarda ihtiyaç tatmini gerçekleşir.

Bu oyuna göre örneğin ayakkabı imalatçısı ayakkabıları Metin'in onlara ihtiyacı olduğunu bildiği için üretmez. O ayakkabı imal eder; çünkü, tanımadıkları binlerce Metin'in onları satın almak istediğini bilen düzinelerle tüccar veya perakendecinin çeşitli fiyatlardan belli sayıda satın alacaklarını bilir. Bunun gibi, bir imalatçı; denge durumunda alüminyum nispeten bol ve magnezyumu nispeten kıt hale getirmiş olan bütün arz ve talep değişmelerini bildiği için değil, fakat kendisine önerilen alüminyum fiyatının magnezyumun fiyatına nispetle düşük olduğu basit gerçeğini bildiği için, ürününü imal ederken magnezyum yerine alüminyum kullanmak suretiyle başkalarına da üretim için kaynak bırakacaktır.²⁰⁸

Bilinçli olarak gerçekleştirilmiş olmayan ve herkesin şansını artırdığı için oynanan bir oyunun sonucu niteliğindeki özel dağılımlarının ahlaki bakımdan haklı olduğunu göstermeye çalışmak gerekmez. Böyle bir oyunda hiç kimse insanlara farklı muamele etmez ve oyunun değişik kişiler için sonucunun farklı olması da, bütün insanlara eşit saygı gösterilmesiyle tamamen tutarlıdır. Eğer bir planlama otoritesi tarafından yönetilseydiler, herhangi bir kişinin çabalarının sonuçlarının ne değerinde olacağı tam bir

²⁰⁸ Hayek, a.g.e., s. 158

kumar olacaktır.²⁰⁹ Çünkü, böyle bir durumda kişinin başarısını ya da başarısızlığının değerlendirilmesi, sadece bu otoritenin elinde olacaktır.

Bazı grupların maddi durumlarındaki bu şekilde hak edilmemiş gerilemeler ortaya çıkması, piyasa düzenine yöneltilecek temel bir itiraz konusudur. Ne var ki, taraflar çeşitli işlemlerinde kararlarının başkaları üzerindeki etkilerini değil de yalnızca kendi avantajlarını göz önünde bulundurdıkları sürece, bazılarının nispi konumlarındaki bu gibi düşüşler, zorunlu ve sürekli tekrarlanan bir sonuç olacaktır.

Büyük toplum ve onun piyasa düzeni, sık sık, üzerinde anlaşmaya varılmış bir amaçlar düzeninden yoksun olmakla suçlanır. Ne var ki, Hayek'e göre bu aslında onun büyük meziyetidir; çünkü, bireysel özgürlüğü ve onun değer verdiği her şeyi mümkün kılan bu özelliktir. Büyük Toplum, insanların barış içinde bir arada yaşayabileceklerini ve ayrı ayrı izleyecekleri özgül amaçların farklılığına rağmen birbirlerine karşılık olarak yarar sağladıklarını keşfetmeleriyle ortaya çıkmıştır.

Bu keşif, izlenmesi zorunlu somut amaçlar yerine soyut davranış kurallarının ikame edilmesi yoluyla, bu barış düzeninin aynı amaçları izleyen küçük grupların sınırlarını aşarak genişlemesini mümkün kılmıştır.²¹⁰ Çünkü, bu keşif, her bir bireyin, tanınması bile gerekmeyen ve kendisinininkilerden tamamen farklı amaçları bulunabilen başka kimselerin beceri ve bilgisinden kazanç sağlamasına imkan vermiştir.

Tarafların değişimden yarar elde etme ihtimali, onların ihtiyaçlarının farklılığı ölçüsünde artar. "Bir örgüt içindeki çeşitli üyeler aynı amaçlara yönelmiş olmaları ölçüsünde birbirlerine yardımcı olurken, bir katallakside

²⁰⁹ Hayek, a.g.e., s. 160

²¹⁰ Hayek, a.g.e., s. 151

bireylerin başkalarını umursamadan, hatta onlardan haberdar olmaksızın onların ihtiyaçlarına katkıda bulunmaları sağlanır.”²¹¹

Elbetteki piyasa sisteminde her birey beklentilerinin karşılığını alamayacak, başarısızlıklar, umutsuzluklar görülecektir. Piyasa sisteminin bütün sonuçlarının olumlu olacağı veya bireylerin piyasa sisteminden kesinlikle büyük başarılar elde edeceği düşünülmemelidir. Hatta tam tersine, “sosyal hayatta başarısızlıkların bulunması ve bazı insanların diğerlerine göre daha geride veya altta bulunması piyasa sisteminin fonksiyonel olabilmesi için gereklidir.”²¹² Buna göre bir anlamda piyasa sistemi bireyler arası eşitsizliklerin sürmesiyle işlevini korumaktadır.

Kendiliğinden doğan düzenin bir örneği olarak piyasa sisteminin diğer bir önemli kavramı rekabet kavramıdır. Rekabet olmaksızın piyasa sistemi işleyemez. Bu yüzden, “piyasa ekonomisine serbest rekabet sistemi de denilir.”²¹³ Rekabetin piyasa sistemi için bu kadar vazgeçilemez olmasının nedeni, rekabetin, tekelleşmeyi önleyerek, özgürlüğün kısıtlanmasına engel olacağı düşüncesidir. Çünkü rekabet, liberal düşünürlere göre daha fazla çalışana, daha az çalışandan daha çok olanak sağlar. Böylelikle, daha fazla çalışanı korumuş olur.

Hayek’e göre, rekabet insanları kendi varlıklarını ve konumlarını muhafaza edebilmeleri veya daha iyiye götürebilmeleri için rasyonel davranmaya itmektedir. “Rekabet teorisi Pazar sürecine katılan herkesin rasyonel olduğu varsayımına değil, tam tersine, rekabet süreciyle, diğerlerine göre nispeten daha “rasyonel” olan az sayıda bireyin davranışlarının geriye kalanları, varlıklarını sürdürebilmek için, onları taklit etmeye sürüklediği varsayımına dayanmaktadır.”²¹⁴

²¹¹ Hayek, a.g.e., s. 151

²¹² Yayla, **Özgürlük Yolu. Hayek’in Sosyal Teorisi**, s. 140

²¹³ Yayla, **Liberal Bakışlar**, s. 202

²¹⁴ Yayla, a.g.e., s. 203

Rekabet esasına dayanan bir toplumda, fakirin, zenginden çok daha az imkana sahip olduğu bir gerçektir. Fakat Hayek'e göre şu da gerçektir ki, "böyle bir toplum nizamı içinde yaşayan fakir bir insan, yine de başka bir toplum nizamında daha büyük bir maddi refaha sahip olan bir kimseden daha özgürdür."²¹⁵ Rekabet sisteminde, fakir bir insan, mirasa konan bir kimseye nazaran, servet sahibi olmak hususunda çok daha az bir imkana sahiptir; fakat yine de buna muvaffak olabilir. Rekabete dayanan bir toplum düzeninde, bu neticenin elde edilmesi şahsi gayret ve kabiliyete bağlı bulunduğu ve bir insanın bu yolda talihini denemesine kimse mani olmadığı halde, diğer sistemde her şey egemen güçlerin elindedir.

Hayek'in bu konuda verdiği bir örneğe göre; hayatını dilediği gibi tanzim etmek hususunda, düşük ücretli alelade bir İngiliz işçisi, mesela Almanya'daki bir küçük patrondan veya Rusya'daki çok yüksek ücretli bir mühendisten daha fazla imkana sahiptir. İşini veya ikamet yerini değiştirmek, boş vakitlerini dilediği gibi geçirmek veya şahsi kanaatlerini açığa vurma konusunda, bu İngiliz işçisi mutlak engellerle karşılaşmaz, şahsi emniyeti ve özgürlüğü bakımından tehlikeye maruz kalmaz. Meyil ve arzularına uymak için bazen yüksek bir bedel ödemesi gerekir fakat bir amirin emri gereğince mutlaka belli bir işe bağlı kalmaya veya belli bir yerde yaşamaya zorla mecbur tutulamaz.²¹⁶

Hayek'in rekabet sistemindeki en ilginç sözlerinden biri; "rekabetçi bir ekonomide son çare icra memuru, planlı bir ekonomide ise cellattır"²¹⁷ ifadesidir. Bu sözleriyle Hayek, rekabet sisteminin sonu ne olursa olsun, her türlü sonuçlarının, rekabetçi olmayan bir sistemin sonuçlarından daha iyi olduğunu belirtmek ister.

²¹⁵ Hayek, **Kölelik Yolu**, s. 142

²¹⁶ Hayek, a.g.e., s. 142

²¹⁷ Hayek, a.g.e., s. 171

Bir kimsenin rekabet baskısı altında nasıl hareket edeceği, hangi özel durumlarla karşı karşıya geleceği, kendisi tarafından daha önceden bilinemeyeceğinden; onun sanki rekabet varmış gibi davranmasını beklemek anlamsızdır. Rekabet süresince sonuçların önceden görülememesi önemlidir, eğer sonuçları görebilseydik rekabete ihtiyacımız olmazdı. İşte rekabet, sonuçlarını önceden göremediğimiz halde bir keşif yöntemi oluşturduğu için değerlidir. Ekonomi teorisi, modeller kurarak bu keşif sürecinin işleyişini açıklamaya çalışır. Bu modellerde teorisyen, gerçekte öyle olmadığı halde, modelin eylemlerini temsil ettiği bireylere rehberlik eden bütün bilgilere sahip olduğunu varsayar. Bunun bize sağladığı yarar yöntemin nasıl işlediği konusunda bilgi vermesidir. Ancak, bu modellerden çıkarılan sonuçlar, zihni bir süreçle suni olarak kurulan yapılarda test edilebilseler bile gerçek hayatta sınınamazlar.²¹⁸

Piyasa sistemine karşı yöneltilen en büyük eleştirilerden biri kuşkusuz fakirlik ve zenginlik ile ilgili olan eleştirilerdir. Yani piyasa sisteminin fakiri daha da fakir, zengini daha da zengin yaptığı, böylece toplumdaki fakir ve zengin arasındaki uçurumu iyiden iyiye arttırdığı ifade edilmektedir. Bu eleştirinin başka bir boyutu da toplumdaki eşitsizliği artırması, zenginin rolünü büyütmesi yönündedir. Piyasa sistemi ile toplumda mevcut olan gelir dağılımındaki adaletsizlik azalmak yerine daha da artmaktadır.

Hayek, bu eleştirilere oldukça ilginç bir açıdan cevap vermektedir. Hayek, zenginlikle ilgili bu eleştirilere, zenginliğin ve zenginlerin üç önemli özelliğini ve faydasını belirterek cevap verir. Ona göre ilk olarak “zengin insanlar, bugün lüks olacak kadar pahalı, ama yarın değerlerini kanıtladıkları zaman sıradan nesneler olabilecek ve daha büyük miktarda üretilebilecek ürünlerin araştırılıp denenmesinde önemli bir rol oynarlar.”²¹⁹ Yani sadece zenginlerin yeni ürünlere gücü yeter ve bu ürünleri deneyerek hangilerinin iyi olduklarını anlarlar. Böylelikle kalitesiz ürünler elenir ve geriye kalan ürünlerin

²¹⁸ Yayla, **Özgürlük Yolu. Hayek’in Sosyal Teorisi**, s. 142

²¹⁹ Butler, a.g.e., s. 136

maliyeti azalır. Dolayısıyla da daha az zenginler de bu ürünlerden yararlanabilirler.

Zengin bireylerin toplum için yararlı ve gerekli olduklarını destekleyen Hayek'in ikinci görüşü şöyledir; "Zengin insanlar, fikirlerini destekleyecek kaynaklara sahip oldukları için, risk alabilirler. Bu durum, mümkün üretim sınırlarını daha da ileriye iter ve bu da istihdam alanı yaratır."²²⁰ Zengin bireyler sanat, eğitim, politika, ahlaki değerler sistemi ve benzeri konularda yeni fikirlerin yaygınlaştırılmasının desteklerler. Zengin insanlar, bu desteklerinden hiçbir maddi gelir beklemezler, çıkarları için değil diğer bireyler için yaparlar.

Üçüncü olarak, "zengin bireylerden oluşan bir sınıf, sınırsız bir iradenin bazı baskıcı tedbirlerine direnebilir."²²¹ Yani, devletin veya hükümetin bireysel özgürlükleri engelleyen müdahalelerden, bazılarına, özellikle de maddi konularla ilgili baskılarına direnebilirler.

Hayek'in zenginlikle ilgili olarak verdiği bu örnekler, piyasa sistemine yöneltilen eleştirileri tam olarak karşılayamamaktadır. Piyasa sistemine yönelik, zenginlikle ilgili bu eleştiriler eğer bir sosyalist tarafından yapılmışsa Hayek'in cevapları yeterli görülebilir. Çünkü Hayek, verdiği cevaplarla zenginlerin olmasının, toplum için yararlarından bahsetmektedir. Sosyalizm de toplumda zenginlerin olmamasını istediği için, Hayek'in bu cevapları yeterlidir denilebilir.

Ama bu eleştiriler eğer zengin ile fakirin arasındaki uçurumun artmaması için yapılan bir eleştiri ise Hayek'in cevapları yetersiz kalmaktadır. Çünkü, Hayek'in bu gelir dağılımındaki adaletsizlik için vereceği bir cevap yoktur. Onun verdiği bu cevaplar, zenginlerin toplumda var olmasının gerekliliğinin nedenlerini bize anlatmaktadır.

²²⁰ Butler, a.g.e., s. 137

²²¹ Butler, a.g.e., s. 137

Aynı eleştiri piyasa ekonomisi açısından da yapılabilir. Hayek'in piyasa ekonomisinin içerisinde her türlü sorunu çözebileceği düşüncesi, biraz dogmatik bir düşünce olarak görülebilir. Hayek, bu sorunları çözecek elementleri tam olarak açıklayamamıştır.

Hayek'in piyasa ekonomisi ile ilgili olarak düşündükleri belirtildikten sonra sıra bu piyasa sisteminin nasıl korunacağı sorusuna gelmektedir. Kendiliğinden doğan düzeni engellemeye ya da sınırlamaya yönelik müdahalelerden korunma aşamasında Hayek'e göre sınırlı devlet ve kanun hakimiyeti kavramları öne çıkmaktadır. Çünkü piyasa ekonomisine müdahaleler insanları, ister istemez totalitarizme götürecektir. Bu müdahaleleri yapabilecekler de elinde zor kullanma gücü olan sosyal bütünlerdir. Bu elinde zor kullanma gücü olan sosyal btnlerin de ilk akla geleni ve en güçlü olanı şüphesiz devlettir. Bu yüzden de devletin gcnn sınırlanması gerekmektedir.

2.7- SINIRLI DEVLET

Liberalizm geleneği içindeki yaygın görüşe göre, baskı uygulamak ve zor kullanmak, özgürlüğün önündeki en büyük tehlikelerden birisidir. Bu baskı aracı eğer bireyler değil de, kurumlaşmış bir yapı ise, liberallere göre en büyük baskı aracı devlettir. Çünkü, devletin, bireylerden, özgürlüğü kaldırmak için baskı uygulayabilecek hem daha fazla gücü vardır hem de devletin bu gücünü engellemek çok zordur. Sınırlandırılmamış, kurallara bağlanmamış bir devlet, insanın özgürlüğüne yönelik en büyük tehdittir.

Devlet sadece genel şartlara uyan kaideler koymakla yetinmeli; zaman ve mekana bağlı hususlarda bireye hareket serbestisi bırakmalıdır; çünkü ancak birey bu hususi hal ve şartları mükemmel bir şekilde görebilir, hareketlerini buna göre tanzim edebilir. Bireylerin, şahsi bilgilerini kullanarak plan kurabilmeleri için, devletin bu projeler üzerinde müessir olabilecek fiil ve hareketlerini önceden görme imkanına sahip bulunmaları lazımdır. Devletin uygulayacağı tedbirlerin önceden görülebilmesi için de, bu tedbirlerin, önceden bilinmeleri ve hesaba katılmaları imkansız olan hadise ve şartlardan bağımsız olarak, belli kaidelere dayanarak alınması gerekir.

Hayek, serbest piyasa düzeninin en büyük savunucularından biri olarak, iktisadi alandaki en uygun siyasetin asgari ölçekteki devlet olduğu görüşündedir. Hayek, piyasanın devlete önceliğini iki sebebe bağlamaktadır. Birinci sebep, “piyasanın tabii düzeninin, mal, hizmet ve ödüllerin dağılımı bakımından rasyonalitesi en yüksek olan sistem olmasıdır. İkinci olarak, Hayek, merkezi bir gücün, piyasayı yönetmesine imkan verecek bütün bilgilere sahip olmasının imkansız olduğunu ileri sürmüştür.”²²² Devletin

²²² Erdoğan, a.g.e., s. 56

piyasa sürecini etkileyen çok sayıda faktör hakkında yeterli bilgiye sahip olarak gerekli öngörülerde bulunmasına imkan yoktur. Halbuki piyasanın kendiliğinden işleyen mekanizması içinde bireyler, piyasanın verdiği sinyalleri devamlı olarak değerlendirerek hareket etmekte ve bu şekilde binlerce, hatta milyonlarca birbirinden farklı iktisadi işlemler gerçekleşmektedir. Bundan dolayı, piyasayı yönetecek, onu akılcı bir biçimde planlayacak bilgi donanımından yoksun bulunan devletin yapması gereken şey, piyasanın kendiliğinden işleyen sürecini bozucu müdahalelerde bulunmak değil, adil davranış kurallarından oluşan hukukun uygulanmasını sağlamaktır.²²³

Liberal düşünce geleneğinde, özellikle iktisadi liberalizm geleneğinde, Adam Smith'in, toplumsal düzeni açıklamak için kullandığı "laissez faire, laissez passer" yani bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler ilkesi ün salmıştır. Hayek'e göre "devlet icraatta bulunmalı mıdır, yoksa bulunmamalı mıdır şeklinde tartışmak yanlıştır. Bırakınız yapsınlar tabiri de son derece muğlak bir tabir olup, liberal siyasetin dayandığı prensipleri bozmak ve tahrif etmekten başka bir işe yaramaz."²²⁴

Plancılığa muhalefet etmekle, dogmatik bir "bırakınız yapsınlar" (laissez faire) taraftarlığı aynı şey değildir; bunların birbirlerinden özellikle ayırt edilmesi lazımdır. Liberalizm, insanların ahenkli bir düzen dahilinde gayret sarfetmelerini sağlayan rekabet kuvvetlerinden mümkün olduğu kadar iyi bir şekilde istifade edilmesini ister; yoksa her şeyin olduğu gibi bırakılmasını istemez.²²⁵ Liberalizm, bireysel gayretleri idare etmek için en iyi vasıtanın rekabet olduğu kanaatine dayanır. Rekabetin iyi bir rol oynayabilmesi için özenle oluşturulmuş bir hukuki düzenin lüzumu üzerinde özellikle durur.

²²³ Erdoğan, a.g.e., s. 57

²²⁴ Hayek, a.g.e., s. 108

²²⁵ Hayek, a.g.e., s. 48

Fakat iktisadi liberalizm, rekabetin yerine, beşeri faaliyetleri düzenlemek hususunda daha verimsiz, daha aşağı olan metotların ikame edilmesine muhaliftir. Liberalizm rekabeti, yalnız bilinen metotların en verimlisi olduğu için değil, daha ziyade, otoritenin keyfi ve zorlayıcı müdahalesi olmaksızın faaliyetlerimizi yekdiğerine intibak ettirmenin yegane yolu olduğu için, diğer metotlardan üstün sayar. Gerçekten, rekabet lehindeki başlıca delillerden biri de, “şuurlu sosyal denetleme” den vazgeçme imkanını sağlaması ve belirli bir mesleğin verdiği ümitlerin o mesleğin kapsadığı mahzur ve rizikoları karşılamaya kafi gelip gelmediğine karar vermek hususunda bireylere bir imkan temin etmesidir.²²⁶

Büyük toplum içinde yer alan organizasyonlardan, daima çok özel bir yer işgal edecek olanı, hükümet adını verdiğimiz organizasyon olacaktır. Toplum olarak adlandırdığımız kendiliğinden doğan düzenin hükümete varolabileceği fikri, eğer bu gibi bir düzenin oluşumu için gerekli asgari kurallar onların yürütülmesi için organize bir cihaz olmaksızın gözlenirse, akla yatkın olabilir, fakat genellikle, hükümet olarak adlandırdığımız organizasyon söz konusu kurallara uyulmasını temin etmek için vazgeçilmez olur.

Devlet elbette ki icraatta bulunacak ve bu icraatı mutlaka bazı tesirler husule getirecektir. Fakat işin esası burada değildir. “Mühim olan nokta, bireyin, devletin hattı hareketini önceden görebilmesi ve şahsi projelerini tanzim etmek hususunda bu bilgiyi mihenk taşı olarak kullanabilmesidir.”²²⁷ Böylece devlet, kendi teşkilatından her bireyin ne şekilde istifade ettiğini kontrol edemediği halde, birey başkalarının müdahalesine karşı ne dereceye kadar himaye olunacağını tamamıyla ölçebilecek ve çalışmalarının semeresini devletin gasp edip edemeyeceğini önceden bilecektir. Ölçü ve ayarları kontrol eden bir devlet, icraatta bulunuyor demektir. Dolayısıyla, devlet müdahalede bulunmalı mı bulunmamalı mı tartışmaları boş tartışmalardır.

²²⁶ Hayek, a.g.e., s. 49

²²⁷ Hayek, **Kölelik Yolu**, s. 109

Klasik liberal yazarlar devlete aynı sınırlı görevleri yüklerler: Adalet, iç güvenlik ve ulusal savunma.²²⁸ Bunların hepsi de insan ilişkilerinde zor kullanılmasının önlenmesiyle ilgilidir. İlk ikisi bir ülke içindeki ilişkilerde, üçüncüsü uluslar arası ilişkilerde zoru önlemeye yöneliktir. Bireyler arasında zor kullanımını tamamen önlemek için aslında bir zor aygıtı olan devlete sınırlı zor kullanma tekelinin verilmesi, liberal devletin ilginç bir veçhesi ve belki de Hume'un dediği gibi insanoğlunun tarihteki en büyük ve en yararlı keşiflerinden biridir.²²⁹ Devletin bu üç fonksiyonunun gereklerini aşan ölçülerde zor kullanmasını önlemek için onu, genel, soyut kurallarla bağlamak gerekmektedir.

Hayek'e göre öyle alanlar vardır ki, buralarda hükümetin faaliyette bulunması arzu edilir, çünkü, bunlar, ondan faydalanan bireye bir ücret ödetilmeyeceği için, rekabetçi özel teşebbüs tarafından üretilmeyecek hizmetlerdir. Çoğu sağlık hizmetleri, çok defa yolların yapımı ve muhafazası, şehir sakinlerine belediyeler tarafından sağlanan çeşitli hizmetler gibi. Buna benzer, hükümetin meşru olarak iştigal etmek isteyebileceği başka faaliyetler de vardır. Ancak, bu demek değildir ki hükümet bütün bu faaliyetlerin fiili yönetimini üzerine almalıdır. Onun sadece işlerin mali sorumluluğunu üzerine alması fakat yürütülmesini bağımsız ve bir ölçüde rekabetçi kurumlara bırakması muhtemelen daha yararlı olacaktır.²³⁰

Bazı mallar ve hizmetler vardır ki Hayek bunları kolektif eşyalar adıyla sınıflandırmakta ve onları sadece belirli kimselerin kullanımına sunmanın ya teknik olarak imkansız ya da bunu imkansız kılacak kadar pahalı olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla bunların herkese sağlanması gerekmektedir.²³¹ “Bunlar arasında şiddete ve salgın hastalıklara, sel ve çığ gibi tabii afetlere karşı korunmanın yanında modern şehirlerde hayatı çekilir hale getiren yollar,

²²⁸ Yayla, **Liberal Bakışlar**, s. 208

²²⁹ Yayla, a.g.e., s. 209

²³⁰ Yayla, **Özgürlük Yolu. Hayek'in Sosyal Teorisi**, s. 157

²³¹ Yayla, a.g.e., s. 158

ölçü standartları, toprak kayıtları ve harita hazırlamaktan pazara sunulan bazı mal ve hizmetlerin kalitesinin belgelendirilmesine kadar enformasyon hizmetleri de yer almaktadır.”²³² Çoğu durumda bu hizmetler onu sunanlara bir kazanç getirmeyeceği için pazar tarafından sağlanamayacaklardır. İşte bunlar kolektif eşyalar veya kamu eşyalarıdır ve bunların tedariki için bireysel kullanıcılara satılmasından farklı yollar bulmak gerekecektir.

Devletin piyasaya müdahalesi sadece bu zoraki şartlar altında gereklidir. Yoksa, piyasa sisteminde herhangi bir kriz anında devletin müdahalesi, krizi geçici olarak geçirse de, eninde sonunda zararlar sonuçlanacaktır. Hayek’e göre, her ekonomik büyüme döneminin ardından bir kriz patlak verir ve onu ekonomik darlık dönemi izler. Bu aynı zamanda bir önceki dönemde meydana gelen ters düşmeyi düzeltici bir işlev görür. Sonra yeni bir kriz filizlenmek üzere, ekonomi yeniden normale döner.

Hayek’e göre “kriz başladıktan sonra onu durdurmak, bastırmak için bir takım önlemler almaya çalışmak yerine yapılacak en doğru şey krizin kendi doğal seyrini izlemesine izin vermektir. Çünkü özellikle darlık içine girmiş ekonomiyi yeniden canlandırmak üzere para yaratmanın veya arzı yapay olarak arttırmaya çalışmak krizin geçmesine değil büsbütün alevlenmesine neden olur.”²³³ Bu Hayek’in pazarın erdemine inanması ile örtüşen bir yaklaşımdır.

Göz önüne alınması gereken bütün özgül durumların bütüncü bilgisinin yokluğunda, baştanbaşa düzenin, bireylerin sahip oldukları ve kendi amaçları için kullandıkları bilginin kullanılmasına bağlı olduğunu bir defa kavırsak; bu süreçte devletin rolünün özgül birey veya gruplar için belirli sonuçları garanti etmek olmayıp, çeşitli bireyler üzerindeki etkileri öngörülemez belirli genel şartları sağlamaktan ibaret olabileceği açık hale gelir.

²³² Yayla, a.g.e., s. 158

²³³ Güvenç, a.g.e., s. 49

Hayek, devlet anlayışında, bireysel özgürlüklerin önüne geçemeyecek bir devlet anlayışını, yani sınırlı bir devlet anlayışını benimser. Devletin etki alanları sınırlı olmalıdır ki, piyasa sistemine müdahalede bulunmasın, dolayısıyla da bireysel özgürlükleri engellemesin. Peki devleti bu sınırlayan ilke ya da ilkeler ne olmalıdır? Hayek bu soruya “kanun hakimiyeti” cevabını verir.

2.8- KANUN HAKİMİYETİ

Hayek'in düşüncesinde, kendiliğinden doğan düzenin ve piyasa sisteminin sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi için kanun hakimiyeti ilkesi vazgeçilemeyecek bir ilkedir. Kanun hakimiyeti ilkesi sayesinde, piyasa sisteminde rekabet sağlanır ve bireyler, özgürlüklerinin engellenemeyeceğini bilirler.

Kanun hakimiyeti ilkesi, Hayek'in siyaset felsefesinde çok önemli bir yer teşkil eder. Hayek'in negatif özgürlük adını verdiği şeyin diğer bir ismi de kanun altında özgürlük veya kanun hakimiyetidir. Yani, "özgürlüğün iki yüzü vardır, biri zorlamaların olmaması, diğeri ise kanun hakimiyetidir."²³⁴ "Bir memleketin hür olduğunu gösteren ve onu keyfi suretle idare edilen memleketlerden ayıran en emin kıtas, kanun hakimiyeti kaidesi diye anılan büyük prensiplere hürmet edilmesidir."²³⁵ Kanun hakimiyeti ilkesi, yasama yetkisinin sınırlandırılmasını, bireye vazgeçilmez bazı haklar tanınmasını, insan haklarının dokunulmazlığını, bu hakların herkes için geçerli olduğu gibi özellikleri içerir.

Hayek üzerine çalışmalar yapmış Ruhdan Yumer'e göre Hayekçi liberalizmin temel ilkesi "kanun hakimiyeti ilkesidir."²³⁶ Hayek'e göre, kanun hakimiyeti özgür toplumu muhafaza etmenin tek yolu olduğu için, kanun hakimiyetinden vazgeçilemez. Hatta, kanun hakimiyetinin ulaşılamayacak bir ütopya olduğu kabul edilse bile, yine de ona ulaşılmaya çalışılmalıdır. "Özgürlüğü korumak için tek geçerli yol kanun hakimiyetinin sağlanmasıdır."²³⁷

²³⁴ Yayla, a.g.e., s. 32

²³⁵ Hayek, a.g.e., s. 99

²³⁶ Yumer, a.g.m., s. 110

²³⁷ Yumer, a.g.m., s. 110

Hayek, kanun hakimiyeti fikrinin Kant'ın şu sözlerinde çok güzel bir şekilde açıklandığını düşünür. "İnsan, kanunlardan başka hiç kimseye itaat etmek mecburiyetinde olmadığı müddetçe özgürdür."²³⁸ Kanun hakimiyeti ilkesi ancak liberal çağda şuurlu bir gelişme göstermiştir. Hayek'e göre kanun hakimiyeti, özgürlüğün sadece teminatı değil, hukuki zeminidir.

Hayek'in deyişiyle "özgür bir toplumu özgür olmayan bir toplumdan ayıran nitelik, özgür bir toplumda her bireyin kamusal alanda açıkça ayrılan ve iyice tanımlanmış, meşrulaştırılmış ve benimsenmiş özel bir alanı olmasıdır."²³⁹ Bu alanda birey özgürce hareket eder, hiçbir engellemeye veya müdahaleye maruz kalmaz. Bu özellikleri de belirleyen şey, piyasa ekonomisinin işleyiş koşullarını belirleyen kanun hakimiyetidir.

Kanun hakimiyetinin önemi, bireylerin kanunların sınırlarını bilmeleridir. Kanunların sınırlarını bilen ve herkese uygulanacağından emin olan bireyin özgürlüğü garanti altına alınmış olur. Birey de yaptığı eylemlerin sonuçlarını bileceğinden, eylemlerinin sorumluluğu yalnız eylemi yapan bireye aittir. Hayek, kanunların dört temel özelliği olduğunu belirtir: 1) Kanunlar tamamıyla genel olmalıdır, hiçbir bireye veya gruba, olumsuz ya da olumlu özel muamele uygulamaya yönelmemelidir. 2) İnsanlara eşit olarak uygulanmalıdır. 3) Geçmiş kapsamamalıdır. 4) Bütün kanunlar, her bireyi ve hükümet dahil resmi veya gayri resmi her kurumu, kuruluşu bağlamalıdır.²⁴⁰ Eğer bize uygulamalarından bağımsız koyulmuş, genel, soyut kurallar anlamında yasalara uyarsak başka bir insanın iradesine tabi değiliz, dolayısıyla da özgürüz.

Kanun hakimiyetinin egemen olduğu bir yapıda hükümet, mevcut kaynakların hangi şartlar altında işletilebileceğini tespitle yetinir. Bu kaynakları hangi gayeler için kullanacaklarını kararlaştırma hakkı, bireylere

²³⁸ Hayek, a.g.e., s. 109

²³⁹ Hayek, *The Constitution of Liberty*, s. 207

²⁴⁰ Hayek, a.g.e., s. 153

bırakılır. Plancı sosyal yapıda ise hükümet, üretim vasıtalarını belirli gayeler için kullanılmasını bizzat emreder.

Kanun hakimiyetinin bir diğer önemli katkısı da iktidarın keyfi hareketlerini engellemesidir. Çünkü Hayek'e göre; "bir iktidarı keyfi olmaktan alıkoyan şey, bu iktidarın kaynağı değil sınırlarıdır."²⁴¹ Demokratik denetim iktidarın keyfi bir hale gelmesine mani olabilir, fakat sadece demokrasinin mevcudiyeti bunun için kafi değildir. Keyfi hareketlerin engellenmesi için gerekli olan şey kanun hakimiyetidir.

Belirli eylem tarzlarını öngören kanunlar dahi, bireye eylemi yapıp yapmamayı seçebileceği bir özgürlük alanı bırakmaktadır. Bu özelliğinden dolayı gerçek kanunlar özgürlük üretir ve özgürlüğü korur, çünkü bu kanunlar bireyin etrafında öyle bir kale oluşturur ki, birey onun içinde kalarak nasıl bir hayat yaşayacağına, neler isteyeceğine, hangi amaçlara hizmet edeceğine ve bunları nasıl yapacağına karar verebilir. "İnsanların değil, kanunların yönetimi"²⁴² adı verilen ve özgür toplumu ifade eden şey de budur.

Hayek'e göre bir kanun bireyin hareket alanını sınırlıyorsa bile, birey bu durumdan önceden haberdar ise ve bu kanunun yalnız bireyi değil herkesi aynı şekilde etkilediğini biliyorsa, bir zorlamayla karşılaşmaz veya özgürlüğünün kısıtlanması söz konusu değildir. Bu kanunun bireyi içine düşürdüğü durum, adeta bir doğal engelle karşılaşma durumu gibidir.

Doğaldır ki, kanun hakimiyeti altında da özgürlüğü kısıtlayacak uygulamalar gerçekleştirilebilir. Bunun için kanun koyucuları da, diğer herkes gibi, kanun hakimiyetinin bağlayıcılığı altında olmalıdırlar. Yani kanunların belirlediği biçimde hareket etmelidirler. Kanunlar herkes için eşit bir biçimde uygulandığında, yasa koyucular da buna göre davranırlar.

²⁴¹ Hayek, **Kölelik Yolu**, s. 94

²⁴² Yayla, a.g.e., s. 33

Kanun hakimiyeti ilkesi, medeni bir toplumda, sosyal hayatın düzenli bir şekilde işlemesi için gerekli olan bir ilkedir. Kanun hakimiyeti ile sınırlanmış bir devlet olmadığı zaman, devlet eninde sonunda piyasa ekonomisine karışacak ve bireysel özgürlüğü engelleyecektir.

Hayek'in liberalizm anlayışının bu temel unsurlarını inceledikten sonra, Hayek'in diğer düşünce sistemleri ile liberalizmi karşılaştırması ele alınacaktır.

3. BÖLÜM

HAYEK'İN DEMOKRASİ VE MUHAFAZAKARLIĞA BAKIŞI

3.1- DEMOKRASİ

Demokrasi kavramı, siyasal düşünce tarihinin belki de en uzun süredir tartışılmakta olan kavramıdır. Ve hala da bu tartışma günümüzde etkisini hiç azaltmadan devam etmektedir. Bu tezin konusu olmadığı için demokrasi kavramının tarihsel süreci incelenmeyecek, sadece Hayek'in demokrasiye nasıl baktığı ve liberalizm ile demokrasi arasındaki ilişkiyi nasıl gördüğü açıklanmaya çalışılacaktır. Hayek, siyaset felsefesini açıklarken liberalizm ile demokrasi ilişkisini açıklama ihtiyacı duymuştur. Çünkü, bazı kimseler tarafından liberalizm, demokrasiye indirgenmekte, demokrasinin liberalizmin temelinde yattığı iddia edilmektedir.

Hayek her şeyden önce, demokrasinin bir amaç değil, araç olduğunu vurgular ve demokrasinin sınırlarının onun hizmet etmesini istediğimiz amaçların ışığı altında belirlenmesi gerektiğini söyler. Düşünür, başlıca üç nedenle demokrasiyi tercih ettiğimiz kanaatindedir. Birincisi, her ne zaman birbiri ile çelişen, çatışma içinde bulunan görüşlerden birinin hakim olması gerekirse, hangi görüşün hakim olacağının belirlemenin en iyi yolunun, farklı fikirleri savunanların dövüşmesi yerine, her birine destek verenlerin sayısına

bakmak olmasıdır.²⁴³ Demokrasi, insanların şimdiye kadar keşfedebildiği yegane barışçıl siyasal yönetim biçimidir.

İkinci olarak, demokrasi bireysel özgürlüğün önemli ve etkili bir teminatıdır. Bu, tarihi bir gerçektir. Ancak despotik sistemlerin de demokrasi olarak görülmesi halinde bu hususun doğruluğundan şüphe edilmesi gerekir. Ayrıca demokrasiyi popülist bir yoruma uğratarak demokrasinin çoğunluğun her dediğinin mutlaka doğru ve bağlayıcı olması esasına dayandığı ileri sürüldüğünde, bu sefer demokrasi adı altında bir çoğunluk tahakkümü ile karşılaşılır, ki bu durumda da bireysel özgürlüğün korunması mümkün olmayabilir. Kaldı ki, otorite eninde sonunda dar bir grup tarafından kullanılacağından, çoğunluğun desteğine sahip bir rejim de, başka şekillerde sınırlandırılmadığı takdirde, eninde sonunda diktatörlüğe dönüşecektir. Üçüncüsü demokrasinin, çeşitli demokratik mekanizma ve kurumların kullanılması suretiyle, geniş halk kitlelerini eğitmenin en iyi yolu olmasıdır.²⁴⁴

Hayek, daha sonra demokrasinin halkı politik meselelerde eğitmenin en iyi yol olduğu görüşünden vazgeçmiş, demokrasinin en önemli özelliğinin barışçıl değişimi mümkün kılması olduğu fikri üzerindeki vurgulamasını kuvvetlendirmiştir. Gerçekten, siyasi yöneticileri belirlemenin ve denetlemenin demokrasiden daha iyi bir yöntemi yoktur. Buna rağmen demokrasi tek başına bireysel özgürlüğü korumaya yeterli değildir. Bu yüzden liberalizm tarafından desteklenmesi gerekmektedir.

Demokrasi, egemenliğin kimde olduğu ve kanunların nasıl yapıldığı ile ilgilidir. Buna karşılık liberalizm egemenliğin nasıl kullanıldığıyla ve kanunların içeriğiyle alakalıdır. Liberalizm egemenliğin halkta olduğu, siyasal katılmanın en yüksek seviyede gerçekleştirildiği ve kanunların halkın temsilcisi olan parlamento tarafından yapıldığı bir rejimin dahi teorik olarak despotik olabileceğini kabul eder. Liberalizme göre, "hükümetin şeklinin ne

²⁴³ Yayla, **Liberal Bakışlar**, s. 248

²⁴⁴ Yayla, a.g.e., s. 249

olduğu (anayasal krallık ya da demokrasi) sorusu, bu hükümeti bağlayan kuralların mahiyetinden daha az önemlidir.²⁴⁵

Siyasal egemenliğin kimin elinde olması gerektiğine bir yanıt olan demokrasi ile, siyasal güç kimin elinde olursa olsun, bu gücün sınırlarını kurumsallaştıran liberalizm birbirinden farklı kavramlardır. Liberalizm devletin amacı ve kapsamı hakkındaki görüşlerden sadece biridir.²⁴⁶ Çoğunluk bu görüşü benimseyebilir veya benimsemeyebilir. Bunun bir önemi yoktur.

Özü itibarıyla bireyci bir müessese olan demokrasinin sosyalizm ile uygulanmasının mümkün olmadığını Hayek'e göre en güzel biçimde ünlü Amerikan Demokrasisi kitabının yazarı, Fransız düşünür Alexis de Tocqueville (öl. 1859) izah etmiştir. "demokrasi bireysel bağımsızlığın sahasını genişletir, sosyalizm ise daraltır. Demokrasi her insanın kıymetini mümkün olan azami hadde kadar yükseltir, sosyalizm her insanı bir vasıta, bir alet, bir rakam haline getirir. Demokrasi ve sosyalizm yalnız bir kelime ile birbirlerine bağlıdır, eşitlik. Fakat aradaki farka dikkat ediniz: Demokrasi özgürlük içinde eşitlik, sosyalizm ise sıkıntı ve kölelik içinde eşitlik ister."²⁴⁷

Hayek'e göre liberalizm ile demokrasi arasında bazı temel farklılıklar bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi kanunlara bakışları arasındaki farklılıktır. Demokrasi, daha ziyade kanunların nasıl yapıldığı ile alakalı olup, kanunların içeriği ile ikinci derecede ilgilidir. Buna karşılık liberalizm, kanunların içeriğine büyük önem verir. Demokrasi kanunun ne olacağının nasıl belirleneceğiyle meşgul olan bir doktrindir ve bu açıdan kabul gören formül doğal olarak çoğunluğun fikrinin ağır basmasıdır. Kanun yapma yöntemi olarak liberalizm de bu yolu kabul etmektedir, fakat bu liberalizmin kanunların ille de iyi kanun olduğunu kabul etmesini gerektirmez. Demokrasi, yönetenlerin nasıl seçileceğini, hangi yöntemlerle işbaşına getirileceğini

²⁴⁵ Yayla, a.g.e., s. 208

²⁴⁶ Yümer, a.g.m., s. 110

²⁴⁷ Hayek, a.g.e., s. 39

belirlerken; liberalizm, bu yöneticilerin bizi hangi sınırlar içinde ve ne gibi kayıtlar ve sınırlamalar altında idare edebileceğini ve yönetim esnasında özellikle neleri yapamayacağını belirler.²⁴⁸

Çeşitli türden azınlık grupların esas olarak ABD’de, siyasal partilerin de özellikle Avrupa ülkelerinde en basitinden oy ver-çık ar takası yapmaları; siyaseti yönlendiren örgütlerin, odakların toplumsal sınıfları bile değil belli çıkar gruplarını, belli azınlık gruplarını maddi, manevi, siyasi destek karşılığında kollamaları: hem toplumsal mutabakatı bozmakta, hem rejimi çürütmekte, hem de buna bağlı olarak demokrasiyi yozlaştırmakta, demokrasinin altını oymaktadır. Liberal demokrasinin ideal veya sağlıklı işleme yol ve koşulları bu şekilde devre dışı bırakılınca demokratik sistemde Hayek’in nitelemesiyle bir pazarlık demokrasisi halini alarak yozlaşmaktadır.²⁴⁹ Bu tehlikenin garkında olan Hayek, demokrasinin hiç tehlike getirmeyecek bir sistem olarak düşünülüp, yaşamın her alanına olabildiğince yayılmasına karşı çıkar. Demokrasinin hayatın her alanına yayılması mutlaka iyi sonuçlar getirmeyebilir.

Hayek’e göre bugün, demokrasinin kapitalizme tolerans gösteremeyeceği sözü sık sık tekrarlanmaktadır. “Eğer kapitalizm, hususi mülkiyet üzerinde serbestçe tasarruf esasına dayanan bir rekabet sistemi manasına geliyorsa, şunu iyice bilmek lazımdır ki, ancak böyle bir sistem demokrasiyi mümkün kılar.”²⁵⁰ Yani, kolektivist bir doktrin hakim olduğu taktirde, demokrasi ister istemez ortadan kalkar.

Hayek’e göre demokrasi bir araçtır, ve günümüzde sık sık tekrarlanan demokrasi özgürlüklerin korunması için tek geçerli yoldur gibi iddialar gerçek dışıdır. “Demokrasi, esas itibariyle, dahili barışı ve bireysel özgürlüğü korumak için bir vasıta, faydalı bir usuldür. Bir vasıta olarak da asla hataya

²⁴⁸ Yayla, a.g.e., s. 248

²⁴⁹ Güvenç, a.g.e., s. 92

²⁵⁰ Hayek, a.g.e., s. 93

düşmeyecek anlamına gelmez.”²⁵¹ Mutlakiyetçi bir idare altında, bazı demokrasilerdekinden daha fazla fikir ve kültür özgürlüğü bulunduğu görülmüştür. En azından homojen ve belirli bir ilkeye sınımsı bağlı bir çoğunluğun idaresi altında demokrasinin de despotik olacağını görmek gerekir.

Hayek, siyasal rejimler arasında asıl karşıtlığın demokrasi ile totalitarizm arasında olmadığını vurgulamıştır. Ona göre otoriterizm ile demokrasi ve liberalizm ile totalitarizm birbirlerinin karşıtıdır. Otoriter bir rejimin teorik olarak demokratik bir rejimden daha özgürlükçü olması; buna karşılık demokrasinin koyu bir despotizm yaratması mümkündür.

Plancılık, demokrasi ile sadece özgürlüklerin yok edilmesi konusunda uyumsuz. Yani plancılığa göre iktisadi faaliyetin istenildiği gibi idaresi için özgürlüğün kaldırılması lazımdır ama demokrasi özgürlüğün yok edilmesine engel olur. Fakat demokrasi, bireysel özgürlüğün teminatı olmaktan çıktığı taktirde, totaliter bir rejim içinde şu veya bu kılık altında pekala devam edebilir. Hayek buna örnek olarak proletarya diktatörlüğünün şekil itibariyle demokratik olmasını örnek verir. “Demokratik kurumların yerleşmesinin doğal bir sonucu olarak özgür bir topluma varabileceğini sanıp demokrasiyi bir araçtan çok bir amaç gibi görmek büyük bir yanılgıdır. Çünkü özgürlük ancak bir toplumun ana amacı olduğu zaman korunabilir.”²⁵²

Hayek’e göre popülist demokrasiler adeta bir oy satın alma sürecine dönüşmüştür. Bu belki demokrasinin özünde yatan bir sorun değildir, ama sonuçta demokrasiler bir çıkar sistemine dönüşmüştür. Popülist yaklaşımlar izleyen hükümetler, oy uğruna, demokrasinin zaafalarını kullanarak piyasa sistemine müdahalede bulunup, bireysel özgürlükleri engellemektedirler. Bunun engellenmesi için de Hayek’e öre demokrasinin liberalizm ile sınırlandırılması gerekir.

²⁵¹ Hayek, a.g.e., s. 94

²⁵² Yüner, a.g.m., s. 118

Görüldüğü üzere Hayek, liberalizmin demokrasiye indirgenmesine şiddetle karşı çıkmış, demokrasi ile liberalizmin alanlarının ve topluma bakışlarının farklılıklarını ortaya koymuştur. Hayek, tabii ki demokrasiye soğuk bakan, demokrasiye uzak duran bir düşünür değildir; ama onun karşı çıktığı, demokrasinin her şeyin koruyucusu ve güvencesi olarak görülmesidir. Hayek'e göre bu yanlıştır, çünkü, demokrasi totalitarizmin oluşmasına tamamen engel olamamaktadır. Totalitarizmin zıddı demokrasi değil liberalizmdir.

Hayek, sosyal teorisinde liberalizmin unsurlarını ele almasına rağmen, bazı yazarlar tarafından muhafazakar olmakla itham edilmiştir. Aslında Hayek'in siyaset felsefesine baktığımızda muhafazakar temalara rastlarız; ama bu onun muhafazakar olduğu anlamına gelmemelidir. Zaten kendisi de neden muhafazakar olmadığını özellikle yazdığı bir makalesinde açıklamıştır.

3.2- MUHAFAZAKARLIK

Çağdaş siyasal yelpazeye bir göz atıldığında, liberalizm ve muhafazakarlığın bazı bakımlardan, en azından söylem düzeyinde, iç içe girdiği, birbirine karıştığı görülmektedir. Amerika'da sol eğilimli fikirleri savunanlara liberal denilmekte, klasik liberalizmin görüşleri ise, kısmen yeni muhafazakar ve kısmen liberteryen kişiler tarafından benimsenmektedir. İngiltere'de de klasik liberal temalara son yıllarda Muhafazakar Parti daha büyük ölçüde sahip çıkmaktadır. İlk liberallerin (Old Whig) mirasçısı olan İşçi Partisi, içinde ılımlı ve radikal kanatlar barındıran, yakın zamanlardaki adımlarıyla sosyalist rengini azaltmaya çalışan bir partidir. Kendilerine liberal vasfını veren partiler ise, bu iki büyük partinin arasında oynak bir çizgide yer almaktadır. Kıta Avrupa'sında da durum karışıktır. Liberalizm kelimesi ilk anlamına biraz daha yakındır ama, liberalizm temalarının hem dini bir kelimeyi de adlarına ekleyen partiler (Hristiyan Demokrat Partiler) hem de sosyal demokrat partiler tarafından belli ölçüler içinde paylaşıldığı veya seslendirildiği izlenmektedir.²⁵³

Muhafazakarlığın tarihine baktığımızda, onun başlangıçta kralcı eğilimlerle beraber hareket ettiği görülmektedir. Çünkü, muhafazakarlık esasen akıl çağı ve aydınlanmanın keskin din karşıtlığına bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle Fransasız devrimine bir tepki olarak gelişen muhafazakarlık, devrim öncesi eski düzenin yeniden canlanmasını istemektedir. Uzun süre bu akımın gerici olarak nitelenmesinin arkasında yatan da budur.

Siyasi yelpazede, genel olarak, düz bir çizgi üzerinde muhafazakarlık, liberalizm ve sosyalizm bir düzene sokulacak olsa; sosyalizm solda, muhafazakarlık sağda, liberalizm ise ortada bir yer alır. Oysa Hayek'e göre

²⁵³ Yayla, **Liberalizm**, s. 20

bu çok büyük bir yanıltır. Eğer bir siyasi yelpaze istenirse Hayek, “sosyalizmin, muhafazakarlığın ve liberalizmin birer köşesini oluşturduğu bir üçgenin”²⁵⁴ örnek verilmesinin daha doğru olduğunu söyler.

Muhafazakarlar, ontolojik bakımdan bireyin zayıf ve aile, din, gelenek gibi kurumlarla desteklenmesi gereken bir varlık olduğuna inanırlar. Epistemolojik bakımdan bireyin akıl kapasitesinin sınırlılığını vurgulayarak, tarihi tecrübenin ve pratik bilginin soyut akıl yürütmeye tercih edilebilir olduğunu kabul ederler. Muhafazakarlık, liberalizmle beraber faşizm ve komünizm gibi totaliter ideolojilere karşı çıkmış ve özellikle 21. yüzyılda bu iki düşmana karşı verdiği mücadeleyle siyasi bakımdan liberalizme yaklaşmıştır. Ancak, bir taraftan liberalizmin birey anlayışına, bireyin topluma ve geleneğe rağmen sahip olduğu haklar fikrine ve alternatif hayat tarzlarına gösterdiği hoşgörüye yönelttiği eleştiriler, diğer taraftan piyasa ekonomisini tam olarak benimsememesi ilkesel olmayan bir bağlılık göstermesi ve geleneksel otorite ile hiyerarşik toplum yapısı üzerinde vurguları, onu liberalizmden ayıran başlıca özellikleri olmuştur.²⁵⁵

Hayek’in siyaset felsefesi muhafazakarlıktan farklıdır. Devrime karşı oluşu ve toplumsal değişimlerin şiddetli dönüşümler yoluyla değil de toplumun doğal seyri içinde kendiliğinden bir şekilde gerçekleşmesini savunmasıyla, geleneğe çok önem vermesiyle muhafazakar anlayışa yakın bir tavır içinde bulunmakla birlikte her koşulda hukuk devletinden yana olmasıyla, devletten ziyade bireye önem ve öncelik vermesiyle, bireyi sadece devlete karşı değil, başka bireylerden gelebilecek keyfi baskılara karşı da korumak gerektiği anlayışıyla ve muhafazakarları çoğu zaman bilim yerine hurafelere inanmakla suçlamasıyla,²⁵⁶ muhafazakar siyasetten ayrılır. Zaten Hayek de kendisini liberal olarak görmektedir.

²⁵⁴ Hayek, “Neden Muhafazakar Değilim?”, **Liberal Düşünce**, sayı 34, Ankara, 2004, s. 74

²⁵⁵ Yayla, **Siyasi düşünce Sözlüğü**, s. 163

²⁵⁶ Güvenç, a.g.e., s. 88

Hayek'e göre muhafazakarlık, doğası gereği, mevcut yolumuza bir alternatif sunamaz. Ona göre "kendisinin seçmediği bir yol boyunca sürüklenmek her zaman muhafazakarlığın kaderi olmuştur."²⁵⁷ Yani muhafazakarlık bazı olumsuz trendlere karşı koymakta başarılı olabilir ama, kendisi bir yol gösteremediğinden, başka akımların seçtiği yolda ilerlemek zorunda kalır.

Liberalizm ile muhafazakarlığın temel farklılıklarını ortaya koymaya çalışan Hayek, "liberal bir insanın kendi manevi inançları ne kadar kuvvetli olursa olsun, hiçbir zaman kendisinin bu inançları diğer insanlara empoze etmeye hakkı olduğunu düşünmez."²⁵⁸ Oysa muhafazakar bir insanın böyle bir kaygısı yoktur. Hayek, liberalizmin çok önem verdiği devletin sınırlılığı ilkesinin, muhafazakarlıkta yeteri kadar önem taşımadığını belirtmektedir.

Hayek'in, sadece sosyalistler ve faşistler arasında bağları eleştirdiğini düşünmemek gerekir. Aynı doğrultuda, Hayek çoğu muhafazakar siyasetçi ve düşünürün de milliyetçiliğe kapıldığını ve "milliyetçiliğin muhafazakarlık ile kolektivizm arasında bir köprü oluşturduğunu"²⁵⁹ söyler. Fransız devriminden türeyen kıta Avrupası liberalizminin bu bakımdan muhafazakarlıktan bir parça daha iyi olduğunu belirtir. Muhafazakarlığın savunduğu biçimiyle de milliyetçiliğin yurtseverlikle bir ilgisi olmadığına işaret ederek, ulusallığa, ulusal geleneklere sahip çıkmanın yabancıya ve farklı olana düşmanlık nedeni olmaması gerektiğini yazar.²⁶⁰

Yeni muhafazakarlığın liberal bir muhafazakarlık karakteri göstermesinin bir anlamı, bireysel özgürlüğe bir değer olarak yer vermesinden ortaya çıkmaktadır. Fakat bu değer özellikle ve esas olarak iktisadi girişim özgürlüğü biçiminde kendini gösterdiğine ve aşırı özgürlüğün toplumsal uyumu tahrip ettiği fikrinin terk edilmemiş olduğuna dikkat

²⁵⁷ Hayek, a.g.m., s. 74

²⁵⁸ Hayek, a.g.m., s. 81

²⁵⁹ Güvenç, a.g.e., s. 88

²⁶⁰ Güvenç, a.g.e., s. 87

edilmelidir. Bu anlayış çerçevesinde, liberal anlamda özerk bireyden çok, yurttaşı bulunduğu devletin tebası ve mensubu bulunduğu toplumun üyesi olarak, sınırlı bir bireyden söz etmek daha uygundur.²⁶¹

Kendisini bir Eski Liberal olarak niteleyen ve hayatını artık etkisiz hale gelmeye başlayan bu liberal ilkeleri tekrar canlandırmaya adanmış Hayek'in, tipik bir muhafazakar olduğunu söylemek yanlış olur. Hayek'in siyasal düşüncesinin muhafazakar ilkeleri barındırdığı inkar edilemez bir gerçek olsa da, kendisinin siyaset felsefesi açısından klasik liberalizmi benimsediğini ve bu akımın 20. yüzyıldaki en büyük ve etkili düşünürü olduğunu söylememiz gerekir.

²⁶¹ Erdoğan, a.g.e., s. 105

SONUÇ

Liberalizm terimi, günümüzde, oldukça değişik alanlarda, oldukça değişik manalarda kullanılmaktadır. Bunun nedenlerinden biri, liberalizmin çok sıkı bir biçimde belli dogmalara bağlı olmayan bir ideoloji olmasıdır. Fakat bu, liberalizmin temel ilkeleri olmayan, ne olduğu belirsiz bir ideoloji olduğu anlamına gelmemelidir. Bireycilik, özgürlük, piyasa ekonomisi, hukuk devleti gibi nitelikler liberalizmin temellerinden bazılarıdır. Aydınlanma dönemi ile ön plana çıkan bir düşünce sistemi olan liberalizm, 20. yüzyıla geldiğinde gerilemeye başlamış ve rağbet görmemeye başlamıştır. Bunu gören liberal düşünürler, liberalizmin ve liberal öğelerin tekrar canlanması için çeşitli çalışmalar yapmışlardır. Bu düşünürlerin en önemlilerinden biri de Friedrich von Hayek'tir.

Hayek, 20. yüzyıla damgasını vuran, iktisat, siyaset felsefesi, hukuk, gibi alanlarda önemli eserler vermiş olan düşünürlerden biridir. Kendisini siyaset alanında tam olarak hangi kelime ile adlandırdığı konusunda kendisini Old Whig, yani 17. yüzyıldaki Liberal Parti üyesi olarak adlandırmıştır. Bunun nedeni, Hayek'in yaşadığı dönemdeki liberalizm uygulamaları ile, kendi benimsediği liberalizm uygulamaları arasındaki farklılıklardır. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde sol fikirleri benimseyen, daha çok eşitlikten yana ve sosyal dağıtımcı adalet politikalarını izleyen politikalara liberalizm, politikacılara ise, liberal denmesinden son derece rahatsızlık duymuştur.

Bu rahatsızlığından dolayı Hayek, yaşamının özellikle ikinci yarısını eski liberal düşünce unsurlarını yeniden canlandırmaya adanmıştır. Hayek, liberalizmin zamanında bu kadar gerilemesinin nedeni olarak, tarih boyunca bireyciliğin ve özgürlüğün anlamlarını yitirmesini göstermiştir. Çalışmalarını da bu anlamların tekrar kazandırılması için yürütmüştür.

Hayek, yaşadığı dönemin etkisinde kalarak, Almanya'da yükselen nasyonal sosyalist, İtalya'da yükselen faşist ve Sovyet Rusya'da yükselen sosyalist akımlara karşı bir özgürlük mücadelesi yürütmüştür. Hayek, bu üç akımı da totaliter sistemler olarak nitelendirmiş ve eleştirmiştir. Hayek'in siyaset felsefesinin temelinde totalitarizme karşı olan mücadelesi ve totalitarizmin tam tersi olarak gördüğü liberalizmin temel ilkelerini belirtmesi yatmaktadır.

Hayek, benimsediği liberalizm anlayışını temellendirirken bilgi kuramından hareket eder. Hayek'in bilgi kuramında önemli olan noktalar insan bilgisinin sınırlılığı ve toplumdaki bilginin parçalılığıdır. Çok karmaşık bir ilişkiler ağından oluşan toplumda, bilgi bir yerde hazır olarak bulunmaz. Toplumu oluşturan her bireyin eylemleriyle şekillenen bilgi, doğal olarak toplumdaki her birey gibi dağınıktır ve parçalıdır. Dolayısıyla da bu parçalı haldeki bilgiye mutlak bir biçimde hakim olabilecek bir akıl yoktur.

Bilgi kuramında Hayek'in üstünde durduğu bir diğer önemli nokta insan bilgisinin sınırlılığıdır. Her şeyden önce Hayek, Descartes'ın rasyonalizminin sosyal hayata uygulanması sonucu oluşan, sosyal düzenin tek bir akıl tarafından planlı bir şekilde yaratıldığı görüşüne karşı çıkar. Hayek'in kurucu rasyonalizm adını verdiği bu anlayışa göre, sosyal düzendeki her şey, bireyin eylemlerini belirleyen kurallar da dahil olmak üzere, tek bir akıl tarafından yaratılmıştır. Oysa Hayek'e göre, sosyal düzen çok karmaşık bir yapıdadır ve insan bilgisi sınırlıdır, yani insan her şeyi bilemez. Dolayısıyla da insanın sosyal düzendeki bu kompleks yapıyı bilmesi, çözmesi imkansızdır. Hiçbir akıl, bu yapıyı tam olarak bilemez, kavrayamaz. Bu yüzden de kurucu rasyonalizmin benimsediği, bütün sosyal kurumların ve sosyal düzenin tek bir aklın planlı bir ürünü olduğu şeklindeki görüş gerçeği yansıtmamaktadır.

Bir kişinin veya birleşmiş bir grubun bütün bilgiye sahip olması ve buna dayanarak en ince ayrıntıların dahi hesap edildiği, insan davranışlarının

bütünüyle önceden belirlendiği ve istenildiği gibi yönlendirildiği bir sosyal düzen oluşturması mümkün değildir.

Peki Hayek'e göre, sosyal düzen nasıl oluşmuştur? Hayek, bu soruya, David Hume'dan etkilenecek, sosyal düzen ve sosyal davranış kuralları evrim yoluyla oluşmuştur, cevabını verir. İnsanlar ilkel hayattan, medeni hayata geçerken, birbirleriyle olan ilişkilerinde belli bazı davranış kuralları keşfetmişler ve bunlardan işlerine yarayanları devam ettirmişlerdir. Burada önemli olan bu kuralların biri tarafından planlı olarak üretilmemesi, toplum içinde, bireylerin birbirleriyle olan ilişkilerinden tesadüfen doğmasıdır. Yani sosyal düzen evrim yoluyla gelişmiştir.

Hayek, evrim kavramı ile kendiliğinden doğan düzen kavramını eş anlamlı olarak görmektedir. Hayek'in liberal sosyal düzeninin temelinde yer alan kendiliğinden doğan düzen, hiçbir aklın sistemli ürünü olmayıp, zamanla evrim yoluyla oluşmuştur.

Hayek'in liberalizm anlayışı, İskoç Aydınlanmasından, özellikle de David Hume ve Adam Smith'den etkilenmiştir. Hayek'in liberalizm anlayışında, birbirlerinden türetilen ve birbirlerine indirgenemeyen bazı temel ilkeler vardır. Bunlar; bireycilik, özgürlük, kendiliğinden doğan düzen, adalet, sınırlı devlet, piyasa ekonomisi ve kanun hakimiyetidir.

Bu temel ilkelerin hepsi birbirine bağlıdır. Bunlardan herhangi biri olmazsa, Hayek'in öngördüğü sosyal düzen olan liberalizm mümkün değildir. Bu unsurların hepsi ayrıca birbirlerinden türetilbilirler. Örneğin bireycilik, bir sosyal düzenin temelinde olması gereken bir unsurdur. Bireyciliği ön plana almayan ya da bireyi, bir bütünün içinde eritmeye çalışan sistemler, kendiliğinden doğan düzen olarak adlandırılmazlar. Böyle sistemler örgütlemeye dayalı plancı sistemlerdir. Dolayısıyla da bireyciliği engelleyen sistemlerde bireyler özgür olamazlar yani özgürlük engellenmiş olur. Böyle bir sistemde kanun hakimiyetinin egemenliğinden de söz edilemez ve piyasa

ekonomisi işleyemez. Ayrıca böyle bir sistemin adalet kavramından da bahsetmek anlamsız olur.

Özgürlüğün engellenmesiyle, bireycilik anlayışı engellenmiş olur. Özgürlüğü temele almayan bir devlet politikası engellenemez, sınırlandırılmaz. Böyle bir sistemde piyasa ekonomisinin yerini, merkezi otoritenin yönettiği bir sistem alır. Bu merkezi otorite de kanun hakimiyetini kaldırarak, kendi keyfi adalet sistemini faaliyete geçirir.

Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Çünkü Hayek'in liberalizm anlayışında bu temel unsurların hepsi birbirlerine bağlı unsurlardır. Kendiliğinden doğan düzenin olmadığı yerde ne özgürlükten ne de bireycilikten bahsedebiliriz. Çünkü kendiliğinden doğan düzenin yerini, örgütlemeye dayanan baskıcı düzen alır. Sınırlı devlet ilkesinin olmadığı yerde, yani devletin etki alanlarının sınırlanmadığı yerde, piyasa ekonomisi işleyemez. Çünkü güçleri sınırlanmayan devlet, mutlaka kendiliğinden doğan düzene müdahale edecektir.

Bireyciliği temele alan sosyal düzen, özgürlüğü ilk hedef olarak ele alır ve özgürlüğün tam olarak uygulanabilmesi için kendiliğinden doğan düzenin olması gerektiğini savunur. Kendiliğinden doğan düzenin somuta indirgenmesi piyasa ekonomisidir ve piyasa ekonomisinin işlemesi için adalet gereklidir. Piyasa düzenine müdahalede bulunması en muhtemel zor aracı olan devletin, bu müdahaleden kaçınması için sınırlanması gerekir. Bu sınır da kanun hakimiyeti ile mümkün olabilmektedir. İşte bu sosyal düzen liberalizmdir ve Hayek'in benimsediği düşüncenin de temel unsurları bunlardır.

Hayek, totalitarizmin egemen olduğu 1940'lı yıllarda, totalitarizme karşı en büyük isyan bayrağını yazdığı "Kölelik Yolu" adlı kitapla açmıştır. Hayek'in, bu kitapta belirtmek istediği şey, totalitarizmin zıddının demokrasinin değil de liberalizm olduğunu ve liberal unsurların yok edilmesi

sonucunda totalitarizmin kaçınılmaz olarak egemen olacağına yaptığı vurgudur.

Hayek'in vurgulamak istediği bir diğer nokta sosyal ya da dağıtıcı adaletin mümkün olup olamayacağı sorusudur. Hayek'e göre bu nokta üzerinde özellikle durmak gerekir. Çünkü, günümüzde sosyal adalet hayalini savunmayan politikacılar yok denecek kadar azdır. Politikacılar, sırf seçmenlerine hoş gözükmek için, normalde savunmamalarına rağmen, sosyal adaletten yana, sosyal adaleti savunan politikalar izleyeceklerini belirtmektedirler.

Oysa, Hayek'e göre devletin eylemlerinin adaletli olup olmamasından bahsetmek bile anlamsızdır. Sadece bireylerin davranışlarının adil olduğundan bahsedebiliriz. Bireylerin oluşturdukları bir bütün olan devlet, eylemlerini ve müdahalelerini, eğer sosyal adalet gibi bir belirsiz kavrama göre şekillendirirse, bu eylemler ve müdahaleler eninde sonunda bireysel özgürlükleri engelleyecektir. Yani sosyal adalet gibi kavramlara göre şekillenen devlet politikalarının sonu zorunlu olarak Hayek'in mücadele etmeye çalıştığı totalitarizme gidecektir.

Hayek sosyal adalet ile ilgili olarak bu katı düşüncelerini temellendirirken, pratik hayattan ve uygulamalardan kopuk kalmıştır. Yani sosyal adalet amacıyla uygulanan devlet politikalarının mutlaka totalitarizme ulaşacağını söylemek yanlış bir genellemeye yol açabilir. Günümüzde, buna liberal politikacılar da dahil olmak üzere, sosyal adalet anlayışını savunan demokratik partiler vardır ve bu partilerin de karşı çıktıkları şey totalitarizmdir. Örneğin özellikle 20. yüzyılda liberalizm ile birlikte etkili olan bir ideoloji olan sosyal demokrasinin teorisyenleri, totalitarizmle mücadele etmek için sosyal adaletin savunulması gerektiğini söylemektedir. Liberalizm ile savunulan tabii ki bireysel özgürlüklerdir ama unutulmaması gerekir ki, sosyal adalet politikası da bireysel özgürlüğü korumak için uygulanabilir.

Hayek'in siyaset felsefesi anlayışında liberalizm ile ilgili olarak ele aldığı bir diğer konu da demokrasi kavramıdır. Hayek, bazı kimselerin demokrasiyi ön plana çıkartarak, liberalizmi ve liberal değerleri engellemeye çalışmalarına karşı çıkarak, liberalizm ile demokrasinin farklılıklarını ortaya koymak istemiştir.

Öncelikle demokrasi, liberalizmden farklı olarak, kimin iktidara geçeceği ile ilgilidir. Liberalizm ise, iktidarın bireysel özgürlükleri engellememesi için sınırlandırılmasıyla ilgilidir. Bu sınır da kanun hakimiyeti ile belirlenir. Yani liberalizm kanunların içeriğiyle, hukukun egemenliğiyle ilgilenirken, demokrasinin kanunlarla olan bağlantısı, kanunların kimin yapacağını belirlenmesi ile ilgilidir.

Bu özelliklerden hareketle Hayek'in liberalizm anlayışının negatif özgürlük anlayışını savunan, bireyin özgürlüğünü ön plana çıkartan, bütün sorunların kendiliğinden doğan düzende yani piyasa ekonomisinde çözüleceğini vurgulayan, toplumsal hayatın temelinde kanun hakimiyetini gören, devletin bireysel özgürlüğü engellememesi için sınırlandırılması gerektiğini savunan bir yapıda olduğu söylenebilir.

Hayek'in liberalizm anlayışının temel unsurlarından olan kendiliğinden doğan düzen ve piyasa ekonomisi ile ilgili olarak bizce Hayek'in bazı tutarsız düşünceleri vardır. İlk olarak Hayek, kendiliğinden doğan düzende, hiçbir planlı müdahalenin olmadığını söylemekte ve bu düzenin sınırlarını hukuk kanunları ile çizmektedir. Burada önemli olan nokta günümüzde hukuk kurallarının aklın planlı bir ürünü olarak ortaya çıkmasıdır. Yani bireyler, planlı ve bilinçli bir şekilde hukuk kurallarını oluşturmuşlardır. Bu planlı kurallarla sınırlandırılan düzen ise saf anlamında bir kendiliğinden doğan düzen olarak nitelendirilemez.

Zaten Hayek'in eleştirilebilecek en önemli özelliklerinden biri, teorilerinin pratik hayatta uygulanabilirliğinin çok az oluşu, belki de

olmayışıdır. Günümüzde, Hayek'in öngördüğü anlamda hiçbir dış müdahale olmadan oluşmuş bir kendiliğinden doğan düzen yoktur. Hukukun devreye sokulmasıyla bu düzen bir anlamda Hayek'in karşı olduğu yapma düzen olacaktır. Hayek'in yapma düzenler ile kendiliğinden doğan düzen arasında bir derece farkı ortaya koyamaması da, saf anlamda bir kendiliğinden doğan düzenin olmayışındandır.

Ayrıca Hayek'in, toplumun sorunlarının piyasa ekonomisi çerçevesinde kendiliğinden çözüleceği ve problemlerin üstesinden ancak toplumsal evrimi olağan seyrine bırakarak gelinebileceği düşüncesi de bazı yönlerden yetersiz bir düşünce olarak gözükmektedir. Tarihin de bize gösterdiği gibi toplumlarda büyük dönüşümler, müdahalesiz ve kendiliğinden olmamıştır. Örneğin özgürlüğün gelişmesi ve herkes için geçerli olduğunun kabul edilmesi, evrimin doğal ve sakin akışı içinde tesadüfen değil, yoğun mücadelelerin sonucunda olabilmektedir.

Hatta ilginç bir örnek olarak, İngiltere'de Thatcher, ABD'de Reagan, Keynes'in ekonomik politikalarından Hayek'in ekonomik politikalarına geçebilmek için, büyük çaplı müdahalelerde bulunmak zorunda kalmışlardır. Sonuçta bu örnekler bize göstermektedir ki, Hayek'in düşüncelerinin pratikte uygulanabilmesi çok zordur.

KAYNAKÇA

AKTAŞ, Sururi; **Hayek'in Hukuk ve Adalet Anlayışı**, Liberte Yayınları, Ankara, 2001.

Aristoteles, **Politika**, çev: Mete Tunçay, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1983.

ARNHART, Larry; **Plato'dan Rawls'a Siyasi Düşünce Tarihi**, çev: Ahmet Kemal Bayram, Adres Yayınları, Ankara, 2004.

AKKAŞ, Hasan Hüseyin, **Muhafazakar Düşünce ve Edmund Burke**, Kadım Yayınları, Ankara, 2004.

BERTEN, André, SİLVEİRA, Pablo da, POURTOİS Hervé; Derleyen: Cemal Bali Akal, **Liberaller ve Cemaatçiler**, Dost Yayınları, Ankara, 2006.

BOLAY, Süleyman Hayri; **Felsefi Terimler ve Doktrinler Sözlüğü**, 8. baskı, Akçağ Yayınları, Ankara, 1999.

BUTLER, Eamonn; **Hayek**, çev: Yusuf Ziya Çelikkaya, Liberte Yayınları, Ankara, 2001.

BÜLBÜL, Kudret; Locke, Mill, Hayek ve Liberal Özgürlük Düşüncesinin Gelişimi, **Liberal Düşünce**, S. 8, 1997

CALDWELL, Bruce; **An Intellectual Biography of F.A. Hayek**, The University of Chicago Press, Chicago, 2004

CEVİZCİ, Ahmet; **Felsefe Sözlüğü**, Paradigma Yayınları, İstanbul, 1999.

CRANSTON, Maurice; **Büyük Düşünürlerin Politika Felsefeleri**, Milliyet Kültür Kulübü, İstanbul, 1968.

ERDOĞAN, Mustafa; **Aydınlanma, Modernlik ve Liberalizm**, Orion Yayınları, Ankara, 2006.

ERDOĞAN, Mustafa; **Türkiye II, Uluslararası Liberal Düşünce Topluluğu**, Liberal Düşünce Topluluğu ve Friedrich-Naumann Vakfı, Ankara, 1997

FLEETWOOD, Steve; **Hayek's Political Economy**, Routledge, London, 1995.

GRAY, John; **Post-Liberalizm**, çev: Müfit Günay, Dost Yayınları, Ankara, 2004.

GÖZE, Ayferi, **Liberal, Marksist, Faşist ve Sosyal Devlet Sistemleri**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, Fakülte Matbaası, İstanbul, 1980.

GÜRİZ, Adnan; **Hukuk Felsefesi**, Ankara Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1985

GÜVENÇ, Nazım; **Hayekizm**, BDS Yayınları, İstanbul, 2000.

HAYEK, Friedrich; **The Constitution of Liberty**, The University of Chicago Press, Chicago, 1960.

HAYEK, Friedrich; **Hayek on Hayek An Autobiographical Dialogue**, Routledge, London, 1994.

HAYEK, Friedrich; **Kanun, Yasama ve Özgürlük, Özgür Bir Toplumun Siyasi Düzeni**, çev: Mehmet ÖZ, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1997.

HAYEK, Friedrich; **Kanun, Yasama Faaliyeti Ve Özgürlük, Sosyal Adalet Serabı**, çev: Mustafa Erdoğan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1997.

HAYEK, Friedrich; **Kanun, Yasama Faaliyeti Ve Özgürlük, Kurallar ve Düzen**, çev: Atilla Yayla, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1997.

HAYEK, Friedrich; **Kölelik Yolu**, çev: Turhan Feyzioğlu&Yıldırım Arsan, Liberte Yayınları, Ankara, 2004.

HAYEK, Friedrich; Neden Muhafazakar Değilim, çev: Atilla Yayla, **Liberal Düşünce**, S. 34, 2004.

HAYEK, Friedrich; **New Studies in Philosophy, Politics, Economics and the History of Ideas**, Routledge, London, 1990.

HAYEK, Friedrich; **The Fatal Conceit**, The University of Chicago Press, Chicago, 1991

HEYWOOD, Andrew; **Siyasi İdeolojiler**, çev: Ahmet Kemal Bayram, Adres Yayınları, Ankara, 2007.

KANT, Immanuel; **Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi**, çev: Ioanna Kuçuradi, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1982.

KLEİN, Peter G.; "F.A. Hayek: Avusturyan Ekonomist ve Sosyal Teorisyen", **Piyasa**, S. 11, 2004.

KLEY, Roland; **Hayek's Social and Political Thought**, Clarendon Press, Oxford, 1994.

LOCKE, John; **Sivil Toplumda Devlet**, çev: Serdar Taşçı, Hale Akman, Metropol Yayınları, İstanbul, 2002.

LOCKE, John; **Two Treaties of Government**, Ed. Peter Laslett, London, 1960.

MİNOQUE, Kenneth; **Çağdaş Siyaset Felsefecileri**, çev: Mete Tunçay, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1981,

MOSCA, Gaetano; **Siyasî Doktrinler Tarihi**, çev: Samih Tiryakioğlu, Varlık Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 1968.

OĞUZ, Fuat; Hayek'in Pratik Bilgi anlayışı Üzerine Kısa Bir Yorum, **Liberal Düşünce**, C. 4, S.16, 1999.

ÖZİPEK, Belir Berat; **Muhafazakarlık: Akıl, Toplum, Siyaset**, Liberte Yayınları, Ankara, 2004.

SCRUTON, Roger; **A Dictionary of Political Thought**, Macmillan Publishers, 1996.

ŞENEL, Adam; **Sağcı Düşünüşün Kritik Tarihi**, Doğan Yayınları, Ankara, 1968.

TUNÇAY, Mete; **Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi 3 Yakın Çağ**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1969.

WALLERSTEIN, Immanuel; **Liberalizmden Sonra**, çev: Erol Öz, Metis Yayınları, İstanbul, 2003.

VERGARA, Francisco; **Liberalizmin Felsefi Temelleri**, çev: Bülent Arıbaş, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

VİNCENT, Andrew; **Modern Politik İdeolojiler**, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2006.

YAY, Turan; **Hayek'te İktisadi Düşünce**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1993.

YAYLA, Atilla; **Demokrasiyi Koruma Kılavuzu**, Liberte Yayınları, Ankara, 2001.

YAYLA, Atilla; **Liberal Bakışlar**, Liberte Yayınları, Ankara, 2000.

YAYLA, Atilla; **Liberalizm**, Liberte Yayınları, Ankara, 2002.

YAYLA, Atilla; **Özgürlük Yolu, Hayek'in Sosyal Teorisi**, Liberte Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2000.

YAYLA, Atilla; **Siyasi Düşünce Sözlüğü**, Adres Yayınları, Ankara, 2004.

YAYLA, Atilla; **Sosyal&Siyasal Teori**, Siyasal Kitapevi, Ankara, 1993.

YILMAZ, Aytekin; **Çağdaş Siyasal Akımlar**, Vadi Yayınları, Ankara, 2003.

YUMER, Ruhdan; Hayekçi Liberalizmin Temel İlkesi, **Yeni Forum**, C. 9, S. 215, 1988.

ÖZET

GÜNÖR, Recep Batu. Friedric A. von Hayek'in Siyaset Felsefesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008

Liberalizm 21. yüzyılda etkinliğini sürdüren, gerek iktisadi gerekse felsefi temelleri çok derin olan bir ideolojidir. Friedrich von Hayek de liberalizm düşüncesinin çağdaş temsilcileri arasında çok önemli bir yere sahiptir.

Düşüncelerini incelediğimiz Hayek, 18. yüzyılda özellikle İskoç Aydınlanmasının benimsediği liberalizm anlayışını benimsemiş, ve yaşadığı yüzyılda bu anlayışın temelleri olan liberal öğeleri devam ettirmeye çalışmıştır. Hayek, özellikle II. Dünya savaşı sırasında egemen güç haline gelen nasyonal sosyalizmin, aslında sosyalizmden beslendiğini belirterek her iki akımında sonunda totalitarizme ulaşmasının kaçınılmaz olduğunu vurgular. Hayek'in asıl karşı çıktığı ve mücadele ettiği akım totalitarizmdir.

Hayek'in liberalizm anlayışının temel özellikleri vardır. Bunlar; bireycilik, özgürlük, kendiliğinden doğan düzen, piyasa ekonomisi, adalet, sınırlı devlet ve kanun hakimiyeti olarak sayılabilir. Bu özelliklerin her birisi başlı başına önem taşımaktadır ve hepsi birbiriyle bağlantılıdır.

Hayek, sosyal düzen ile ilgili olarak iki sosyal düzenin varlığından söz etmektedir: Kendiliğinden doğan düzen ve örgütlemeye dayalı düzen. Hayek'in ısrarla savunduğu düzen olan kendiliğinden doğan düzen, hiçbir bilinçli bir planın ya da anlaşmanın ürünü değildir. Bu düzen, insan ilişkilerinden doğan, evrimsel bir süreçle meydana gelmiştir.

Hayek, savunduğu liberal ilkelerin muhafazakarlıkla karıştırılmaması gerektiğini, ayrıca demokrasinin tek başına totalitarizmle mücadele etme konusunda yeterli olamayacağını, demokrasinin liberalizm ile desteklenmesi gerektiğini önemle vurgular.

Anahtar Sözcükler

1. Liberalizm
2. Bireycilik
3. Özgürlük
4. Kendiliğinden Doğan Düzen
5. Demokrasi

ABSTRACT

GÜNÖR, Recep Batu, Friedric A. von Hayek's Political Philosophy,
Master Thesis, Ankara, 2008

Liberalism is an ideology which has economical and philosophical well-grounded basis and it maintains its efficiency in the 21st century. Friedrich von Hayek has a very important position among modern representatives of liberalism.

Hayek, whom we have analyzed his ideas, adopted the liberalism theory which was especially adopted by the Scottish Enlightenment in the 18th century and he aimed to carry on the basic liberal elements of this theory to the century which he lived. Hayek emphasizes that National Socialism, which was especially the preeminent power during 2nd World War, in fact nourishes from socialism and it is unavoidable that both of these theories reaches to totalitarianism. The theory which Hayek actually objects and fights against is totalitarianism.

Hayek's liberalism theory's fundamental characteristics could be counted as: individualism, liberty, spontaneous order, market economy, justice, limited government and rule of law. All of these fundamental characteristics are critically important and they all are interconnected.

Hayek adopts two kinds of social order: the spontaneous social order and the social order which grounds on organizational structure. The order which Hayek defends persistently, is the spontaneous order, is not an invention of any plan or agreement made consciously. Spontaneous order consisted during an evolutionary process and arises from human relations.

Hayek, emphasizes that the liberal principles that he defends shall not be confused with conservatism, democracy is not enough to fight against totalitarianism and it shall be supported by liberalism.

Key Words

1. Liberalism
2. Individualism
3. Liberty
4. Spontaneous order
5. Democracy